

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Одеська юридична академія»

М. М. Заверюха

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ
ЛІСІВ В УКРАЇНІ**

Монографія

Одеса
«Юридична література»
2018

УДК 349.6:630(477)
3-134

Рецензенти:

А. В. Духневич, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

О. Ю. Піддубний, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України

Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол №6 від 25 квітня 2018 р.)

Наукове видання

ЗАВЕРЮХА Марина Михайлівна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ В УКРАЇНІ

Монографія

Редактор-коректор *Н. І. Крилова*. Технічний редактор *М. М. Бушин*.
Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*

Заверюха М. М.

3-134 Правове регулювання використання та охорони лісів в Україні : монографія / М. М. Заверюха ; НУ ОЮА. — Одеса : Юридична література, 2018 — 224 с.
ISBN 978—966—419—342—6

Монографію присвячено комплексному дослідженню теоретичних і практичних аспектів використання та охорони лісів в Україні. У роботі здійснено аналіз доктринальних положень щодо еколого-правових та земельно-правових відносин з приводу правового регулювання використання та охорони лісів, детально досліджено зміст правового режиму лісів та земель лісогосподарського призначення. Здійснено аналіз правових форм використання лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення та їх правової охорони. На підставі проведеного дослідження розроблено пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства України.

Видання розраховане на широке коло науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів освіти, а також усіх, хто цікавиться теоретичними та практичними питаннями використання та охорони лісів.

УДК 349.6:630(477)

ISBN 978—966—419—342—6

© © Заверюха М. М., 2018

ЗМІСТ

Харитоновна Т. Є. Передмова 4

Вступ 7

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ В УКРАЇНІ

- 1.1. Ліс як об'єкт правового регулювання в діючому законодавстві та доктрині земельного і лісового права 10
- 1.2. Історичні етапи розвитку законодавства в галузі використання та охорони лісів 35
- 1.3. Особливості правового режиму лісів та земель лісогосподарського призначення 55
- 1.4. Характеристика правових форм використання лісових ресурсів на землях лісогосподарського призначення 71

Розділ 2

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ

- 2.1. Управління та контроль як основа забезпечення раціонального використання та охорони лісів 102
- 2.2. Особливості правової охорони і захисту лісів за лісовим та земельним законодавством 125
- 2.3. Застосування юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері використання та охорони лісів 144
- 2.4. Перспективи розвитку законодавства у сфері раціонального використання та ефективної охорони лісів 161

Висновки 190

Список використаних джерел 199

Передмова

Ліс — невід’ємна складова частина біосфери і являє собою одне із найцінніших національних багатств України. Ліси — це втілення природної краси, місце поселення звірів та птахів, джерело харчових продуктів та різноманітної сировини. З погляду екологічного значення, ліси, насамперед, впливають на клімат, атмосферу, зменшують коливання температури та вологості, виконують важливі екологічні функції, зокрема: водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, рекреаційні, естетичні тощо. Багаторічне безгосподарне лісокористування призвело до значного погіршення стану лісового фонду. Таким чином, саме від належної охорони і раціонального використання лісів залежить і стан навколишнього природного середовища і успішний розвиток економіки держави.

Зважаючи на економічне, екологічне та соціальне значення лісів, багатовекторною є й сфера їх правового регулювання. Правовідносини, пов’язані з використанням та охороною лісів, у першу чергу, регулюються нормами Земельного та Лісового кодексів України та іншими законодавчими актами. Земельне законодавство визначає загальні положення, які стосуються регулювання використання та охорони земель лісгосподарського призначення. Предметом лісового законодавства виступають лісові відносини, тобто відносини з приводу експлуатації лісів, захисту їх від шкідників, пожеж і їх відновлення.

Одним із основних факторів, що впливають на стан лісів, є система їх охорони та раціонального використання. Лісове та земельне законодавство (в частині правового регулювання використання та охорони земель лісгосподарського призначення) потребує серйозного удосконалення через наявність цілої низки суперечностей, прогалин, які існують у нормативно-правових актах. Саме тому визначення та регулювання порядку раціонального використання та охорони лісів і земель лісгосподарського призначення повинно становити одну з найголовніших функцій держави. Саме цій проблематиці присвячена монографія М. М. Заверюхи, в основу якої покладені матеріали її дисертаційного дослідження.

Незважаючи на те, що проблеми використання та охорони лісів ставились і розглядалися у монографічних та періодичних виданнях, питання співвідношення лісового та земельного законодавства Укра-

їни залишаються мало дослідженими в юридичній літературі. Запропонована монографія у певній мірі є першою спробою комплексного дослідження конкретних питань використання та охорони лісів.

В монографічній роботі ґрунтовного і системного розгляду зазнали питання поняття лісу як об’єкта правового регулювання в лісовому та земельному законодавстві, характеристика основних ознак правового режиму лісів та земель лісгосподарського призначення та особливостей правової охорони та управління. При цьому авторка виправдано багато уваги приділяє історичним аспектам становлення законодавства щодо використання та охорони лісів та перспективам розвитку лісового та земельного законодавства.

Практично значущою частиною роботи є розділ, присвячений правовим формам використання лісових ресурсів на землях лісгосподарського призначення, де детально були проаналізовані характерні ознаки загального та спеціального використання лісових ресурсів та особливостей здійснення постійного та тимчасового лісокористування.

Позитивним, на наш погляд, є підхід авторки до використання та вдосконалення термінологічного апарату лісового та земельного права. Це стосується формулювання визначення понять «землі лісгосподарського призначення», «право використання земель лісгосподарського призначення» та «охорона лісів». Саме новим в юридичній літературі є визначення поняття «право використання земель лісгосподарського призначення», під яким авторка розуміє гарантовану законом можливість господарської експлуатації земель, вкритих лісовою рослинністю, в порядку загального та спеціального використання лісових ресурсів з метою задоволення потреб та господарської експлуатації земель, не вкритих лісовою рослинністю, нелісових земель, зайнятих сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства. Звернення М. М. Заверюхи до окреслених питань демонструє високий теоретико-методологічний рівень монографічного дослідження, яке є певним внеском у науку. Позиції, сформульовані у дослідженні, мають творчий, самостійний характер та характеризуються сучасним змістом та прогресивним характером роботи.

Безумовним здобутком наукового дослідження є те, що авторка на достатньому теоретичному рівні внесла ряд конкретних пропозицій, що мають наукову новизну. Так, було запропоновано доповнити Земельний кодекс України положенням про звільнення від рентної пла-

ти за земельні ділянки, що перебувають у стадії лісогосподарського освоєння, та положенням про виключення з суб'єктів права власності на землі лісогосподарського призначення іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб. Обґрунтовано необхідність внесення змін до лісового законодавства з приводу економічного стимулювання заходів щодо розширеного відтворення лісів, зокрема шляхом компенсації витрат власникам лісів і лісокористувачам при впровадженні нових технологій використання лісових ресурсів тощо. Це надає монографічному дослідженню не лише теоретичну, але й практичну цінність.

Нами цілком підтримується думка щодо доцільності фіксації норм з державної підтримки і заохочення лісорозведення у вигляді пільгових кредитів, бюджетного фінансування та зменшення оподаткування. Окрім того, цікавим є визначення сутнісних ознак понять «лісова ділянка» і «земельна лісова ділянка», підходи щодо основних принципів використання лісів, зокрема: невиснажливості лісокористування; дотримання екологічної рівноваги; комплексного використання лісів та інші. Автором розроблено пропозиції щодо економіко-фінансових та організаційно-виховних інструментів стимулювання раціонального використання земель лісогосподарського призначення та лісових ресурсів, які на них знаходяться. Варто відзначити, що у монографічному дослідженні системно та комплексно висвітлені усі поставлені питання, що надає йому повний та завершений характер.

Наукова обґрунтованість зроблених у цьому дослідженні висновків і пропозицій забезпечується ретельним аналізом чинного законодавства та правової літератури, статистичними даними узагальнення судової практики. Монографічне дослідження відповідає потребам сучасної юридичної науки, а висновки авторки характеризуються новизною та спрямовані на подальший розвиток теорії екологічного та земельного права. Одержані наукові висновки та сформульовані науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації заслуговують на увагу і можуть бути використані як в процесі подальших наукових досліджень та викладацькій роботі, так і в нормотворчій та правозастосовчій діяльності.

Т. Є. Харитонова,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Вступ

Ліс — це «зелене золото» планети, невід'ємна складова навколишнього природного середовища. Україна є лісодефіцитною країною і ефективне використання лісових ресурсів стоїть на першому місці. Загальна площа лісового фонду України становить 10,4 млн. га, із яких вкрито лісовою рослинністю — 9,6 млн. га. Лісистість території країни становить 15,7 % за оптимальних 20 %. В умовах становлення Української правової держави, розвитку ринкових відносин та економічних зв'язків та враховуючи інтенсивність використання лісів, проблемами нераціонального ставлення до них і недосконалість законодавства, яке регулює лісові й земельні відносини, питання використання та охорони лісів набувають особливої гостроти та актуальності.

Науково-теоретичною основою та науковим підґрунтям для проведення цього дослідження стали праці радянських та сучасних учених у галузі земельного, екологічного та аграрного права: В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, В. К. Биковського, С. О. Боголюбова, Н. С. Гавриш, Г. А. Гарварт, С. А. Генсерука, А. П. Гетьмана, В. Ф. Горбового, Р. К. Гусєва, В. М. Єрмоленка, В. М. Завгородньої, В. А. Зуєва, І. І. Каракаша, Н. Р. Кобецької, О. С. Колбасова, В. В. Костицького, М. І. Краснова, М. В. Красної, О. І. Крассова, П. Ф. Кулинича, Н. Р. Малишевої, Л. В. Мендик, А. М. Мірошніченка, В. Л. Мунтяна, Є. І. Немировського, В. П. Непийводи, В. В. Носіка, В. П. Печуляка, О. Ю. Піддубного, О. О. Погрібного, Г. М. Полянської, В. К. Попова, В. Д. Сидор, О. В. Степської, В. Ю. Уркевича, Т. Є. Харитоновой, О. П. Чопик, Ю. С. Шемшученка, С. М. Шершун, М. В. Шульги, Н. Г. Юрчишин та інших. Багатоаспектність об'єкта дослідження зумовила необхідність використання в монографічному дослідженні досягнень інших вчених-правознавців, зокрема: В. Е. Борейка, Г. А. Гончаренка, О. В. Гулак, Б. В. Кіндюка, В. І. Курила, Н. В. Марфіної, О. Ф. Скакун та інших.

Однак аналіз наукових публікацій свідчить про відсутність комплексного предметного дослідження правового регулювання використання та охорони лісів за законодавством України, розрізненість поглядів у науковій літературі. Необхідність саме комплексного та всебічного розгляду даної проблеми пояснюється тим, що землі та ліси, які на них зростають, перебуваючи у тісному природно-біоло-

гічному зв'язку, виконують важливі екологічні, економічні та біологічні функції, в більшості випадках для яких немає заміни.

Саме тому метою даного монографічного дослідження є теоретичне розроблення сучасних проблем правового регулювання використання та охорони лісів за законодавством України, а також вироблення практичних рекомендацій з удосконалення відповідного законодавства.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані автором роботи теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані: *у науково-дослідній діяльності* — результати монографічного дослідження можуть бути основою для подальших досліджень актуальних проблем правового регулювання використання та охорони лісів; *у нормотворчій діяльності* — для обґрунтування прийняття нових нормативно-правових актів, внесення змін та перегляду актів чинного законодавства. У результаті виконання дослідження сформульовано та обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення Лісового кодексу України (далі — ЛК України), Земельного кодексу України (далі — ЗК України) та Закону України (далі — ЗУ) «Про державно-приватне партнерство», а також аргументовано необхідність прийняття низки нормативно-правових актів з метою вдосконалення регулювання зазначених відносин; *у правозастосуванні* — для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства у сфері використання та охорони лісів; *у навчальному процесі* — теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані під час викладання курсів «Земельне право України», «Екологічне право України», «Природоресурсне право України» та спецкурсів земельно-правового й еколого-правового спрямування. Можливим є також їх використання при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із земельного, екологічного і природоресурсного права та при підготовці науково-практичних і навчально-методичних посібників; окремі положення монографічного дослідження знайшли практичне застосування у навчальному процесі на кафедрі аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Автор висловлює щирі подяки шановним рецензентам — доктору юридичних наук, доценту, завідувачу кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України **Піддубному Олексію Юрійовичу** та доктору юридичних наук, доценту, завідувачу кафедри цивільно-правових

дисциплін юридичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки **Духневичу Андрію Вікторовичу**.

Особливу вдячність за підтримку, цінні поради та рекомендації автор висловлює своїм вчителям — заслуженому юристу України, професору **Каракашу Іллі Івановичу**, доктору юридичних наук, завідувачу кафедри аграрного земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» **Харитоновій Тетяні Євгенівні** та кандидату юридичних наук, доценту кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» **Степській Олені Володимирівні**, яка виступила науковим керівником дисертаційного дослідження, що стало підґрунтям для даної монографії. Окрему подяку автор адресує усім членам кафедри, де виконувалося дане дослідження, за професійні консультації, слухні зауваження та концептуальні поради.

Щирі слова подяки автор висловлює членам сім'ї за безцінну підтримку і допомогу.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ В УКРАЇНІ1.1. ЛІС ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В ДІЮЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА ДОКТРИНІ
ЗЕМЕЛЬНОГО І ЛІСОВОГО ПРАВА

В Україні лісова галузь уже тривалий час є однією з найбільш стабільних у національній економіці й не втрачає своїх позицій навіть за кризових умов. Ліс, як і інші природні ресурси України — земля, води, надра, атмосферне повітря, національним надбанням, що, відповідно до ст. 13 Конституції України, є об'єктом права власності Українського народу¹. Загальна площа лісового фонду України становить — 10,4 млн. га, із яких вкритих ліською рослинністю — 9,6 млн. га. За останні 50 років площа лісів зросла на 21 %, а запас деревини збільшився майже у три рази. Водночас унаслідок аварійних викидів на ЧАЕС в Україні забруднено більше 4 млн. га лісів, у тому числі 157 тис. га виведено із господарського обігу через високі рівні радіоактивного забруднення.

Особливостями лісів та лісового господарства України є:

- низький середній рівень лісистості;
- істотні відмінності лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів і корисних властивостей лісу у різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим);
- переважно екологічне значення лісів;
- включення великої частки лісів до складу територій природно-заповідного фонду (13,7 %), що має стійку тенденцію до зростання;
- багатовідомча структура використання лісів².

Серед природних багатств нашої держави лісам належить особливе місце. Ліс — невід'ємна складова частина біосфери. Ліси, парки, лісо-смуги, зелені насадження в містах і селах, на берегах рік і водойм —

¹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р // Офіційний вісник України. — 2006. — № 16. — Ст. 1207.

це втілення природної краси, чудові місця для відпочинку, джерела харчових продуктів, різноманітної сировини, палива, будівельних та інших матеріалів. Ліс — місце поселення звірів, птахів, заготовів лікарської сировини, грибів і ягід, тобто джерело величезної кількості матеріальних цінностей. У більшості випадків для них немає заміників.

Проте ліс не тільки джерело матеріальних цінностей. Науково-технічна революція та урбанізація (зосередження людей у містах), застосування заміників деревини не зменшили в ній потреби, а збільшили й одночасно зумовили зростання екологічної ролі лісів. Лише зелена рослинність, зокрема дерева, в процесі фотосинтезу здатні перетворювати енергію сонця і неорганічні речовини в органічну масу, виділяючи при цьому кисень і поглинаючи вуглекислий газ. Гектар лісу щорічно споживає від 3 до 6,5 т вуглекислого газу і виділяє від 2,2 до 5 т кисню. Середньовічні, пристигаючі й стиглі ліси, тобто віком понад 40 років, — найбільш продуктивні фабрики кисню та інших корисних речовин. Ліси відіграють велику ґрунтозахисну і водоохоронну роль, пом'якшують і звожують клімат, сприяють рівномірному розподілу опадів, попереджують змив і розмив ґрунту, сприяють підвищенню врожаю сільськогосподарських культур.

Ліси є найскладнішим і найпотужнішим рослинним угрупованням за різноманітністю будови та рівнем впливу на природне довкілля. Покриваючи близько 3870 млн га, вони займають третину суходолу Землі і є життєво необхідними для екологічної, економічної, соціальної, культурної та духовної сфер буття людства. Експлуатація природних ресурсів та розміщення відходів у довкіллі суттєво змінюють як саму природу, так і умови життя для теперішнього та майбутніх поколінь. Як наслідок, нинішні ліси планети займають лише близько двох третин площі, на якій вони існували до промислової революції XVII—XVIII століть. Тільки протягом історичного часу на Землі знищено більше 500 млн га лісів. За даними Міжнародної спілки охорони природи, зараз ліси на планеті вирубають із швидкістю 20 га на годину¹.

Ліс є основною складовою навколишнього природного середовища і як будь-який природний об'єкт має свої характерні ознаки: екологічні, економічні, біологічні та юридичні².

¹ Печуляк В. П. Лісове право : проблемні питання місця та ролі у системі права України / В. П. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 11. — С. 74.

² Шемшученко Ю. С. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. — С. 253.

Екологічні ознаки лісів проявляються у виконанні ними ряду важливих функцій: водоохоронних, водорегулюючих, рекреаційних, естетичних, виховних, санітарно-гігієнічних та інших. Економічна функція лісів полягає в тому, що за допомогою лісу задовольняється потреба суспільства в деревних та інших не менш важливих ресурсах: корі, живиці, лубу, пнів, деревної зелені та деревних соків і т.п. За біологічною ознакою ліси є складовою рослинного світу, поєднуючи в собі деревинну та чагарникову рослинність, трав'яну рослинність, тваринний світ, мікроорганізми, які у своєму розвитку взаємопов'язані між собою та впливають один на одного. У юридичному розумінні усі ліси на території України, незалежно від того на землях яких категорій вони зростають та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України, відповідно до ЛК України.

Одна з головних властивостей лісів полягає у тому, що цей природний ресурс є відтворюваним, проте сам процес пов'язаний із значним строком вирощування (кілька десятиліть). В Україні кожний другий гектар лісу — рукотворний. Ліси природного походження відрізняються від лісів, які створені людиною. Природні ліси здатні до саморегуляції, самовідновлення, самозахисту. Тому вони екологічно стабільні й функціонують без допомоги людини. При цьому важливо також враховувати, що ліси в Україні, відповідно до законодавства, мають здебільшого екологічне значення. Половина з них характеризується обмеженим режимом використання, значна частка лісів включена до складу територій природно-заповідного фонду.

Зазначена ситуація спонукала уряд до розробки та затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки (постанова від 16 вересня 2009 р. № 977)¹. Програма визначала основні напрями та джерела забезпечення сталого розвитку лісового господарства держави, спрямованого на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів в умовах реформування економіки, земельного законодавства. За програмою серед основних напрямків подальшого розвитку галузі є: підвищення рівня лісистості, нарощування ресурсного та екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку тощо.

¹ Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 72. — Ст. 2475.

Показник лісистості визначається як співвідношення вкритої лісом площі та загальної території. За нормальної лісистості та рівномірного розміщення лісів народне господарство, як правило, повністю забезпечує свої потреби у сировинних ресурсах і захисних функціях лісів. Із зменшенням лісистості, відповідно, знижується сировинний потенціал і захисний вплив.

Безперечно, Державна цільова програма «Ліси України» на 2010–2015 роки — це крок вперед у сфері лісовідновлення, раціонального та ефективного використання лісових ресурсів, ведення лісового господарства, проте ця програма не позбавлена недоліків. Так, наприклад, одними із головних завдань, поставлених програмою, є збільшення площі лісових масивів, нарощування ресурсного та екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку, проте такі завдання не можуть бути виконані протягом п'яти років, адже вони мають довгострокове значення. Слід відмітити, що виконання цієї Програми так і не дало змоги досягнути оптимальної лісистості в Україні, що є однією з найнижчих у Європі. Головними причинами зазначеного є: недотримання технологій створення лісових культур, купівля неякісного садового матеріалу, неналежний догляд за насадженнями та осередками шкідників. Також це передача лісових земель з державної та комунальної власності у приватну та неналежне використання даного природного ресурсу власниками лісів та лісокористувачами.

У 2015 році завершився термін дії Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки, відповідно до показників якої проводилася діяльність у галузі лісового господарства України. Так 24 лютого 2014 р. на офіційному веб-сайті (рубрика «Взаємодія з громадськістю»/«Громадське обговорення») Державне агентство лісових ресурсів України (далі — Держлісагентство) оприлюднило проєкт Концепції Державної цільової програми розвитку лісового господарства України на 2016–2020 роки¹, проте дана концепція так і не знайшла свого втілення. Аналізуючи даний проєкт, варто відзначити, що шляхи і способи розв'язання зазначених проблем були подібні до тих, які передбачалися в Державній цільовій програмі «Ліси України» на 2010–2015 рр. Проте позитивною стороною даної Концепції,

¹ Запрошуємо до громадського обговорення проєкту Концепції Державної цільової програми розвитку лісового господарства України на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=113516&cat_id=82872.

на нашу думку, є те, що в ній передбачалося розширення захисного лісорозведення, підтримка процесу незалежної добровільної лісової сертифікації й збільшення прибутковості лісового господарства на основі використання недревної продукції (грибів, ягід, лікарської сировини тощо) та інших корисних властивостей лісів (рекреація, туризм, мисливство тощо).

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України¹, у зв'язку з цим особливим джерелом є міжнародні конвенції, міжнародні багатосторонні та двосторонні угоди. Питання укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України, регламентуються в ЗУ «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV². Чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Від імені України укладаються різні міжнародні договори, одним з різновидів яких є договори про використання території та природних ресурсів України (пункт «г» частини 2 ст. 3 ЗУ «Про міжнародні договори України»).

Серед актів міжнародного законодавства, які ратифіковані Україною і мають значення для лісогосподарської галузі в екологічних і лісоохоронних аспектах, потрібно зазначити такі:

— Декларація Організації Об'єднаних Націй про збереження флори, фауни та середовища їх проживання, прийнята рішенням Е (43) на 43-й сесії Європейської економічної комісії в 1988 р., встановлює необхідність вживати заходів з метою запобігання і зменшення забруднення повітря, води і ґрунту, а також іншої шкоди флорі, фауні і їх природному середовищу, яке заподіюють прямо або побічно різними видами людської діяльності (п. 3)³;

— Декларація Організації Об'єднаних Націй щодо навколишнього середовища і розвитку (м. Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), яка закріпила

27 принципів захисту цілісності глобальної системи навколишнього середовища⁴;

— Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, затверджена резолюцією 55/2 Генеральної Асамблеї 2000 р., прийнята з метою захисту прийдешніх поколінь від загрози проживання на планеті, яка буде безнадійно зіпсована діяльністю людини і ресурсів якої більш не буде вистачати для задоволення їх потреб (п. 21)⁵.

Не менш важливе значення для регулювання лісових відносин відіграють такі конвенції та угоди:

— Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (ратифікована 17 липня 1997 р.)⁶;

— Конвенція ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13 листопада 1979 р. (ратифікована 5 червня 1980 р.)⁷;

— Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. (ратифікована 29 листопада 1994 р.)⁸;

— Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р. (ратифікована 29 жовтня 1996 р.)⁹;

— Киотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11 грудня 1997 р. (ратифікований 4 лютого 2004 р.)¹⁰;

— Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що сто-

¹ Декларація Організації Об'єднаних Націй щодо навколишнього середовища і розвитку від 3—14 червня 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.

² Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй від 8 вересня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_621.

³ Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — Ст. 270.

⁴ Конвенція ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13 листопада 1979 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_223.

⁵ Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. // Офіційний вісник України. — 2007. — № 22. — Ст. 932.

⁶ Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р. // Офіційний вісник України. — 2012. — № 83. — Ст. 3381.

⁷ Киотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_801.

¹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 540.

³ Декларація про збереження флори, фауни та середовища їх проживання від 1 січня 1988 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_400.

суються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 р. (ратифікована 6 липня 1999 р.)¹;

— Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 29 січня 2000 р. (приєднання 12 вересня 2002 р.)²;

— Угода країн СНД про взаємодію в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища від 8 лютого 1992 р.³;

— Угода країн СНД про інформаційне співробітництво в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища від 11 вересня 1998 р.⁴;

— Угода країн СНД про співробітництво в галузі лісопромислового комплексу та лісового господарства від 11 вересня 1998 р.⁵.

Слід згадати і про «Принципи лісництва», які були прийняті Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в 1992 р. з метою визначення раціонального використання, збереження та сталого розвитку всіх видів лісів. У Преамбулі цих принципів вказана головна мета їх прийняття, а саме згідно з пунктом b), основна мета полягає в тому, щоб сприяти раціональному використанню, збереженню і розвитку лісів та реалізації їх багатоцільових і взаємодоповнюючих функцій і видів використання. Відповідно до п. 2 «Принципів лісництва», слід раціонально використовувати лісові ресурси та лісові площі для задоволення соціальних, економічних, екологічних, культурних та духовних потреб нинішнього і майбутніх поколінь⁶.

¹ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 33. — Ст. 1191.

² Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 29 січня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_935.

³ Угода країн СНД про взаємодію в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища від 8 лютого 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_059.

⁴ Угода країн СНД про інформаційне співробітництво в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища від 11 вересня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_309.

⁵ Угода країн СНД про співробітництво в галузі лісопромислового комплексу та лісового господарства від 11 вересня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_394.

⁶ «Принципи лісництва» прийняті Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку від 14 червня 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_345.

Відповідно до ч. 3 ст. 71 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.¹, Україна здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення міжнародного співробітництва у галузі охорони навколишнього природного середовища з іншими державами, а також в рамках природоохоронної діяльності ООН та організацій, що входять в її систему, інших урядових і неурядових міжнародних організацій. Таким чином, зважаючи на глибоку еколого-економічну кризу в українському суспільстві, враховуючи інтенсивність використання лісових ресурсів та незадовільний стан лісів в Україні, розвиток лісового законодавства в умовах європейської інтеграції України повинен відбуватися з урахуванням вимог міжнародного законодавства².

Загальноприйнятими біологічними, «аксіомними» ознаками лісу є його сприйняття як природного об'єкта, що має велике оздоровче, рекреаційне, санітарно-гігієнічне, естетичне значення; одного із головних елементів навколишнього природного середовища; окремої екологічної системи та природного ресурсу; джерела деревини та деяких інших видів природної сировини; природного чи насадженого людиною замкненого рослинного комплексу, в якому переважають дерев'янисті рослини³.

Землі та ліси, які на них зростають, перебувають у тісному природно-біологічному та правовому зв'язку, саме тому виникають різні тлумачення поняття «ліс», які зазвичай різняться. Це стало причиною до пошуку правових підходів щодо розмежування понять «ліс» і «земля». Різні аспекти співвідношення цих понять містяться в працях В. Ф. Горбоваго, В. П. Непийводи, І. І. Каракаша, О. С. Колбасова, М. І. Краснова, О. І. Крассова, А. М. Мірошніченка, Г. М. Полянської, С. М. Шершуна та ін.

Наукові розробки, пов'язані з дефініціюванням поняття «ліс», почалися з середини 60-х рр. минулого століття. Вихідним матеріалом для цього послуговували праці видатного дореволюційного вченого

¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

² Заверюха М. М. Міжнародно-правове регулювання лісокористування в Україні / М. М. Заверюха // Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України : Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі: В. В. Носік та ін.; Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. — Чернівці : Кондратьєв А. В., 2017. — 330–334.

³ УСЕ. Універсальний словник-енциклопедія / за ред. М. Попович. — 3-тє вид., перероб., і доп. — К. : Всеуито, Новий друк, 2003. — С. 707.

Г. Ф. Морозова, який першим звернув увагу на взаємозв'язок деревної рослинності, що утворює природне явище у вигляді лісу, з специфічними умовами життя тварин та рослин¹.

Проблематика розмежування понять «ліс» та «земля» породжує наукову дискусію, яка відображає співвідношення двох об'єктивних тенденцій у розвитку природоресурсного законодавства. З однієї сторони, це тенденція до внутрішньої інтеграції цього права і відповідного законодавства, де визначена об'єктивна єдність та внутрішній взаємозв'язок усієї сукупності природних ресурсів як єдиного природного комплексу. З іншої, є тенденція до диференціації, що спрямована на більш детальне правове регулювання відносин, які виникають у зв'язку з використанням різних природних ресурсів, зокрема лісу та землі.

Професор А. М. Мірошніченко у своїх працях пропонує розмежовувати такі поняття, як «ліс», «земля» та «земельна ділянка», пояснюючи це тим, що власник земельної ділянки не може «автоматично» визнаватися власником лісу, адже він не може вільно та на свій розсуд володіти, користуватися або ж розпоряджатися цим природним ресурсом².

У свою чергу, вчений М. І. Краснов розрізняє юридичне та біологічне розуміння лісу, обґрунтовуючи це тим, що характеристика природних об'єктів не може в цілому бути прийнятою юриспруденцією³. О. І. Крассов вважає, що є необхідність у створенні окремого законодавчого акта, в якому б передбачався правовий режим лісових земель у рамках не лісового, а земельного законодавства⁴.

У своїх працях С. М. Шершун пропонує таке визначення лісу: «Ліс — елемент географічного ландшафту, який складається із сукупності землі та дерев, що переважають, чагарників, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що у своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на довкілля»⁵.

¹ Морозов Г. Ф. К открытию Всероссийского Делегатского Съезда Лесоводов / Г. Ф. Морозов // Лесной журнал. — 1917. — Вып. 9—10. — С. 611—613.

² Мірошніченко А. М. Розмежування складових та приналежностей земельної ділянки / А. М. Мірошніченко // Земельне право України : теорія і практика. — 2007. — № 1. — С. 28.

³ Краснов Н. И. Новое советское лесное законодательство / Н. И. Краснов // Советское государство и право. — 1978. — № 7. — С. 96.

⁴ Крассов О. И. Право лесохозяйственного землепользования / О. И. Крассов // Советское государство и право. — 1980. — № 7. — С. 327.

⁵ Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С. М. Шершун. — К., 2005. — С. 8.

Науковець В. Ф. Горбовий вважає, що включення в поняття «ліс» тварин, мікроорганізмів, землі є неможливим, адже ці природні об'єкти є самостійними предметами правового регулювання і мають відмінний від лісу правовий режим¹. Проте з наведеною точкою зору погодитися складно, оскільки ліс є природним комплексом, який включає в себе й інші об'єкти навколишнього природного середовища, зокрема землю, надра, тваринний та рослинний світ, мікроорганізми та інші природні компоненти. Кожен із них являє собою окремий об'єкт правового регулювання, але саме їх комплексне поєднання породжує такий об'єкт, як ліс.

Дослідник В. П. Непийвода вважає: «Ліс є об'єктом охорони лісового права, тобто тим осередком, навколо якого виникають і розвиваються відповідні суспільні відносини. Однак поняття «ліс» не може бути одновимірним і тотожним у всіх випадках. Тому в законодавстві потрібно відтворити два принципові аспекти поняття лісу: по-перше, як елемента довкілля в його нерозривному зв'язку з іншими елементами і, по-друге, як сукупності певних земель. Визначення лісу в ЛК України у редакції від 2006 р. не відображає єдності лісу із землею (вжито значно вужчий термін «грунти»)»².

Початком дискусії щодо розмежування лісу та землі стало прийняття ЛК Української РСР 1979 р.³, в якому дано визначення поняттям «ліс» та «лісові землі». Поштовхом до цього було те, що ще раніше в Основах земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік⁴ уперше в історії вітчизняного законодавства норми, які регулювали використання земель державного лісового фонду, були включені й до земельного законодавства. Відносини, пов'язані з використанням лісових земель, регулювалися як земельним, так і лісовим законодавством. Таке рішення законодавця можна пояснити тим, що зазначені норми хоча формально і включені до складу лісо-

¹ Горбовой В. Ф. Лесное право : конспект лекций / В. Ф. Горбовой. — Свердловск, 1977. — С. 8.

² Непийвода В. П. Правове регулювання суспільних відносин щодо лісів у контексті сталого розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. П. Непийвода. — К., 2006. — С. 10.

³ Лісовий кодекс Української РСР від 13 грудня 1979 р. № 5432-IX // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1979. — Додаток до № 52. — Ст. 673. (Втратив чинність).

⁴ Про затвердження основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 13 грудня 1968 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1968. — № 51. — Ст. 485. (втратив чинність)

вого законодавства, проте за своєю юридичною природою є земельно-правовими.

У ст. 3 ЛК України в редакції 1994 р. ліс було визначено як: «сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на навколишнє середовище»¹. Тобто поняття лісу охоплювало землі, на яких він проростає.

Із внесенням змін ЗУ від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV² законодавець у ч. 1 ст. 1 ЛК України під поняттям лісу розуміє: «Тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище». Ця дефініція сформульована на основі положень, що свого часу використовувалися в тексті Закону Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі — СРСР) «Про затвердження Основ лісового законодавства Союзу РСР та союзних республік» від 17 червня 1977 р.³. Окрім того, слід звернути увагу на те, що саме визначення «лісу» як екосистеми пов'язане з набуттям чинності ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» від 23 травня 2017 р. № 2063-VIII⁴.

Таке визначення зводиться переважно до рослинного покриву. Для порівняння з європейськими стандартами наведемо дефініцію «лісу» відповідно до законодавства Великої Британії: «Ліс — земля, покрита кронами, або еквівалентний рівень затінення дерев більше ніж 10 процентів, і площею більше ніж 0,5 га. Деревна мають бути здатними досяг-

ти на ділянці висоти більше 5 м у зрілому стані»¹. З даного визначення стає зрозумілим, що ліс розкривається через поняття «земля». Інший приклад, у сусідній Польщі Законом про ліси від 28 вересня 1991 р. в ст. 3 визначено: «Ліс у розумінні Закону — це земля»².

Ліс, як самостійний природний ресурс, має складну структуру, й окремі елементи можуть набувати самостійного значення і ставати самостійними об'єктами еколого-правового регулювання та об'єктами права власності.

Така складність у визначенні природних об'єктів як предметів правового регулювання обумовлена особливостями їх існування у природному середовищі. Так, наприклад, середовищем свого перебування об'єкти тваринного світу мають не тільки ліс, а й інші природні території та об'єкти (степ, водойми, атмосферне повітря тощо). За таких обставин, а також враховуючи те, що об'єкти тваринного світу мають й інші особливості, вони є самостійним предметом правового регулювання та об'єктом права власності. Особливості набуття та припинення права власності на об'єкти тваринного світу, в тому числі які є природними компонентами лісу, визначаються ЗУ «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. № 2894-III³. Тож право власності на ліс не поширюється на об'єкти тваринного світу. Разом із тим власники лісу та лісокористувачі повинні дотримуватися вимог щодо охорони тваринного світу, які передбачені лісовим та фауністичним законодавством. Зокрема, плануючи лісокористування, власник лісу або уповноважений ним особи мають передбачати заходи щодо запобігання погіршенню середовища перебування, шляхів міграції та умов розмноження диких тварин, збереження умов існування видової й популяційної різноманітності тваринного світу тощо.

Також й інші природні об'єкти (водні об'єкти, об'єкти Червоної книги України та Зеленої книги України), що знаходяться у межах лісових ділянок, мають свої особливості щодо набуття та реалізації права власності.

Цікавим є те, що Збірник лісових термінів щодо лісів, лісових земель, лісорозведення і лісовідновлення (Рим, 1998 р.), укладений

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 17. — Ст. 99.

² Про внесення змін до Лісового кодексу України : Закон України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

³ Про затвердження основ лісового законодавства Союзу РСР і союзних республік від 17 червня 1977 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1977. — № 25. — Ст. 388. (втратив чинність)

⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2063-VIII // Офіційний вісник України. — 2017. — № 72. — Ст. 2198.

¹ Forest Resources of Europe, CIS, North America, Australia and New Zealand // United Nations Economic Commission for Europe. Timber Sections. — New York and Geneva: United Nations, 2000. — P. 386–387.

² Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911010444>.

³ Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 14. — Ст. 97.

Управлінням наукового і технічного розвитку при Секретаріаті третьої Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, включає понад 2000 визначень поняття «ліс», які можна поділити на три групи:

- 1) ліс визначається як територія, формально віднесена до лісу, незалежно від фактичного стану;
- 2) ліс як екологічна система, елемент ландшафту, де домінує деревна рослинність;
- 3) ліс як територія, що використовується для ведення лісового господарства¹.

Очевидно, вітчизняний закон поєднує наведені вище підходи. За іншими даними, у світі існує більше ніж 200 визначень поняття «ліс», які містяться у нормативно-правових актах різних країн світу².

У ст. 1 ЗУ «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. № 962-IV³ дано визначення понять «грунт» та «земля»: «грунт — це природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості — родючості», «земля — поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею». Крім того, ч. 2 ст. 79 ЗК України визначає, що право власності на земельну ділянку поширюється в її межах на поверхневий (грунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться, якщо інше не встановлено законом та не порушує прав інших осіб⁴. Ґрунти мають спільний режим із землею, їх використання, охорона та відтворення регламентуються земельним законодавством. Подібний підхід був використаний і в Основах земельного законодавства СРСР і союзних республік у 1968 р.⁵ та Земельному кодексі Української Радянської

Соціалістичної Республіки (далі — УРСР) 1970 р.¹. У ст. 28 Земельного кодексу УРСР було закріплено, що землекористувачі зобов'язані проводити ефективні заходи з підвищення родючості ґрунтів, не допускати засолення, заболочування, забруднення земель, заростання їх бур'янами, а також інших процесів, що погіршують стан ґрунтів.

Слід погодитися з твердженням професора В. Ю. Уркевича, який зазначає, що чинне земельне законодавство закріплює право власності (право користування, оренди) лише на поверхню відповідної ділянки землі. Але фактично використовується не лише поверхня, а й те, що перебуває під нею². Слушно є думка науковця Н. С. Гавриш, яка зазначає, що в статтях ЛК України передбачено заходи з охорони і захисту лісів і не зачіпаються питання охорони земель і ґрунтів. Відповідно, вирішення цих питань забезпечує земельне законодавство. Відомо, яку шкоду земельним угіддям і ґрунтамносять заготівельні підприємства, коли вони порушують вимоги з охорони земель і ґрунтів: під час вирубки деревини і її трелювання, вивезення і складування руйнується верхній родючий шар ґрунту, а в разі заготівлі деревини на схилах пошкодження поверхні призводить до інтенсивної ерозії й псування ґрунту. Лісозаготівельники зобов'язані не допускати подібних явищ, відновлюючи родючість порушених ґрунтів, і вести заготівлю способами, які не допускають псування ґрунтів. У лісах потрібно вживати заходи із захисту ґрунтів і земель від підтоплення і заболочування, проводити меліорацію (осушення), інші роботи з підвищення продуктивності земель і ґрунтів лісгосподарського призначення³.

На основі вищевикладеного можемо визначити, що чинні норми законодавства з приводу виключення землі з поняття лісу є лише потребою суто юридичною з метою уникнення незрозуміlostей.

Ліс є окремим природним об'єктом, має свій правовий режим із певними особливостями, його використання повинне бути раціональним та можливе лише з дотриманням певних умов щодо його охорони, захисту та відтворення.

Не підтримуємо думку О. П. Чопик, що правовий зв'язок землі та лісу як природного об'єкта можна охарактеризувати, посилаючись

¹ Земельний кодекс УРСР від 8 липня 1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1970. — № 29. — Ст. 205. (втратив чинність).

² Уркевич В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин : монографія / В. Ю. Уркевич. — Х. : Харків юридичний, 2007. — С. 151.

³ Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні : теоретико-правові аспекти : монографія / Н. С. Гавриш. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 147.

¹ Попков М. О ключевых понятиях лесного законодательства Украины / М. Попков, В. Сторожук, Л. Полякова и др. // Wood Business. — 2002. — № 1. — С. 18–22.

² Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С. М. Шершун. — К., 2005. — С. 9.

³ Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 349.

⁴ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

⁵ Про затвердження основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 13 грудня 1968 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1968. — № 51. — Ст. 485. (втратив чинність)

на ст. 186 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), згідно з якою річ, призначена для обслуговування іншої (головної) речі й пов'язана з нею спільним призначенням, є її приналежністю. Таке поєднання землі, як головної речі, та лісу, як приналежності, створює правову категорію «лісові землі»¹. Вважаємо, що ліс не призначений для обслуговування землі, а являє собою складну річ, де землі лісогосподарського призначення є його складовою.

Переконливим вважаємо висновок Г. М. Полянської про те, що землі державного лісового фонду, за чинним тоді радянським законодавством, мали подвійне значення: як частина земної поверхні за земельним законодавством та як частина неподільного лісового комплексу за лісовим законодавством².

Правовідносини, які виникають при використанні лісів та земель лісогосподарського призначення, регулюються, передусім, ЛК України, ЗК України та іншими законодавчими актами. Земельне законодавство визначає загальні положення, які стосуються регулювання використання та охорони земель лісогосподарського призначення, а лісове — відображає специфіку регулювання цих відносин.

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій вони зростають, та від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави. У ст. 4 ЛК України встановлено: «До лісового фонду України належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу, площею не менше 0,1 га. До лісового фонду не належать зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в установленому порядку до лісів, а також окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках»³. Їх правовий режим встановлюється Правилами утримання зелених насаджень у населених пунктах України від 10 квітня 2006 р. № 105⁴, ЗУ «Про рослинний світ» від 9 квіт-

ня 1999 р. № 591-XIV¹, ЗУ «Про благоустрій населених пунктів» від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV² та іншими законодавчими актами. Вони не відносяться до лісового фонду, оскільки не відповідають поняттю «ліс», яке наведене в ст. 1 ЛК України. В юридичній літературі зазначається, що «лісовий фонд» є поняттям значно ширшим від поняття «лісу»³, оскільки до лісового фонду належать лісові ділянки, не вкриті лісовою рослинністю, але надані для потреб лісового господарства. Для прикладу, зробимо порівняльний аналіз лісового законодавства країн Центральної та Східної Європи, в останньому містяться вимоги до визначення понять лісу та лісових земель: площа, висота, повнота, інші додаткові вимоги. Лісовий закон Чехії не встановлює спеціальних вимог для віднесення земель до категорії вкритих лісом. Угорщина визначає вимоги до площі вкритих лісом земель — 0,15 га та вказує, на які насадження не поширюється дія кодексу. Словацький Лісовий кодекс регламентує, які землі додатково можуть відноситися до лісових. У Литві встановлена мінімальна площа лісових розсадників, плантацій — 0,1 га (як і в Польщі), висота — 5 м, а також наведено перелік насаджень, які не вважаються лісом. Лісовий кодекс Естонії визначає вимоги до площі пов'язаних із лісовим господарством земель — 0,5 га, до висоти дерев — не нижче 1,3 м, до повноти насаджень — не менше 0,3 га, тут визначено, які землі можуть додатково відноситися до лісових⁴.

Лісовий фонд — величина не постійна. Він може зростати у міру передачі до його складу земель для заліснення або скорочуватися внаслідок вилучення площ для державних та громадських потреб, наприклад, для будівництва залізниць, автомагістралей, ліній зв'язку та електропередач, нафто- і газопроводів, водосховищ тощо.

Для ведення лісового господарства принципове значення має поділ лісів за категоріями. Поділ лісів на категорії проводиться відповідно до Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захис-

¹ Чопик О. П. Правові форми використання земель лісогосподарського призначення / О. П. Чопик // Науковий вісник. — Львів, 2010. — Вип. 4. — С. 205.

² Полянская Г. Н. Актуальные вопросы лесного законодательства / Г. Н. Полянская. — М. : Юридическая литература, 1985. — С. 17.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

⁴ Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 р. № 105 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 31. — Ст. 415.

¹ Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22. — Ст. 198.

² Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 49. — Ст. 517.

³ Попов В. К. Екологічне право України : підручник / за заг. ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. — Х. : Право, 2001. — С. 284.

⁴ Сакаль О. В. Ефективне управління землями лісогосподарського призначення / О. В. Сакаль // НАН України, Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». — К. : Ін-т екон. природокористування та сталого розвитку НАН України, 2012. — С. 57.

них лісових ділянок», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України (далі — КМУ) від 16 травня 2007 р. № 733, де зазначається: «Ліси залежно від основних виконуваних ними функцій поділяються на такі категорії: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі ліси; захисні ліси; експлуатаційні ліси»¹.

Цікавим є питання щодо визначення поняття «міський ліс». Поняття міського лісу та питання його правового режиму ще за радянських часів стали предметом дослідження В. Ф. Горбового, на думку якого, міський ліс — це самостійна категорія в складі лісового фонду, яка служить цілям поліпшення санітарно-гігієнічних та культурно-естетичних потреб міського населення, мікроклімату, захисту міської території від водної і вітрової ерозії і є місцем відпочинку населення. Причому науковець зазначає, що міські ліси — це не тільки лісові площі, розташовані в межах міста, але й ті лісові площі, що виходять за його межі та які є складовими частинами єдиного лісового масиву з лісовими площами всередині міської межі. Таку точку зору він обґрунтовує тим, що на практиці майже не зустрічається міських лісів, що точно «укладаються» в межу міста, бо це явище насамперед фізико-географічне, з яким не може не рахуватися і право. В. Ф. Горбовой підкреслює, що користування міськими лісами в санітарно-гігієнічних, культурно-оздоровчих та естетичних цілях є визначальним, всі інші види користування (рубка лісу; побічні лісові користування) повинні відігравати службову роль по відношенню до першого виду².

Натомість О. І. Крассов міськими лісами називає ліси, що знаходяться у межах міста (міської межі). Що стосується використання міських лісів, то, як і В. Ф. Горбовий, О. І. Крассов вказує на те, що вони використовуються, в першу чергу, в культурно-оздоровчих цілях та для відпочинку населення³. На нашу думку, дана точка зору є вірною, адже ефект від рекреації буде значно вищим, аніж використання, наприклад, в експлуатаційних цілях.

¹ Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 7. — Ст. 59.

² Горбовой В. Ф. Правовой режим городских лесов : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / В. Ф. Горбовой. — Свердловск, 1972. — С. 6—13.

³ Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов. — М., 1990. — С. 35.

Поняття «міського лісу» регламентується Правилами утримання зелених насаджень у населених пунктах України від 10 квітня 2006 р. № 105¹, де зазначено, що міський ліс — лісовий масив або ділянка лісу, розташовані в межах населеного пункту. Так, відповідно до Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затвердженого постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733, зазначається, що ліси у межах міст, селищ та інших населених пунктів відносяться до рекреаційно-оздоровчих лісів, проте такі ліси можуть бути віднесені також й до інших категорій: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, захисні та експлуатаційні ліси.

За ч. 1 ст. 55 ЗК України, до земель лісгосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства². Наведене законодавче визначення земель лісгосподарського призначення носить загальний характер і з точки зору «літерального» тлумачення не є коректним. Його текстуальний зміст не надає чіткого критерію для розподілу зазначених земель усередині категорії на відповідні різновиди, зокрема: на «землі, вкриті лісовою рослинністю», на «землі, не вкриті лісовою рослинністю» та на «нелісові землі», що надані та використовуються для потреб ведення лісового господарства.

Повною мірою позначений склад земель лісгосподарського призначення пояснюється у їх визначенні в оновленому лісовому законодавстві. Так за ст. 5 ЛК України «до земель лісгосподарського призначення належать лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства»³. Таким чином, «нелісовими землями», що включаються у склад земель лісгосподарського призначення, наприклад, є землі, зайняті сільськогосподарськими та вод-

¹ Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 р. № 105 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 31. — Ст. 415.

² Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

но- болотними угіддями, а також інші земельні ділянки, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

Наведене наочно демонструє, що положення лісового законодавства щодо визначення земель лісогосподарського призначення, завданням якого є регулювання лісових відносин, прописані більш конкретно, ніж положення земельного законодавства, завданням якого є регулювання саме земельних відносин. У зв'язку з цим чітке текстуальне визначення вказаної земельно-правової норми щодо визначення земель лісогосподарського призначення може надати підстави для виділення щонайменше трьох різновидів земель лісогосподарського призначення, зокрема: земель, які вкриті лісовою рослинністю, земель, що не вкриті лісовою рослинністю, але відносяться до «лісових земель», та «нелісових земель», які надані та використовуються для потреб ведення лісового господарства. Такий висновок безпосередньо ґрунтується на ч. 2 ст. 5 ЛК України, згідно з якою віднесення земельних ділянок до складу земель лісогосподарського призначення здійснюється відповідно до земельного законодавства¹.

Таким чином, проаналізувавши положення ЗК України та ЛК України, можна визначити, що землі лісогосподарського призначення являють собою землі, вкриті лісовою рослинністю, на яких розташовані лісові ділянки, землі, що не вкриті лісовою рослинністю, але відносяться до «лісових земель», та «нелісові землі», зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які використовуються для потреб лісового господарства та надані в порядку, встановленому земельним законодавством².

Слід також зазначити, що законодавець відповідно до ст. 6 ЛК України розмежовує поняття «ліс» та «лісові ресурси», адже відносить до останніх лише «... деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються у процесі формування лісових природних комплексів.

¹ Каракаш І. І. Право власності та користування на землях лісогосподарського призначення / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — 2012. — Т. 12. — С. 219.

² Степська О. В. Ліс як об'єкт правового регулювання в лісовому та земельному законодавстві України / О. В. Степська, М. М. Заверюха // Часопис Київського університету права. — Київ, 2016. — № 2. — С. 284.

До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб»¹.

За більш узагальненим визначенням професора І. І. Каракаша, лісові ресурси являють собою відповідні компонентні складові лісу, які на конкретному етапі розвитку суспільних відносин та відповідному рівні розвитку виробничих сил використовуються або можуть використовуватися для задоволення різноманітних потреб людини і суспільства².

На основі наведеного визначення ми можемо класифікувати основні види лісових ресурсів:

1) економічні ресурси лісів: лісові ресурси деревинного походження (деревина, кора, пні, луб, деревна зелень, живиця, деревні соки);

— лісові ресурси недеревинного походження (дикорослі плоди, горіхи, гриби, ягоди, лікарські рослини, лісові підстилка, очерет тощо);

2) екологічні ресурси лісів:

— корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його тощо).

Слід також відмітити, що, на відміну від попередньої редакції ЛК України від 21 січня 1994 р., його чинна редакція не поділяє лісові ресурси державного та місцевого значення. Це пов'язано з тим, що діюча редакція ЛК України від 8 лютого 2006 р. передбачає, що ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Тому поділ їх ресурсів на державне та місцеве значення втратив свій сенс.

Дискусія відносно поняття земель лісового фонду (тепер земель лісогосподарського призначення) виникла ще задовго до прийняття чинних сьогодні кодексів. Одна точка зору полягала в необхідності визнання земель лісового фонду і лісів єдиним об'єктом: суспільні відносини з приводу цього об'єкта в процесі ведення лісового госпо-

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні: монографія / І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2017. — С. 283.

дарства, користування лісом та його охорони повністю регулюються лісовим законодавством¹, тобто землі лісового фонду розглядалися як складова державного лісового фонду; друга полягала у необхідності визнання лісу і земель державного лісового фонду самостійними юридичними категоріями, а лісових і земельних відносин — як предметів, відповідно, лісового і земельного законодавства².

Як визначають науковці О. В. Глотова, Г. М. Беженар, предметом лісового законодавства є лісові відносини, тобто відносини з приводу використання та захисту лісів. Вони повинні враховувати природні зв'язки та закріплювати норми, які допомагатимуть запобігати негативному впливу на інші природні ресурси при використанні лісів³.

Враховуючи чинне земельне та природоресурсове законодавство, дана точка зору є більш прийнятною. Земельне законодавство регулює відносини, пов'язані з визначенням порядку використання й охорони земель, тобто регулює земельні відносини. Предметом лісового законодавства виступають лісові відносини, тобто відносини з приводу експлуатації лісів, захисту їх від шкідників, пожеж і їх відновлення. Саме тому лісові (земельно-лісові) суспільні відносини регулюються головним чином нормами двох галузей права — лісового та земельного. У зв'язку з цим виникає питання про співвідношення норм цих галузей права і галузей законодавства в регулюванні відносин щодо здійснення прав на лісові земельні ділянки.

Дане питання має не тільки теоретичне значення як питання про правову природу цього виду суспільних відносин. Потреба в його з'ясуванні має чітко виражене практичне значення і полягає у встановленні характеру взаємодії норм лісового і земельного законодавства при регулюванні тих чи інших лісових відносин.

Як зазначено у ст. 3 ЛК України⁴, лісові відносини в Україні регулюються Конституцією України, ЗУ «Про охорону навколишнього

природного середовища», ЛК України, іншими законодавчими актами України, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. Разом з тим у ЛК України зазначено, що лісові відносини, які виникають при використанні землі й не врегульовані ЛК України, регулюються відповідними законодавчими актами, тобто актами земельного законодавства. Більш того, ЛК України містить пряме посилення на застосування норм земельного законодавства до регулювання земельно-лісових відносин. Так, наприклад, у ст. 5 ЛК України зазначено, що віднесення земельних ділянок до складу земель лісгосподарського призначення здійснюється відповідно до земельного законодавства. Підтвердженням цієї норми є постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 січня 2015 р. № 6—224цс14, де зазначено, що застосування норм земельного і лісового законодавства при визначенні правового режиму земель лісгосподарського призначення повинно базуватися на пріоритетності норм земельного законодавства перед нормами лісового законодавства, а не навпаки. Оскільки земельна ділянка й права на неї на землях лісгосподарського призначення є об'єктом земельних правовідносин, то суб'єктний склад і зміст таких правовідносин повинен визначатися згідно з нормами земельного законодавства в поєднанні з нормами лісового законодавства в частині використання та охорони лісового фонду¹.

ЛК України закріплює нові визначення для лісового та земельного законодавства, а саме — визначення лісової ділянки та земельної лісової ділянки. У ст. 1 ЛК України зазначено: «Лісова ділянка — ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до ЛК України для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі. Лісові ділянки можуть бути вкриті лісовою рослинністю, а також постійно або тимчасово не вкриті лісовою рослинністю (внаслідок неоднорідності лісових природних комплексів, лісгосподарської діяльності або стихійного лиха тощо). До не вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок належать лісові ділянки, зайняті незімкнутими лісовими культурами, лісовими розсадниками і плантаціями, а також лісовими шляхами та просіками, лісовими протипожежними розривами, лісовими осушувальними канавами і дренажними системами.

¹ Полянская Г. Н. Еще раз о понятии единого государственного лесного фонда / Г. Н. Полянская, Л. А. Заславская // Вопросы теории советского земельного права и методики преподавания аграрно-правовых дисциплин. — М., 1976. — С. 29.

² Краснов Н. И. Актуальные проблемы земельного, горного, водного, лесного законодательства / Н. И. Краснов // Вопросы теории советского земельного права и методики преподавания аграрно-правовых дисциплин. — М., 1976. — С. 5.

³ Глотова О. В. Правовий режим земель лісгосподарського призначення / О. В. Глотова, Г. М. Беженар // Земельне право України : підручник / За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Істина, 2009. — С. 413.

⁴ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

¹ Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4257642>.

Земельна лісова ділянка — земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства»¹.

У свою чергу в ст. 79 ЗК України надається визначення поняття земельна ділянка: «Земельна ділянка — це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами»².

Визначення у ч. 4 та ч. 6 ст. 1 ЛК України понять «лісова ділянка» та «земельна лісова ділянка» спрямовані на забезпечення чіткішого розмежування питань, що регулюються лісовим та земельним законодавством.

Лісова ділянка за ЛК України розглядається як первинний територіальний об'єкт ведення лісового господарства, відносини щодо охорони, відтворення, використання якого регулюються виключно ЛК України без вилучення у землекористувача або власника земельної ділянки.

Разом з тим якщо йдеться про надання або вилучення лісової ділянки у землекористувача або власника для ведення лісового господарства або для інших суспільних потреб, то така ділянка розглядається як земельна лісова ділянка і питання у цьому випадку має вирішуватися відповідно до земельного законодавства³.

Лісове законодавство передбачає таке поняття, як лісова ділянка, що стверджує існування прив'язки лісів до земель, на яких вони розташовані, й концепції використання та охорони лісів відповідно до цільового призначення та категорії цих земель, а не правового режиму використання та охорони лісів і земель лісогосподарського призначення⁴. Слід також зауважити, що земельна лісова ділянка не є земельною ділянкою лісового фонду, а являє собою земельну ділянку лісогосподарського призначення. Крім того, якщо земельна лісова ділянка надається або вилучається у землекористувача чи власника

землі для ведення лісового господарства відповідно до земельного законодавства, то така ділянка є об'єктом земельного, а не лісового законодавства.

Як зазначає І. І. Каракаш, більш зрозумілим і придатним для практичного застосування було б закріплення визначення не земельної лісової ділянки, а лісової ділянки землі. Запропоноване, на перший погляд, редакційне уточнення дозволить уникнути так званої «подвійної» правооб'єктності на «земельні лісові ділянки», оскільки за земельним законодавством вони віднесені до земель лісогосподарського призначення, а за лісовим законодавством — до складу лісового фонду і нібито є лісовими об'єктами¹.

На основі визначення понять «лісова ділянка» і «земельна лісова ділянка», яке надане в ст. 1 ЛК України, можна виділити характерні відмінності та спільні риси між цими поняттями.

До спільних рис слід віднести такі:

- це ділянки лісового фонду України;
- вони мають визначені межі;
- основною ціллю їх виділення є ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів.

Головними відмінностями є те, що:

- лісова ділянка виділяється у користування, а земельна — надається у користування;
- лісова ділянка виділяється виключно відповідно до вимог ЛК України, а надання земельних лісових ділянок регулюється нормами ЗК України;
- лісова ділянка виділяється не тільки для ведення лісового господарства взагалі, а й для використання лісових ресурсів. А цільове призначення земельної лісової ділянки лише опосередковано пов'язане з використанням лісових ресурсів, що розташовані на ній;
- лісова ділянка не вилучається у землекористувача або власника землі, а земельна лісова ділянка, у свою чергу, надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки відповідно до ЗК України².

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

³ Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 14.

⁴ Чопик О. П. Поняття лісу як об'єкта правового регулювання / О. П. Чопик // Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. — 2010. — Вип. 50. — С. 225.

¹ Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія / І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2017. — С. 280.

² Заверюха М. М. Щодо співвідношення понять «лісова ділянка» та «земельна лісова ділянка» / М. М. Заверюха // Сучасна цивілістика : матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (28 березня 2014 р.). — Одеса : Юридична література, 2014. — С. 426—428.

Окремо слід звернути увагу на зміни, які відбулися у ЛК України у зв'язку з прийняттям ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» від 23 травня 2017 р. № 2063-VIII¹. Відповідно до даного нормативно-правового акта в ЛК України вводяться нові терміни: «природні ліси (природні лісові екосистеми)», «праліси (пралісові екосистеми)» й «квазіпраліси». Так, природні ліси (природні лісові екосистеми) розуміються як ліси (лісові екосистеми), в яких локально і тимчасово проявився антропогенний вплив, але він не змінив ценотичної структури фітоценозів і тому природні лісові екосистеми здатні протягом короткого часу регенеруватися (відновитися) природним шляхом до стану пралісових екосистем. Праліси (пралісові екосистеми) — споконвічний, стародавній ліс (природні лісові екосистеми), що сформувався природним шляхом і в ході розвитку не зазнав безпосереднього антропогенного впливу. Квазіпраліси — умовно пралісові екосистеми, в яких відбувся незначний тимчасовий антропогенний вплив, що не змінив природної структури лісостанів і при припиненні якого натуральний стан екосистем повністю відтворюється протягом короткого періоду. Також ЛК України було доповнено ст. 39¹, в якій передбачено заходи щодо охорони та збереження пралісів, квазіпралісів, природних лісів. Так з метою охорони та збереження пралісів, квазіпралісів та природних лісів у них забороняються всі види рубок, у тому числі санітарні, рубки формування і оздоровлення лісів (крім догляду за лінійними об'єктами та вирубування окремих дерев під час гасіння пожежі), будівництво споруд, прокладання шляхів, лінійних та інших об'єктів транспорту і зв'язку, випасання худоби, промислова заготівля недревинних лісових продуктів, проїзд транспортних засобів (крім доріг загального користування та служби лісової охорони). Були внесені зміни і до ст.ст. 37, 46, 70, 79, 84, 98, 105 ЛК України. Окрім ЛК України, даний закон вносить зміни і до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та до ЗУ «Про природно-заповідний фонд України». Відповідно до Пояснювальної записки до проекту ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно Рамкової

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2063-VIII // Офіційний вісник України. — 2017. — № 72. — Ст. 2198.

конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», повна відсутність законодавства з охорони пралісів призвела до того, що вони швидко і варварські знищуються не тільки у господарських лісах, але і в об'єктах природно-заповідного фонду України — заповідниках, національних природних парках, регіональних ландшафтних парках, заказниках, заповідних урочищах і навіть у буферній зоні міжнародної спадщини ЮНЕСКО.

Так, в Ужанському національному парку за останні 10 років було вирубано 121,6 га пралісів. У національному парку «Сколівські Бескиди» за останні 10 років було вирубано близько 10 га пралісів, в заказниках Грофа і Брадульський вирубано за 10 років 10–12 % пралісів, у заповідному урочищі «Тусули» — 20 % пралісів¹.

Зміни, які передбачені в даному законі, направлені, перш за все, на охорону природних лісів, пралісів, квазіпралісів в Україні шляхом заборони здійснювати будь-які рубки, у тому числі формування і оздоровлення лісів та видалення захаращеності. В Кримінальному кодексі та в Кодексі України про адміністративні правопорушення передбачається посилення відповідальності за незаконну порубку дерев або чагарників у лісах, що, на нашу думку, справлятиме позитивний вплив на захист лісових екосистем у цілому.

1.2. ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА В ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ

В історії розвитку українського лісового законодавства діяли чотири правові доктрини: релігійна, ліберальна, еkleктична й інтервенціоністська. Релігійна доктрина будувалася на традиціях обережного ставлення до лісів, поклоніння священним гаям, окремим деревам. Прийняття християнства закріпило різні ідеї, пов'язані з охороною лісів. Вони вплинули на розвиток законодавства, що регламентує створення природно-заповідного фонду, екологічної мережі, занесення особливо цінних дерев до Червоної та Зеленої книг.

Ліберальна доктрина, побудована на повному усуненні держави в процесі контролю над лісами, знайшла своє відображення в законодавчих актах, що були прийняті за часів Катерини II і прусського короля Фрідріха Вільгельма. Результати використання на практиці за-

¹ Верховна Рада України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58802.

конів, побудованих на цій правовій доктрині, виявилися шкідливими для лісів, і їх довелося скасувати.

Еклектична доктрина, що передбачає обмежений вплив держави на лісову галузь, використовувалася в тих випадках, коли основна кількість лісів перебувала в приватних руках. У такому разі вплив держави є дуже обмежений і відбувається за участі органів місцевого самоврядування. Зразками правореалізації цієї доктрини є австрійський закон «Про ліси» 1852 р., що діяв на західноукраїнських землях, російське положення «Про зберігання лісів» 1888 р., закон «Про ліси УНР» 1919 р.

Аналіз законодавства, побудованого на інтервенціоністській доктрині, підтвердив доцільність виділення трьох варіантів — жорсткого, помірного та м'якого. Характерним прикладом законодавства, побудованого на жорсткій доктрині, є закони, що прийняті за часів Петра I, «ленінські» декрети в період громадянської війни, а також радянське законодавство 1930–1950-х рр.¹

Першими за часом виникнення у сфері лісових правовідносин є релігійно-правові норми. Жреці у стародавніх слов'ян, як зазначає В. Е. Борейко, виділяли окремі ділянки лісу з найбільш цінними деревами й оголошували їх священними. У них заборонялося полювати, рубати дерева, збирати суки, плоди і навіть рвати квіти. Іншим напрямом виникнення релігійних норм було поклоніння окремим видам дерев. Так дуб вважався уособленням сили, а загиблх воїнів праукраїнці спалювали на вогнищах із дубових гілок, пов'язуючи з цим обряд очищення їхніх душ. Верба символізувала життя, її традиційно висаджували вздовж шляхів, біля ставів, криниць, а клен мав таємну благодать².

Другим найбільш давнім джерелом лісового права, як зазначає Б. В. Кіндюк, був правовий прецедент. Сьогодні неможливо простежити зародження і закріплення цієї категорії, однак в історії лісового права є кілька прикладів становлення цього джерела, що відображають характер права. Прецедентним шляхом сформувалося право князів забирати у своє користування кращі ліси³. Так М. С. Грушевський

зазначає, що княгиня Ольга після придушення повстання древлян відібрала в них найбільш цінні угіддя й оголосила їх своєю власністю, аналогічно поводитися великі литовські князі. Згодом у результаті багаторазового повторення цей правовий прецедент закріпився у вигляді звичаю¹.

Третім джерелом права, що регламентувало користування лісами в архаїчний період, були звичаї. До таких джерел варто віднести право князів обмежувати користування лісами, забороняти в них полювання, охороняти права бортників, котрі видобувають мед у лісах, оголошувати найбільш цінних звірів своєю власністю.

Поява і посилення ролі держави призвели до закріплення ряду звичаїв у нормативно-правових актах. Норми лісового права знайшли відображення в «Руській Правді», Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр., Соборному Уложенні 1649 р., у «Правах, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., постановою імперського Сенату, царських указів, універсалах гетьманів. Ці пам'ятки права містили правові норми, що охороняли ліси від незаконних рубок, пожеж, а також пов'язаних з ними лісових промислів².

Враховуючи загальновизнану класифікацію етапів еволюції держави і права на території України, можна виділити такі історичні етапи становлення законодавства у сфері використання та охорони лісів: 1) період Київської Русі (IX–XI ст.); 2) Литовсько-Польська доба (XIV–XVII ст.); 3) Козацько-гетьманська держава (XVII–XVIII ст.); 4) період Російської держави (кінець XVIII — початок XX ст.); 5) період Союзу РСР (1917–1991 рр.); 6) період державної незалежності України (1991 р. — теперішній час)³.

1. Період Київської Русі (IX–XI ст.). Цей період можна вважати початком історичного формування нормативно-правової бази на території України. Ліси відігравали одну з головних ролей в економічному житті Русі — України. З дерев будувалися будинки, фортеці, церкви, виготовлялися предмети побуту. Полювання, збір меду, рибальство приносили великі прибутки. За даними С. А. Генсирюка,

¹ Грушевський М. С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / За ред. М. С. Грушевський. — К., 1991. — С. 372.

² Кіндюк Б. В. Історична динаміка джерел українського лісового права / Б. В. Кіндюк // Право України. — 2011. — № 10. — С. 287.

³ Заверюха М. М. Історичні етапи розвитку законодавства в галузі використання та охорони лісів / М. М. Заверюха // Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. — Вип. 4. — 2017. — Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/14.pdf.

ліси займали величезні площі, які складали майже 40 % території нинішньої України¹.

Вперше про охорону лісів згадується у законах князя Ярослава Мудрого «О церковних судах і земських ділах», у яких було вміщено лісоохоронну статтю, запозичену з Візантійських лісових законів, що, на думку сучасників, було неефективним для охорони лісів².

У «Руській Правді» — видатній пам'ятці давньоруського права — установлювалися штрафи за порушення прав власності на лісові промисли. Відповідно до норм «Руської правди», за порушення закону, пов'язаного з лісами, найбільший розмір штрафу в 12 гривень встановлювався за чотирма статтями: 69, 71, 72, 73. При цьому характер злочинів, за які передбачалися такі санкції, дуже різний. Проте не існувало конкретних норм із захисту лісів, регулювалася охорона окремих дерев, межові знаки або борти. Функціональні обов'язки з охорони лісів виконувала князівська дружина, а також місцева влада³.

2. Литовсько-Польська доба (XIV—XVII ст.). У цей період знайшло своє продовження регулювання охорони природи державою. Період XIV—XVII ст. є найважливішим в історії розвитку і формування лісового права. Це пов'язано з тим, що українські землі в той час входили до складу декількох держав і у них функціонували різні системи права. Унаслідок татаро-монгольської навали відбувся поділ українських земель. Основна частина потрапила до сфери політичного впливу Великого князівства Литовського, а потім Речі Посполитої. Друга частина зберегла свою самостійність і стала центром формування Запорізької Січі, а згодом — Української козацької держави. Третя частина українських земель увійшла до складу Московської держави, а потім — Російської імперії. Основою правових систем цих держав були норми, побудовані на використанні звичаїв і народних традицій.

У загальній системі джерел права звичаї відіграють одну з найважливіших ролей. На думку О. Ф. Скакун, це пов'язано з глибокими історичними коренями звичаїв та їх незмінністю в часі⁴. Ці властивос-

¹ Генсирук С. А. Ліси України / С. А. Генсирук. — Л. : Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, 2002. — С. 17.

² Лазаренко Я. М. Становлення законодавчих систем в Україні. Розвиток лісового законодавства України / Я. М. Лазаренко // Право України. — 2003. — № 2. — С. 131.

³ Кіндюк Б. В. Відповідальність за порушення норм з охорони лісів за «Руською правдою» / Б. В. Кіндюк // Актуальні проблеми держави і права. — Одеса, 2009. — Вип. 48. — С. 101.

⁴ Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. — Х. : Еспада, 2006. — С. 159.

ті добре простежуються в правових питаннях, що стосуються лісів і пов'язаних з ними промислів.

Розвиток лісового законодавства Великого князівства Литовського характеризується як збереженням норм давньоруського права, так і введенням у дію нових нормативно-правових актів. Передусім, це — прийняття норм з охорони лісів у трьох Статутах Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 р. Так, у Статуті 1529 р. питанням регламентації лісової галузі присвячено двадцять артикулів — з першого по двадцятий розділу IX, в Статуті 1566 р. — сімнадцять артикулів розділу X, а в Статуті 1588 р. — вісімнадцять артикулів розділу X.

Важливішою подією історії лісового права стало прийняття у 1567 р. Лісового уставу Великого князівства Литовського — першого спеціального закону щодо охорони та використання лісів на українських землях. Період після Люблінської унії 1569 р. характеризувався хижачьким ставленням до природних багатств українських земель і лісових угідь, що призвело до суттєвого скорочення їх площ¹.

3. Козацько-гетьманська держава (XVII—XVIII ст.). Охорона природи в Запорізькій Січі проявлялася, насамперед, у збереженні і раціональному використанні природних ресурсів. При аналізі організації служби охорони лісів у Запорізькій Січі необхідно враховувати ту особливу роль, яку відігравав цей природний ресурс у житті козаків. По-перше, за даними С. А. Генсирук, на початок XVIII ст. середня лісистість України становила 30 % та перевищувала сьогоднішню приблизно у 2 рази. По-друге, ліси служили оборонними витворами, козаки влаштовували в них засіки, що захищали наші землі від набігів татар. По-третє, ліси були місцем полювання, збирання ягід, меду, тобто давали засоби для існування великій кількості людей².

У цілому на території Запорізької Січі діяв чіткий порядок користування лісами, який уміщував вимоги: не рубати ліс у засіках, не знищувати плодові дерева, не палити печі сирими колодами. Усними правилами дозволялося використовувати в господарських цілях лише сухі дерева, а ліс вирубувати без надмірності, його рекомендувалося

¹ Кіндюк Б. В. Правові та організаційні засади використання та охорони лісів на українських землях з X по початок XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Б. В. Кіндюк. — Х., 2010. — С. 11.

² Генсирук С. А. Ліси України / С. А. Генсирук. — Л. : Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, 2002. — С. 15.

зберігати для нащадків. На думку О. І. Логвиненко, козаки встановили за допомогою норм звичайного права добре продуманий порядок раціонального використання природних ресурсів¹. Крім цього, на значній території України діяли природоохоронні статті-артикули Литовського статуту 1588 р., які були аналогічні статтям «Руської Правди» та доповнювали їх. Артикули стосувалися полювання, бортництва, пошкодження лісових масивів, межевих знаків.

Період козацької держави характеризувався виданням з питань охорони лісів окремих універсалів, ордерів, інструкцій, листівок, грамот гетьмана, що були обов'язковими для виконання. Функції охорони природних багатств покладалися на спеціальні підрозділи, що формувались із козаків. Історичні традиції козацтва з охорони природних ресурсів відіграли важливу роль у відродженні Української держави в 1918 р. і частково ввійшли до закону «Про ліси в УНР», прийнятого 10 лютого 1919 р.²

Після Андрусівського миру об'єднана Богданом Хмельницьким Україна розкололась: Лівобережжя залишилося під Москвою, а Правобережжя — під Польщею до кінця XVIII ст. Характер лісогосподарських користувань протягом цього часу не змінювався. Але із зростанням населення дедалі більше винищувалося лісових насаджень, площі лісів зменшувалися. Усе більшої ваги в лісогосподарському користуванні набувало дерево³.

Загарбання України Росією у 1654 р. жодних наслідків для унормування лісового господарства і користування не мало. Адже московський уряд не турбувався про свої ліси, лісове користування в Росії лише час від часу обмежувалося «охоронними грамотами», в яких заборонялися рубки лісу в окремих місцевостях⁴.

4. Період Російської держави (кінець XVIII — початок XX ст.). Сувору регламентацію лісокористування почав Петро І. Наслідуючи законодавство західних країн, він у такий спосіб намагався забезпечи-

ти потреби російського суднобудівництва. З 1701 р. законодавством заборонено розкорчувувати під поле ті ліси, що знаходилися ближче 30 верст від річок. Окремі породи дерев заборонялося вирубувати у межах 50 верст від великих річок та 30 верст від їх приток. Ці дерева мали забезпечувати потреби держави, зокрема у суднобудівництві. За порушення законодавства передбачалося покарання: штрафи за порубку дуба — 15 крб., інших порід — 10 крб., а за псування дерев у заповідних лісах — «вырезав ноздри, ссылатъ на каторгу» (Закон від 17 червня 1719 р.). Проте Законом було визначено: на полози, осі та на потреби млинів у державних лісах дозволялося рубати все, що не придатне на суднобудівництво, а також можна було в будь-якій кількості вирубувати незаборонені породи дерев. Таким чином, із зазначеного Закону очевидно, що ліс на той час не мав мінової цінності, хоча певні обмеження стосувалися зовнішньої торгівлі. Так, Закон 1714 р. забороняв купцям як з «Великоросійських, так із Малоросійських городов» вивозити товари, зокрема й з деревини. Догляд за лісами було доручено Адміралтейству в 1719 р. З 1722 р. введено посади обервальдмайстерів для загального керівництва та вальдмайстерів — для нагляду на місцях.

У 1720–1723 рр. Петро І підписав низку розпоряджень щодо лісового господарства та лісокористування. Розпорядження 1720 р. наказувало відмежувати заповідні ліси. А у випадках порушення законодавства, що регламентувало лісокористування, на кордоні заповідних лісів ставити через кожні п'ять верст шибениці, щоб нагадувати про суворі покарання.

І хоча Петро І не особливо турбувався про лісорозведення і лісовідновлення, у 1723 р. він наказав використовувати вирубані ділянки під нові насадження і охороняти їх від вогню.

Після смерті Петра І лісове законодавство та установи зазнали «утисків». У 1725 р. Катерина І скасувала всю адміністрацію лісового господарства та нараховані штрафи за лісопорушення. За її розпорядженням заповідні ліси залишили тільки понад деякими річками, а їх межі зменшили з 50 до 15 верств. За правління Анни Іоаннівни (1730–1740 рр.) лісове законодавство та адміністрацію поновлено, проте це не було втілено у життя.

Спеціальні «Наставляння» Катерини II 1764 р., які було надано графу Румянцеву при призначенні його генерал-губернатором Малоросії, мають загальний характер, не визначають меж лісокористування, не окреслюють кордони при розчищеннях лісових насаджень.

¹ Логвиненко О. І. Охорона лісів у Київській Русі та Литовсько-Руському князівстві / О. І. Логвиненко // Вісник Університету внутрішніх справ. — 2001. — Вип. 13. — С. 189–192.

² Кіндюк Б. В. Правові засади охорони українських лісів у дореволюційний період / Б. В. Кіндюк, К. Кіндюк // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 1. — С. 232.

³ Логвиненко О. І. Лісове господарство в Україні у XVIII сторіччі / О. І. Логвиненко // Право України. — 2002. — № 12. — С. 140.

⁴ Вакулюк В. Г. Нариси з історії лісів України / за ред. В. Г. Вакулюк. — Ф.: Поліфаст, 2000. — С. 114.

Разом з тим у цьому документі закріплюється право володіння для осіб, які на порожніх землях виростають ліс. Останній дозволялося залишати у власності цих людей. Указами Катерини II 1782 р. ліси приватних власників вилучено з догляду лісових урядів. Вважалося, що від такого керування було більше збитків, ніж користі для держави. Катерина II передала приватні ліси в повне користування їх власників, наголошуючи, що вони, турбуючись про збереження своєї власності, задовольнятимуть і потреби державного флоту. В 1787 р. князю Потьомкіну дано розпорядження про лісорозведення в Україні: «Для заведення і умноження лесов по степям Екатеринославской губернии... сеять и сажать леса в казенных и частных дачах, сообразно Устава о лесах». Відомо, що цього ж року за вказівкою Потьомкіна поблизу Миколаєва висаджено «14 четвертей жолудев». Усі ж інші укази та розпорядження Катерини II щодо лісокористування залишилися переважно на папері¹.

Немало винищували ліс і переселенці, які після знищення Запорізької Січі оселялися при заснуванні нових міст — Катеринослава, Херсона, Миколаєва, Одеси, Нікополя тощо. Значення лісів у господарюванні України, звичайно, було неоднаковим в окремих її районах, залежно від географічного розташування. Після опанування Росією Чорноморського узбережжя потреби чорноморських портів (при Катерині II засновано верфі: 1778 р. — Херсонська, 1783 р. — Севастопольська, 1789 р. — Миколаївська) почали задовольняти поліським лісом. Наприкінці XVIII ст. до портів сплавлено багато деревини. На Поліссі у XVIII ст. були значні запаси лісів, що збереглися майже недоторканими. На півночі, де місцевість переважно вкрита лісами, дерево було основним об'єктом господарювання. Воно мало цінність і як будівельний матеріал, і як паливо, і як предмет експорту, а також ліс постачав населення своїми побічними продуктами і слугував природним резервом для розширення сільськогосподарських площ. У степових районах, на півдні, навпаки, відчувалася нестача в лісах, без яких важко було опановувати степ. На Слобожанщині (близько Харкова, Ахтирки, Сум, Ізюма) не було великих лісів — лише середні. Передстепові та степові ліси наприкінці XVIII ст. були значно пошкоджені, проріджені та винищені внаслідок військових дій і неправильного та недбалого користування. Відтак потреба у лісових насадженнях у степовій місцевості по-

¹ Іваницький Б. Г. Ліси й лісове господарство на Україні / Б. Г. Іваницький // Праці Українського наукового інституту. — 1934. — С. 84–87.

стала ще у XVIII ст., і саме в цей час почалися перші спроби штучного розведення лісів¹.

5. Період Союзу РСР (1917–1991 рр.). Процес становлення правових відносин щодо права власності на ліси та землі лісгосподарського призначення в радянський період характеризувався достатньою кількістю нормативно-правових актів, прийнятих на розвиток тогочасного лісового і земельного законодавства, які закріпили, що державна власність є оптимальною формою власності на усі природні ресурси, і в тому числі на ліси.

У реальності до встановлення радянської влади лісовий фонд України розподілявся в такий спосіб: 65,7 % перебувало в приватній власності (при цьому відзначимо, що власниками, серед інших, могли бути і селяни), 19,5 % належало державі, 8,8 % — селянським общинам, 1,5 % — церкві й 4,5 % іншим власникам².

На формування радянського лісового права в 1920-х рр. вплинув комплекс різноманітних факторів: по-перше, незадовільний стан українських лісів; по-друге, зміна курсу радянським керівництвом: тимчасово вводилися елементи ринкової економіки, що одержало назву нової економічної політики — непу; по-третє, повернення радянського керівництва до права як до інструмента політики, зокрема проводилася широкомасштабна кодифікація права, яка зачепила й природоресурсне право³.

Одним із перших законів радянської влади був Декрет про землю, прийнятий 26 жовтня 1917 р., яким скасовувалося право приватної власності на землю, її надра, ліси й води та встановлювалося право виключної державної власності на них. Земля стала власністю держави та територіальних громад і вилучалася з цивільного обороту. Землю могли отримати в користування лише ті особи, які на ній працювали. У селянському наказі декларувалося, що земля, надра, води, ліси, які мають загальнодержавне значення, переходять у виключне користування держави, а всі інші об'єкти (мілкі ріки, озера, а також інші ліси) — в користування місцевих громад, за умови завідування ними органами місцевого самоврядування. Унаслідок цього в радян-

¹ Логвиненко О. І. Лісове господарство в Україні у XVIII сторіччі / О. І. Логвиненко // Право України. — 2002. — № 12. — С. 141.

² Генсирук С. А. Історія лісництва в Україні / С. А. Генсарук, О. І. Фурдиченко, В. С. Бондар. — Л. : Світ, 1995. — С. 88.

³ Кіндюк Б. В. Правове регулювання діяльності організаційних структур з управління лісовою галуззю України за доби НЕПу / Б. В. Кіндюк // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ : ІДП НАНУ, 2011. — Вип. 52. — С. 27.

ський період приватна власність на ліси була повністю скасована, і тим самим утвердилася цілковито одержавлена модель відносин власності¹.

Першим нормативно-правовим актом у сфері лісівництва, виданим «новою» українською владою, стало положення «Про відділ лісової промисловості при Раді Народного Господарства України», затверджене Радою Народних Комісарів (РНК) УРСР 20 лютого 1919 р. Метою його прийняття було об'єднання всієї лісової та лісообробної промисловості на Україні. Іншим правовим документом, присвяченим цьому питанню, став декрет Ради народного господарства УСРР (РНК УСРР) від 28 лютого 1919 р. «Про контроль лісових заготовок», підписаний його головою Є. Квірингом. Основною метою прийняття нормативно-правового акта була конфіскація на користь держави всього заготовленого лісу, що перебував на складах. Населенню дозволялося залишати для своїх потреб не більше 5 куб. дров, анулювалися і раніше укладені договори на поставку, купівлю, продаж лісу. Єдиним розумним з погляду екології заходом став п. 5 декрету, що забороняв рубати на дрова соснові та дубові дерева, які мали товщину більше 40 см на висоті 1,5 м².

Декрет Всесоюзного центрального виконавчого комітету (ВЦВК) «Про ліси» від 27 (14) травня 1918 р.³ визначив основні принципи соціалістичної організації лісового господарства з метою використання лісів в інтересах усього народу. Цей документ встановив новий правовий статус лісів у державі. Паралельно з цими документами приймаються нормативно-правові акти, які встановлюють порядок використання лісів, що докорінно змінює систему лісових правовідносин. Націоналізація лісів стала підставою для виникнення нового типу лісових відносин.

Наступним правовим актом став декрет РНК УСРР «Про охорону лісів» від 26 лютого 1919 р. Декрет ставив завдання перед усіма виконкомми, ревкомми, надзвичайними комісіями охороняти ліси

¹ Рябець К. А. Екологічне право : історичні засади формування до періоду одержання Україною незалежності / К. А. Рябець // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2009. — № 2. — С. 340.

² Кіндюк Б. В. Правові засади охорони українських лісів в часи революції та громадянської війни / Б. В. Кіндюк, Д. А. Апотовський // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ : ІДП НАНУ, 2009. — Вип. 44. — С. 82.

³ Про ліси : декрет від 27 травня 1918 р. // Об охране окружающей среды : сборник документов партии и правительства 1917–1985 гг. — М. : Политиздат, 1986. — 190 с. (втратив чинність)

від самовільних рубань, захоплення лісового майна, лісоматеріалів. Позитивним моментом декрету, як вказує відомий лісівник В. Г. Вакулюк, була вимога про залишення на своїх робочих місцях персоналу лісової галузі. Співробітників можна було звільнити від займаної посади лише за попередньою згодою з губземвідділами¹. 29 січня 1921 р. V Всеукраїнський з'їзд Рад прийняв спеціальну резолюцію «Про лісове господарство». Цей документ зобов'язував органи державної влади припинити хижацьке знищення лісів та впорядкувати лісокористування.

Важливою подією в процесі розвитку українського лісового законодавства стало 3 листопада 1923 р., коли IV сесія Всеукраїнського Центрального виконавчого комітету (ВУЦВК) затвердила закон «Про ліси УСРР». Документ фактично був першим українським Лісовим кодексом і діяв на території республіки до кінця 1979 р.

Закон «Про ліси УСРР» регламентував охорону лісів, лісокористування, питання залісення земель, створення штучних лісів. Але попри всю прогресивність норм цього Закону, виконати його положення на практиці нова влада не мала можливості через відсутність потрібної кількості фахівців і фінансів. Виходячи з цього, комуністичні керівники України вирішили передати більшу частину лісів селянству. Результатом такої політики стала постанова ВУЦВК і РНК УРСР «Про ліси трудового користування та про задоволення селянства лісами й побічним користуванням з державних лісів УРСР» від 27 травня 1925 р.² Як вказує В. А. Мунтян, передача лісів мала виключно негативні наслідки для лісового господарства. Селянам передали приблизно 40 % державного лісового фонду, яким вони не опікувалися і з якого значна частина постраждала від рубань, що суттєво зменшило загальну площу лісів. З метою виправлення допущених помилок 31 травня 1926 р. ВУЦВК ухвалив постанову «Про лісове господарство України», яка припинила виділення лісів з держлісфонду й встановила тримісячний строк на подачу скарг з цього питання³.

Окрім цього, 10 грудня 1928 р. були прийняті постанови ВЦВК і РНК РРФСР «Про обов'язковість постанов місцевих виконкомів про

¹ Вакулюк В. Г. Нариси з історії лісів України / за ред. В. Г. Вакулюк. — Ф. : Поліфаст, 2000. — С. 330.

² Кіндюк Б. В. Правове регулювання діяльності організаційних структур з управління лісовою галуззю України за доби НЕПу / Б. В. Кіндюк // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ : ІДП НАНУ, 2011. — Вип. 52. — С. 29.

³ Мунтян В. Л. Правова охорона лісів Української РСР / За ред. В. Л. Мунтян. — К. : АН УРСР, 1964. — С. 37.

охорону лісів і насаджень від розкрадань і винищення та про накладання за їх порушення стягнень в адміністративному порядку», постанова РНК СРСР від 14 травня 1931 р. «Про охорону лісів від пожеж», постанова РНК СРСР від 31 липня 1931 р. «Про організацію лісового господарства», за якими усі ліси СРСР поділялися на дві зони — лісокультурні й лісопромислові — з різними режимами рубки. У 1936 р. була особливо виділена водоохоронна зона лісів. Усе це сприяло подальшому впорядкуванню лісового господарства СРСР¹.

Наприкінці 1920-х рр. у СРСР відбувалася зміна політичного курсу — утвердження командно-адміністративної системи та форсування індустріалізації. Будівництво нових підприємств та реконструкція старих різко збільшили потреби у місцевих будівельних матеріалах. Як вказує В. Г. Вакулюк, загальний обсяг потреби у деревині на початок 1930 р. складав 20,2 млн м³. Українські ліси за своїми природними можливостями могли дати лише 6,0–6,1 млн м³, що означало 14 млн м³ дефіциту лісоматеріалів.

Керівники СРСР не враховували, що в республіці лісу мало, ліси виснажені й не спроможні забезпечити промисловість. Обсяги рубань зростали з року в рік. Так якщо у 1928 р. вирубали 21 тис. га, то у 1929 р. — 25 тис. га, в 1930 р. — 29,5 тис. га, на 1931 р. план передбачав 36,7 тис. га, а на 1932 р. — 37 тис. га².

Отже, лісове законодавство СРСР 1930–1940-х років йшло шляхом видання правових актів з окремих питань ведення лісового господарства та використання лісів і земель лісового фонду, здійснення управління та контролю за їх використанням та охороною, головним чином, у формі постанов уряду Союзу РСР та урядів союзних республік. Ліси та інші природні ресурси, такі як вода, надра, атмосферне повітря, не визнавалися товаром, ліс як земельна ділянка з його корисними властивостями не міг бути об'єктом товарно-грошового обігу, тобто перебувати у приватній власності фізичних або юридичних осіб. Ліс, як й інші природні ресурси, не мав вартості й розглядався окремо від інших фондів держави.

Проте радянський досвід щодо закріплення виключної державної форми власності на ліси та землі лісогосподарського призначення очікуваних результатів не приніс. Як зазначає В. П. Непийвода, вна-

слідок тривалого монопольного становища державної форми власності в Радянському Союзі дійсний економічний та правовий зміст лісових ресурсів деформувалася. Ліс надавали лише в користування державним підприємствам. Він, відповідно, не міг бути предметом купівлі-продажу, обміну, дарування, успадкування чи інших цивільних правочинів, оскільки вони суперечили б принципам виключної державної власності на ліси. Як наслідок, ліс могли залучати в цивільний чи товарний обіг не як цілий комплекс (земельна ділянка з наявними ресурсами та корисними властивостями), а лише у вигляді заготівельної сировини (здебільшого деревини)¹.

Як зазначає В. В. Костицький, природні багатства Українських Карпат стали предметом великих спекуляцій, що обумовлено розміщенням там іноземного капіталу. В 1928 р. влада продала за 35 млн крон акціонерному товариству «Латориця» маєток австрійського графа Шенборна-Бухгейма (132 тис. га землі та лісових угідь вартістю 400–500 млн крон). Цьому ж товариству було продано 131,1 тис. га землі в теперішній Закарпатській області із 240 тис. га землі, що підлягала розподілу між селянами за умовами аграрної реформи².

Безумовно, в радянський період вживалися заходи стосовно охорони лісів та земель лісогосподарського призначення, про що свідчить ціла низка законодавчих актів з цього питання. Але їх приписи досить часто мали декларативний характер. Крім цього, нормативно-правові акти щодо охорони та захисту лісів не завжди були доскональними. Так постановою РНК СРСР від 31 липня 1931 р. «Про організацію лісового господарства» передбачалося, що з метою регулювання вирубки лісу, лісовідродження, покращення режиму річок Волги, Дону, Дніпра ліси необхідно розділити на дві зони: зону лісопромислового і зону лісокультурного значення. З метою збереження Дніпра було визнано ліси в межах однокілометрової смуги по обидва боки річки водоохоронними з повною заборонаю їх вирубки, за виключенням перестою і мертвого лісу³.

У період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. та повоєнні роки розвиток лісового законодавства продовжує залишатися одним

¹ Непийвода В. П. Правове регулювання в галузі лісів. Доба утвердження підтриманого розвитку / В. П. Непийвода. — К. : НДІ приват. права і підприємництва, 2004. — С. 151–152.

² Костицький В. В. Економіко-правові проблеми охорони і використання лісів Українських Карпат / В. В. Костицький. — Івано-Франківськ, 1993. — С. 9.

³ Лазаренко Я. М. Становлення законодавчих систем в Україні. Розвиток лісового законодавства України / Я. М. Лазаренко // Право України. — 2003. — № 2. — С. 133.

¹ Колбасов О. С. Советское законодательство об охране природы за 40 лет / О. С. Колбасов // Правоведение. — 1958. — № 1. — С. 39.

² Вакулюк В. Г. Нариси з історії лісів України / за ред. В. Г. Вакулюк. — Ф. : Поліфаст, 2000. — С. 249.

із завдань господарсько-організаторської діяльності СРСР. Це знаходить свій прояв у важливих для охорони лісу законах. Так постановою РНК СРСР від 21 червня 1945 р. були затверджені Правила відпуску лісу на корені в лісах союзного значення, що діяли до 1955 р. Крім встановлення порядку відведення та використання лісосічного фонду, Правила встановлюють обов'язки заготівельників з охорони лісу. Практично через місяць уряд СРСР видає постанову про заходи з відновлення та освоєння сівозмін, за допомогою яких зберігається та покращується родючість ґрунтів у інтересах отримання високих урожаїв сільськогосподарських культур¹.

У післявоєнний період однією з тенденцій розвитку лісового законодавства стало правове оформлення посилення екологічного навантаження на ліси Карпатського регіону. Особливістю правового регулювання того історичного періоду стало повернення до введення системи оплати за використання лісів, видачі лісорубного квитка, можливості накладення в законодавчому порядку неустойки².

З метою поліпшення ведення лісового господарства в 1947 р. було створено Міністерство лісового господарства СРСР. Окрім того, було прийнято Правила сінокошіння і випасання худоби в лісах (17 серпня 1947 р.), Правила пожежної безпеки в лісах СРСР (6 квітня 1949 р.) та ряд інших законодавчих актів.

Разом з тим порядок ведення господарства та лісокористування в колгоспних лісах визначався Положенням про колгоспні ліси, яке було затверджено Радою Міністрів СРСР 25 січня 1955 р. № 317. Такі ліси призначалися для задоволення потреб колгоспів і колгоспників у деревині, в побічному користуванні, для розвитку лісових промислів. Крім того, вони виконували пожезахисні, протиерозійні, водоохоронні та інші функції. Колгоспи, як зазначається в Положенні про колгоспні ліси, були повноправними користувачами колгоспних лісів. Своєрідність права користування колгоспним лісом полягає в тому, що колгосп не тільки сам користувався ним (використовував деревину та інші продукти для задоволення потреб господарства колгоспу і колгоспників), але й відпускав деревину різним споживачам³.

¹ Колбасов О. С. Экология : политика — право. Правовая охрана природы в СССР / О. С. Колбасов. — М. : Наука, 1976. — С. 43.

² Кіндюк Б. В. Історія українського лісового законодавства : Часи тоталітаризму та незалежної України 1929–2011 рр. / Б. В. Кіндюк. — Маріуполь; О. : Фенікс, 2011. — С. 122.

³ Заславская Л. А. Законодательство о колхозных лесах / Л. А. Заславская. — М. : Юрид. лит., 1974. — С. 61.

Починаючи з 1950-х рр. обсяг лісозаготівлі в Україні пересічно на 300 % перевищував розрахункову лісосіку. Небаченими темпами спустошували карпатські ліси. Тільки за чотири роки (1956–1960 рр.) там вирубали половину запасу «умовно стиглої» деревини, наявного на 1 січня 1956 р. «Умовність» полягала в тому, що вік рубання знизили зі 120 до 80–90 років. Наукові принципи неодноразово було докорінно переглянуто і «скоректовано» на користь лісоексплуатації. Так, наприклад, способи обчислення розрахункової лісосіки з 1957–1973 рр. переглядали тричі¹.

Окремим напрямом розвитку лісового права стало включення питань, пов'язаних із охороною лісів, у природоохоронне законодавство УРСР. Ці положення зафіксовані в Законі «Про охорону природи Української РСР» від 30 червня 1960 р.² і в цілій серії інших законодавчих актів, присвячених природоохоронним питанням. Прийняття Закону 1960 р. стало початком нового напрямку в законотворчості, пов'язаного з правовою регламентацією створення зелених зон навколо українських міст і населених пунктів. На першому етапі створювалися нові організаційні структури управління зелених зон м. Києва і м. Харкова, що згодом одержали особливий правовий статус із покладанням на них функцій створення нових та впорядкування існуючих масивів, лісопарків і парків, розташованих на території республіки.

Наступним етапом розвитку лісового законодавства у радянський період кінця 1960-х — початку 1970-х рр. стала постанова Ради Міністрів СРСР від 23 вересня 1969 р. № 792 «Про затвердження Положення про Державний комітет СРСР з лісового господарства»³.

Слід згадати і про Закон СРСР «Про затвердження Основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік» від 13 грудня 1968 р. № 3401-VII, де в ст. 43 зазначалося: «Землями державного лісового фонду визнаються землі, вкриті лісом, а також не вкриті лісом, але призначені для потреб лісового господарства. Державні лісгосподарські підприємства, організації та установи за рішенням виконавчих комітетів районних або міських Рад депутатів трудящих надають не використовувані для потреб лісового господарства і лісозаготівельної

¹ Непийвода В. П. Правове регулювання в галузі лісів. Доба утвердження підтриманого розвитку / В. П. Непийвода. — К. : НДІ приват. права і підприємництва, 2004. — С. 152.

² Про охорону природи УРСР : Закон УРСР від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1960. — № 23. — Ст. 175. (Втратив чинність).

³ Михайлов Л. Е. Сборник нормативных материалов по лесному хозяйству / Л. Е. Михайлов, А. Б. Бронина. — М. : Лесн. промышленность, 1984. — С. 91.

промисловості сільськогосподарські угіддя з наявних у їх користуванні земель державного лісового фонду колгоспам, радгоспам, іншим підприємствам, організаціям, установам і громадянам у тимчасове користування для сільськогосподарських цілей, якщо таке користування відповідало інтересам лісового господарства. Порядок користування землями державного лісового фонду визначається законодавством Союзу РСР і союзних республік»¹. Аналіз даної норми засвідчує пріоритетність розвитку сільського господарства в радянський період. На виконання цього закону був прийнятий ЗК УРСР від 8 липня 1970 р.², де застосовано аналогічний підхід до земель державного лісового фонду.

На конституційному рівні питання охорони природи широко розкривалися в Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 р.³ і в Конституції УРСР від 20 квітня 1978 р.⁴. Зокрема, в ст. 11 Конституції СРСР та ст. 11 Конституції УРСР було чітко закріплено виключну власність держави на землю, її надра, води й ліси. Не менш важливим моментом конституційних основ лісового законодавства СРСР та УРСР був зміст ст. 18 Конституції СРСР та ст. 18 Конституції УРСР, у яких зазначалося, що в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь у СРСР здійснюються необхідні заходи для охорони і науково обґрунтованого, раціонального використання землі та її надр, водних ресурсів, рослинного й тваринного світу, для збереження в чистоті повітря і води, забезпечення відтворення природних багатств та поліпшення середовища, яке оточує людину.

Водночас лісове законодавство радянського періоду отримало подальший розвиток після прийняття постанови Верховної Ради СРСР від 20 вересня 1972 р. «Про заходи по подальшому поліпшенню охорони природи і раціональному використанню природних ресурсів»⁵,

постанов уряду СРСР від 29 грудня 1972 р. «Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів»¹, від 8 травня 1973 р. «Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів»², від 1 грудня 1978 р. «Про додаткові заходи по посиленню охорони природи і поліпшенню використання природних ресурсів»³.

Наступним етапом розвитку лісового законодавства стало прийняття Основ лісового законодавства СРСР і союзних республік, затвердженого Указом Президії Верховної Ради СРСР 17 червня 1977 р.⁴, яке послужило передумовою регулювання лісових правовідносин у союзних республіках. Яскравим прикладом такого регулювання стало прийняття Верховною Радою Української РСР 13 грудня 1979 р. Лісового кодексу УРСР⁵, який врегульовував лісові відносини з метою забезпечення раціонального використання лісів, їхньої охорони й захисту, відтворення і підвищення продуктивності для задоволення потреб народного господарства та населення в деревині й іншій лісовій продукції, посилення водоохоронних, захисних, клімато-регулятивних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших корисних природних властивостей лісів. Водночас у положеннях Основ лісового законодавства СРСР зазначалося, що законодавство покликане активно сприяти науково обґрунтованому, комплексному використанню лісів, їх планомірному відродженню й ефективній охороні в інтересах сучасного і майбутнього поколінь у дусі високої відповідальності за бережливе господарське ставлення до лісу як важливої складової природних багатств. Проте декларативні лісоохоронні заходи, передбачені у цих нормативно-правових актах, були недостатніми для ефективного їх виконання, ведення лісового господарства та раціонального використання лісових ресурсів.

¹ Про затвердження основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 13 грудня 1968 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1968. — № 51. — Ст. 485. (Втратив чинність).

² Земельний кодекс УРСР від 8 липня 1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1970. — № 29. — Ст. 205. (Втратив чинність).

³ Конституция СССР от 7 октября 1977 года // Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. — М. : Изд-во «Известия Советов народных депутатов СССР», 1977. — 48 с. (Втратила чинність).

⁴ Конституція УРСР від 20 квітня 1978 р. // Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. — К. : Політвидав України, 1978. — 54 с. (Втратила чинність).

⁵ Про заходи по подальшому поліпшенню охорони природи і раціональному використанню природних ресурсів : постанова Верховної Ради СРСР від 20 вересня 1972 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1972. — № 39. — Ст. 346. (Втратила чинність).

¹ Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів : постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1972 р. // ЗП СРСР. — 1973. — № 21. — Ст. 6. (Втратив чинність).

² Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів : постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 8 травня 1973 р. // ЗП УРСР. — 1973. — № 5. — Ст. 35. (Втратив чинність).

³ Про додаткові заходи по посиленню охорони природи і поліпшенню використання природних ресурсів : постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 1 грудня 1978 року // ЗП СРСР. — 1979. — № 2. — Ст. 6. (Втратила чинність).

⁴ Про затвердження Основ лісового законодавства Союзу РСР і союзних республік від 17 червня 1977 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1977. — № 25. — Ст. 388. (Втратив чинність).

⁵ Лісовий кодекс Української РСР від 13 грудня 1979 р. № 5432-IX // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1979. — Додаток до № 52. — Ст. 673. (Втратив чинність).

Дослідження історії підготовки акта дозволяє виділити три основні причини, що сприяли його прийняттю: 1) прийняття ВР СРСР Основ лісового законодавства СРСР 1977 р.; 2) кодифікація українського природоохоронного законодавства, що відбилася в затвердженні Верховною Радою УРСР Земельного, Водного кодексів, Кодексу про надра, інших основних актів, пов'язаних із природними об'єктами; 3) невідповідність попереднього Закону «Про ліси УСРР», прийнятого 1923 р., новим реаліям, його застарівання і фактично втрата чинності. У підготовці акта брали участь дві Комісії ВР УРСР: із законодавчих пропозицій у сільському господарстві й охороні природи, а також Міністерство лісового господарства УРСР, ради депутатів трудящих різних рівнів і громадськість¹.

Розвиток радянського лісового законодавства на початок 1970 — кінець 1980-х рр. характеризувався прийняттям кодифікованих актів у сфері регулювання лісових правовідносин, створенням Державного комітету з лісового господарства тощо. 7 жовтня 1977 р. Верховною Радою СРСР були прийняті Основні напрямки економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 рр. і на період до 1990 р., в яких вказувалася необхідність посилити охорону лісів від пожеж та захист їх від шкідливих комах і хвороб, розширювати захисне лісорозведення, створювати нові зелені зони в містах, селищах та навколо них.

Окрім того, на відомчому рівні надалі були прийняті законодавчі акти, як всесоюзного, так і республіканського значення: Основні положення з лісового насінництва в СРСР, затверджені наказом Державного комітету лісового господарства (далі — Держкомлісгосп) СРСР від 24 березня 1976 р. № 71; постанова Верховної Ради СРСР «Про заходи щодо подальшого поліпшення охорони лісів і раціонального використання лісових ресурсів» від 17 червня 1977 р.; постанова Ради Міністрів СРСР «Про порядок віднесення лісів до протиерозійних, особливо цінних лісових масивів та інших категорій захищеності» від 11 січня 1979 р. № 37; Інструкція про порядок ведення державного обліку лісів, затверджена наказом Держкомлісгоспу СРСР від 19 жовтня 1982 р. № 148; Інструкція щодо здійснення побічних лісових користувань в лісах СРСР, затверджена наказом Держкомлісгоспу СРСР від 13 грудня 1982 р. № 175; наказ Держкомлісгоспу СРСР «Про розроблення та реалізацію цільової комплексної про-

грами зі створення в Європейсько-Уральській зоні СРСР постійної лісосировинної бази на основі плантаційного способу вирощування балансової деревини хвойних порід» від 11 травня 1982 р. № 63 тощо¹.

Радянський підхід до правового режиму земель лісового фонду знайшов своє відображення і в ЗК України від 18 грудня 1990 р. № 561-ХІІ, де в ст. 76 та ч. 1 ст. 77 було зазначено: «Землями лісового фонду визнаються землі, вкриті лісом, а також не вкриті лісом, але надані для потреб лісового господарства. Землі лісового фонду використовуються за цільовим призначенням для ведення лісового господарства»².

Таким чином, радянський досвід ведення лісового господарства є проявом одержавлення лісів та земель лісогосподарського призначення із усіма наслідками, які випливали з даного процесу. Незважаючи на чималу кількість законодавчих актів у сфері охорони лісового господарства, виключна державна власність на ліси не виступала гарантією ефективного розвитку лісового господарства.

6. Період державної незалежності України (1991 р. — теперішній час). З моменту набуття незалежності 24 серпня 1991 р. в Україні продовжувала діяти отримана в спадок від командно-адміністративної системи недосконала державна форма власності на природні ресурси, в тому числі й лісові, яка стояла на перешкоді ефективного природокористування.

Першими нормативно-правовими актами за незалежності України у сфері лісових відносин став ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»³ та ЗУ «Про природно-заповідний фонд України»⁴, і саме цим законам вдалося закласти основи подальшого розвитку лісового права.

Значним поштовхом у розвитку лісового права стало прийняття ЛК України в 1994 р.⁵ У цьому кодексі вперше було надано визначення категорії «ліс», що раніше не зустрічалося в радянських правових

¹ Михайлов Л. Е. Сборник нормативных материалов по лесному хозяйству / Л. Е. Михайлов, А. Б. Бронина. — М. : Лесн. промышленность, 1984. — С. 5—12.

² Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 р. № 561-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 10. — Ст. 98. (Втратив чинність).

³ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

⁴ Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 502.

⁵ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 17. — Ст. 99.

¹ Кіндюк Б. В. Історія українського лісового законодавства : Часи тоталітаризму та незалежної України 1929—2011 рр. / Б. В. Кіндюк. — Маріуполь; О. : Фенікс, 2011. — С. 225.

актах, в основу якого покладено формулювання академіка В. Н. Сукачова. Також було визначено велику кількість обов'язків, які поклалися на постійних лісокористувачів, було зафіксовано поділ лісів на групи: до першої групи віднесено ліси, які виконують водоохоронні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні функції, ліси, що належать до об'єктів природно-заповідного фонду, до другої групи віднесено ліси, які мали економічне та експлуатаційне значення. В ЛК України 1994 р. були наявні норми, які закріплювали положення про відтворення лісів, підвищення їх продуктивності, лісорозведення, оплати за використання лісових ресурсів та інші.

В рамках кодифікації національного природоохоронного законодавства у 2006 р. була прийнята нова редакція ЛК України¹. Нова редакція Кодексу спрямована на більш повну гармонізацію національного лісового законодавства із законодавством європейських держав, рекомендаціями міжнародних організацій та інститутів. Повніше врегульовано питання власності на ліси, управління у сфері використання, охорони, відтворення лісів, чіткіше розмежовано сфери регулювання лісового, земельного та інших галузей законодавства, створено правові основи розв'язання низки інших актуальних проблем.

У 2001 р. був прийнятий нині чинний ЗК України², у якому містяться положення з приводу правового режиму земель лісогосподарського призначення, про що буде детально розглянуто в наступному підрозділі.

Виходячи з вищевикладеного, слід відмітити, що процес становлення законодавства щодо використання та охорони лісів був дуже складний. Правові та організаційні засади використання та охорони лісів знайшли віддзеркалення в нормах «Руської Правди», Статутах Великого князівства Литовського. Період козацької держави характеризувався виданням з питань охорони лісів окремих універсалів, ордерів, інструкцій, листівок, грамот, що ще раз підкреслює значимість і винятковість лісу. Суворе регламентація лісокористування простежується і в період Російської держави. У свою чергу, радянський досвід ведення лісового господарства є проявом одержавлення лісів та земель лісогосподарського призначення із усіма наслідками, які випливали з даного процесу.

¹ Про внесення змін до Лісового кодексу України : Закон України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

² Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

1.3. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЛІСІВ ТА ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Відповідно до ст. 13 Конституції України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу¹. Відносини власності становлять основу життєдіяльності будь-якого суспільства і матеріальну основу існування кожної людини. Категорія власності посідає центральне місце в системі соціальних відносин і визначає основи державного і суспільного устрою².

Землі лісогосподарського призначення є одним із елементів екологічних систем лісів, що беруть участь у природному функціонуванні всієї екосистеми. Земля виступає тут у двоякому значенні: як просторовий базис, на якому росте лісова рослинність, і як засіб виробництва, що живить кореневу систему лісів ґрунтовими компонентами (вологою, корисними речовинами та ін.)³.

Відповідно до ст. 19 ЗК України⁴ землі лісогосподарського призначення є однією з категорій земель та мають особливості правового режиму їх функціонування. Насамперед, основною рисою земель лісогосподарського призначення, що впливає із назви цієї категорії земель, є їх призначення для ведення лісового господарства. Зміст ведення лісового господарства визначений ст. 63 ЛК України, де зазначається, що ведення лісового господарства полягає у здійсненні комплексу заходів з охорони, захисту, раціонального використання та розширеного відтворення лісів⁵.

Подано визначення терміна «лісове господарство»: «Лісове господарство — галузь виробництва, яка займається вирощуванням, відновленням і охороною лісів, підвищенням їх продуктивності і якості,

¹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Сидор В. Д. Право власності на землю : проблеми реформування / В. Д. Сидор // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». — 2015. — Вип. 2. — С. 99.

³ Мірошніченко А. М. Земельне право України : підручник / А. М. Мірошніченко. — 3-тє вид., доп. і перероб. — К. : Алерта, 2013. — С. 380.

⁴ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

⁵ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

забезпеченням раціонального використання земель лісового фонду»¹. Підкреслимо, що, незважаючи на докорінну зміну економічної політики держави, зміст визначення галузі не зазнавав необхідних уточнень, порівняно з радянським законодавством.

У Лісовій енциклопедії колишнього СРСР зазначено: «Лісове господарство в СРСР — галузь матеріального виробництва, функціями якого є: вивчення і облік лісів... регулювання лісокористування, контроль за використанням лісових ресурсів... Основні принципи ведення лісового господарства — забезпечення безперервного і невиснажливого лісокористування, найбільш повне і раціональне використання лісових ресурсів і земель лісового фонду...»². З наведеного випливає, що українське визначення терміна «лісове господарство» значно запозичене з російського.

Деякі розбіжності виявляються при правовому регулюванні відносин власності на землі лісогосподарського призначення. Відповідно до ч. 1 ст. 56 ЗК України землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності³. ЛК України дещо ширше розкриває ці положення. Як зазначається в ст. 7 ЛК України, «ліси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника на ліси здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України. Ліси можуть перебувати в державній, комунальній та приватній власності. Суб'єктами права власності на ліси є держава, територіальні громади, громадяни та юридичні особи»⁴.

Наведені формулювання спираються на положення ст. 13 Конституції України⁵ щодо народної належності основних природних об'єктів та їх ресурсів і реалізації права народної власності. Проте ліси у якості об'єкта права власності Українського народу у вказаній кон-

ституційній нормі не позначені. Як зазначає професор І. І. Каракаш, справа полягає у тому, що ліси як об'єкти права власності не були зазначені в Декларації «Про державний суверенітет України», яка стала основою для розробки та прийняття Конституції України¹. Повністю погоджуючись з думкою професора, слід відмітити, що зазначена проблема щодо конституційної правооб'єктності лісів може бути подолана внесенням відповідних доповнень у ст. 13 Конституції України.

Однак слід зауважити, що навіть за «авторитетності» Конституції як Основного Закону країни, який має найвищу юридичну силу, посилення на неї є не зовсім коректним. По-перше, Конституція України не визначає межі здійснення прав власника на ліси органами державної влади та органами місцевого самоврядування. По-друге, якщо права власника на ліси здійснюють органи державної влади й органи місцевого самоврядування, то виникає потреба у визначенні кола таких державних органів та у розмежуванні повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування щодо реалізації ними прав власника на ліси. По-третє, за новою редакцією ЛК України, ліси можуть перебувати в державній, комунальній і приватній власності, суб'єктами яких відповідно є держава, територіальні громади, громадяни і юридичні особи приватної власності, тобто органи державної влади та місцевого самоврядування можуть здійснювати права власника лише на ліси державної й комунальної власності².

У ст. 8 ЛК України зазначено: «У державній власності перебувають усі ліси України, крім лісів, що перебувають у комунальній або приватній власності. Право державної власності на ліси набувається і реалізується державою в особі Кабінету Міністрів України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій відповідно до закону»³. Ліси, що знаходяться у державній власності, становлять найбільшу частину від їх загальних площ. Щодо них діють положення стосовно можливості їх безоплатного загального використання громадянами України.

Порядок доступу в ліс визначений як вільний у всіх законах європейських країн. Особи, що знаходяться в лісі, можуть збирати гриби,

¹ Українська енциклопедія лісівництва / за ред. С. А. Генсірука // Національна академія наук України; Наукове товариство ім. Шевченка; Державний комітет лісового господарства України. — Львів, 1999. — С. 422.

² Большая советская энциклопедия. — Т. 1 : Лесная энциклопедия. — М., 1985. — С. 516.

³ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

⁴ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

⁵ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

¹ Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія / І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2017. — С. 282.

² Каракаш І. І. Право власності та користування на землях лісогосподарського призначення / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — 2012. — Т. 12. — С. 219.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

ягоди й інші недревні лісові продукти при дотриманні визначених правил, про що дуже детально визначено у чеському і польському кодексах. Однак передбачається можливість обмеження вільного доступу в ліс власниками, лісовою адміністрацією чи лісокористувачами у відповідних випадках, а угорським, литовським і польським законами визначені ділянки, у які доступ заборонений взагалі. У литовському, латвійському, угорському і польському кодексах передбачається необхідність у разі обмеження відвідування лісу виставляти попереджувальні знаки¹.

Державна власність на ліси та землі лісогосподарського призначення існує майже в усіх розвинених державах світу, хоча її питома вага серед інших форм власності різниться залежно від конкретної країни (наприклад, приватними є 80 % лісів Норвегії, у Канаді держава володіє майже 95 % лісів).

Досвід ведення лісового господарства в Європі показує, що в більшості європейських країн переважають приватні ліси, але разом з ними успішно функціонують і державні. А загалом у світі в державній власності перебувають 85 % лісів². Це свідчить про те, що державна форма власності на ліси є доцільною і потрібною. Слід мати на увазі, що державні ліси переважають там, де кліматичні умови їх вирощування є складними або коли вони виконують важливі суспільні екологічні та соціальні функції, тобто там, де умови для прибуткового ведення лісового господарства є несприятливими. У приватних лісах господарство часто буває більш прибутковим, але й землі у них, як правило, родючіші. Історично склалося так, що малопродуктивні лісові землі поступово переходили під опіку держави, а деякі з-під її опіки й не виходили. Це добре видно на прикладі Канади, Російської Федерації, Швеції та деяких інших країн³.

Право державної власності на ліси може розглядатися в об'єктивному та суб'єктивному розуміннях. В об'єктивному розумінні право державної власності є сукупністю правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо здійснення права державної

власності на ліси. У суб'єктивному розумінні право державної власності на ліси є закріпленою правом можливістю держави через свої уповноважені органи здійснювати право державної власності на ліси.

Право державної власності включає в себе правомочності володіння, користування і розпорядження лісами. Під володінням розуміється фактична приналежність лісів державі. Користування визначають як здобуття лісових ресурсів та корисних властивостей лісів державної власності. Розпорядженням є можливість визначення юридичної долі лісів державної власності включно із передачею їх у користування чи в іншу форму власності¹.

Право державної власності на ліси та землі лісогосподарського призначення набувається і реалізується державою через органи виконавчої влади. У ч. 5 ст. 84 ЗК України визначаються підстави для набуття державою права власності на землю, в тому числі й на землі лісогосподарського призначення.

Ліси та землі лісогосподарського призначення, що переводяться у комунальну власність, стають об'єктом права власності окремих територіальних громад. Слід зазначити, що сьогодні правовий режим лісів та земель лісогосподарського призначення, які перебувають у комунальній власності, майже не відрізняється від правового режиму державної власності, особливо щодо їх загального використання². У ч. 5 ст. 83 ЗК України зазначено підстави для набуття права комунальної власності на землю територіальними громадами³.

Відповідно до ст. 9 ЛК України, «у комунальній власності перебувають ліси в межах населених пунктів, крім лісів, що перебувають у державній або приватній власності. У комунальній власності можуть перебувати й інші ліси, набуті або віднесені до об'єктів комунальної власності в установленому законом порядку».

Право комунальної власності на ліси реалізується територіальними громадами безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування». Як зазначає науковець В. В. Носік, хоч закон і закріплює право комунальної власності, його концепція залишається недоведеною ні методологічно, ні економічно, ні юридично, тому

¹ Полякова Л. Порівняльний аналіз лісових законів європейських країн / Л. Полякова, В. Сторожук, М. Попков, С. Кирилюк // Лісовий і мисливський журнал. — 2003. — № 4. — С. 10–11.

² Писаренко А. И. О необходимости коррекции реформ лесного хозяйства России / А. И. Писаренко, В. В. Страхов // Лесное хозяйство. — 2010. — № 1. — С. 5–8.

³ Синякевич І. М. Національна політика в лісовому господарстві у контексті глобальних екологічних загроз / І. М. Синякевич // Економіка України: політико-економічний журнал. — 2012. — № 1. — С. 63.

¹ Мірошніченко А. М. Земельне право України : підручник / А. М. Мірошніченко. — 3-тє вид., доп. і перероб. — К. : Алерта, 2013. — С. 29.

² Глотова О. В. Правовий режим земель лісогосподарського призначення / О. В. Глотова, Г. М. Беженар // Земельне право України : підручник / За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Істина, 2009. — С. 414.

³ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

визначення правового становища територіальних громад як суб'єктів права власності на землю шляхом розмежування земель між державою і громадами не відбувається і не може мати перспективи з огляду на негативні наслідки такого розмежування для суспільства. Законодавче закріплення правового становища суб'єктів права власності на землю відповідно до імперативно встановлених форм права власності має узгоджуватися з Основним законом держави¹.

За ст. 10 ЛК України ліси можуть перебувати у приватній власності громадян України (ЛК України виключає можливість отримання у власність лісів особами без громадянства та іноземцями) і юридичних осіб (юридичних осіб, які є резидентами України)².

Радянське право розглядало ліс винятково як природний ресурс, який не визнавався майном, а отже, не був об'єктом цивільного права. Однак із прийняттям ЗК України, ЦК України і ЛК України ситуація щодо визначення лісу як об'єкта права приватної власності докорінно змінилася. Зокрема, у чинному лісовому законодавстві України землю, ліс та інші природні ресурси почали розглядати як об'єкти права приватної власності. Щоправда, сьогодні така форма власності на ліси не знайшла свого значного поширення, і площа лісів, які перебувають у приватній власності, не перевищує 1 % від загальної площі лісів в Україні.

На думку О. І. Крассова, встановлення права приватної власності на значні площі лісових масивів недоцільне. Це зумовлено тим, що процес відтворення лісів пов'язаний із тривалими строками, які нерідко перевищують межі людського життя³.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 ЛК України, громадяни та юридичні особи України можуть безоплатно або за плату набувати у власність у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств замкнені земельні лісові ділянки загальною площею до 5 гектарів. Ця площа може бути збільшена в разі успадкування лісів згідно із законом⁴. А відповідно до ч. 2 ст. 56 ЗК України, громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів

виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватися у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств¹. На наш погляд, слід було б доповнити ЗК України положенням про те, що площа земель лісогосподарського призначення може бути збільшена у разі успадкування лісів згідно з законом з метою уникнення суперечностей між цими кодексами у майбутньому.

У приватну власність можуть передаватися тільки замкнені земельні ділянки, тобто такі земельні ділянки лісогосподарського призначення, які відокремлені природними розривами та (або) юридично встановленими межами їх обсягів, тобто дещо ізольовані від основного масиву земель лісогосподарського призначення. Безоплатна передача земельних ділянок лісогосподарського призначення у власність громадян провадиться у випадках приватизації земельних ділянок, які знаходяться в користуванні громадян, або отриманні земельних ділянок із земель державної або комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених ЗК України. Також органи державної влади та органи місцевого самоврядування і державні органи приватизації відповідно до своїх повноважень здійснюють продаж земельних ділянок державної чи комунальної власності громадянам або юридичним особам, які мають право на набуття земельних ділянок у власність, відповідно до ЗК України. Продаж земельних ділянок державної та комунальної власності громадянам і юридичним особам здійснюється на неконкурентних або конкурентних засадах (аукціон) відповідно до вимог, встановлених ст. 134 ЗК України. Також потрібно звернути увагу на норму, яка передбачає надання у власність замкнених земельних ділянок лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств. У ст. 7 ЗУ «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р. № 973-IV² раніше передбачалася можливість надання земельних ділянок для фермерського господарства єдиним масивом з розташованими на них лісовими угіддями, проте з прийняттям ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермер-

¹ Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія / В. В. Носік. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — С. 189.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

³ Крассов О. И. Земельное право : учебник / О. И. Крассов. — М. : Юрист, 2000. — С. 467.

⁴ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

¹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

² Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 45. — Ст. 363.

ських господарств» від 31 березня 2016 р. № 1067-VIII¹ дана норма була виключена. Що ж стосується можливості передачі у складі селянських господарств, то слід зауважити, що поняття «селянське господарство» у законодавстві відсутнє. Якщо ж у даному випадку використовувати норми ЗУ «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 р. № 742-IV², то можливість передачі у власність земельних ділянок лісогосподарського призначення даним Законом не передбачена. Вважаємо, що оскільки така можливість надана і земельним, і лісовим законодавством, то трактування терміна «особисте селянське господарство» як такого, що в розумінні земельного та лісового законодавства входить до поняття «селянське господарство», повинне вирішуватись на користь земельних прав громадян, що бажають вести особисте селянське господарство з використанням лісових ресурсів.

Цікавим є питання щодо надання у власність земельних ділянок лісогосподарського призначення у складі «інших господарств», враховуючи той факт, що жоден нормативно-правовий акт на сьогодні не надає роз'яснень щодо цього. Відтак поняття «господарство» в даному контексті може розумітися фактично як будь-яка юридична особа або навіть підприємець, що веде господарювання, пов'язане з лісовим господарством. Слід також зазначити, що, враховуючи рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, відповідно до ч. 4 ст. 13 Конституції України³, а також наявність світового досвіду щодо ведення ефективного лісового господарства приватними лісокористувачами, підстав для створення штучних необґрунтованих обмежень щодо отримання у власність земель лісогосподарського призначення не існує⁴.

Відповідно до ч. 2 і ч. 3 ст. 12 ЛК України громадяни та юридичні особи можуть мати у власності ліси, створені ними на набутих у

власність у встановленому порядку земельних ділянках деградованих і малопродуктивних угідь, без обмеження їх площі. Ліси, створені громадянами та юридичними особами на земельних ділянках, що належать їм на праві власності, перебувають у приватній власності цих громадян і юридичних осіб¹. А відповідно до ч. 3 ст. 56 ЗК України громадяни і юридичні особи в установленому порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення. Саме ж визначення деградованих та малопродуктивних земель міститься в ст. 171 ЗК України². Слід також положення ЗК України привести у відповідність до положень ЛК України шляхом доповнення ч. 3 ст. 56 ЗК України нормою про те, що громадяни і юридичні особи в установленому порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення без обмеження їх площі.

Порядок надання громадянам і юридичним особам у власність деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення подібний до порядку надання у власність інших земельних ділянок лісогосподарського призначення. ЗК України не визначає розмірів деградованих і малопродуктивних земель, які можуть передаватися у власність для заліснення. Положення ЛК України щодо відсутності обмежень за площею для лісів, які створені громадянами та юридичними особами, безумовно, є позитивними і стимулюють діяльність цих осіб щодо лісорозведення, особливо на деградованих та малопродуктивних земельних ділянках, які потребують заходів із відновлення їх корисних властивостей.

Відповідно до ч. 2 ст. 13 ЛК України ліси, отримані у спадщину іноземними громадянами, особами без громадянства та іноземними юридичними особами, підлягають відчуженню протягом одного року³.

Нормою, яка передбачається в ст. 13 ЛК України, слід доповнити положення ЗК України щодо приватної власності на земельні ділянки іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб, адже, по-перше, землі та ліси, які на них зростають, мають важливе значення для економіки держави, задоволення естетичних, оздоровчих, рекреа-

¹ Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 31 березня 2016 р. № 1067-VIII // Урядовий кур'єр. — 2016. — № 87.

² Про особисте селянське господарство : Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 29. — Ст. 232.

³ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст.141.

⁴ Заверюха М. М. Щодо питання приватної власності на ліси в Україні / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства : збірник наукових матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 15-річчя юридичного факультету (4–5 листопада 2016 р., м. Київ, Україна). — К. : Видавничий центр НУБіП України, 2016. — С. 110–111.

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

ційних, матеріальних потреб суспільства і є національним багатством країни та, по-друге, землі лісгосподарського призначення, як і землі сільськогосподарського призначення, є засобом виробництва і характеризуються такою властивістю землі, як родючість. Відповідно ч. 2 та ч. 4 ст. 81 ЗК України¹ слід викласти у такій редакції: «Іноземці та особи без громадянства можуть набувати право власності на земельні ділянки несільськогосподарського та нелісгосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського та нелісгосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності», «Землі сільськогосподарського та лісгосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню». Відповідні зміни слід також внести і в ч. 2, ч. 3 та ч. 4 ст. 82 ЗК України щодо виключення з прав власності іноземних юридичних осіб права власності на землі лісгосподарського призначення².

На думку В. П. Непийводи, інститут права приватної власності на лісові землі та ресурси (ліси) в сучасному розумінні являє собою сукупність встановлених і забезпечених державою правових норм, які покликані врегулювати суспільні взаємини щодо володіння, користування та розпорядження лісами. На його думку, даний інститут не має жодних відмінностей від права власності на інші об'єкти³. Однак така позиція автора є дещо однобічною, тому що не враховані особливості інституту права приватної власності на ліси в Україні⁴.

Як вбачається із вищенаведеного, право приватної власності на ліси та землі лісгосподарського призначення є складним правовим інститутом, на структуру, сутність і характер якого впливають норми лісового, земельного, екологічного, природоресурсного, цивільного законодавства, а також норми інших галузей права. Цей правовий

¹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

² Заверюха М. М. Співвідношення земельного і лісового законодавства та подолання суперечностей між ними / М. М. Заверюха // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. — 2014. — Вип. 3. — Том 2. — С. 105–110.

³ Непийвода В. П. Правове регулювання в галузі лісів. Доба утвердження підтриманого розвитку / В. П. Непийвода. — К. : НДІ приват. права і підприємництва, 2004. — С. 136.

⁴ Юришин Н. Г. Поняття права приватної власності на ліси в Україні : теоретичний та практичний аспект / Н. Г. Юришин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — Одеса, 2011. — Вип. 60. — С. 532.

інститут є також комплексним, адже правове регулювання відносин права приватної власності на ліси та землі лісгосподарського призначення відображене в ЗК України, ЛК України, ЦК України. У цих актах використані досвід і традиції розвитку права приватної власності на ліси та землі лісгосподарського призначення в Україні як у попередні роки, так і здобутки науки земельного, екологічного та інших галузей права у питаннях правового регулювання права приватної власності на природні ресурси загалом.

Потрібно згадати і про вкриті лісами землі, які перебували колись у власності колгоспів. У розділі I «Концепції реформування та розвитку лісового господарства», схваленої розпорядженням КМУ від 18 квітня 2006 р. № 208-р, подано офіційні дані про наявність у лісовому фонді близько 0,5 млн га лісів, що належали колишнім колгоспам, а також понад 0,4 млн га полезахисних лісових смуг¹. Разом це складає 0,9 млн га лісів, тобто майже 10 % від земель лісового фонду, вкритих лісовою рослинністю.

Так ст. 77 ЗК України від 18 грудня 1990 р. № 561-XII (в редакції Закону від 13 березня 1992 р. № 2196-XII) вказує, що землі лісового фонду могли лише надаватися у тимчасове користування колективним формам господарювання в селі для сільськогосподарських цілей². Іншими словами — це використання таких земель у якості природних сінокосів і пасовищ, для збирання грибів, ягід, лікарських рослин тощо. У зв'язку з цим виникає цілком закономірне питання про долю так званих «колгоспних лісів», під насадження яких відповідними постановами Ради Міністрів СРСР 1948 р. і 1968 р. були виділені значні масиви земель сільськогосподарського призначення колгоспів, особливо в поліській зоні. На жаль, правовий режим цих земель досконало не визначено й досі. Колись колгоспні ліси перебували в користуванні колгоспів під егідою спеціально створених міжколгоспних лісгоспів. Проте із заборонаю колгоспів такі лісгоспи поступово ставали занедбаними, не витримавши конкуренції з розвиненою виробничою інфраструктурою держлісгоспів. У результаті колишні колгоспні ліси під гаслом необхідності їх професійного догляду були передані на баланс держлісгоспів.

¹ Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р // Офіційний вісник України. — 2006. — № 16. — Ст. 1207.

² Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 р. № 561-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 10. — Ст. 98. (Втратив чинність).

Слушним є твердження професора В. М. Єрмоленка, який зазначає, що вказане становище потребує коригування, адже держава в черговий раз отримала користь за рахунок селян. Одним із виходів є не безоплатна передача лісів державі, а їх викуп. Причому сума викупу має об'єднувати як вартість землі під колгоспними лісами, так і вартість самої деревини. Ці кошти мають сплатити лісгоспи, яким передаватимуть такі ліси. Подальший механізм розподілу вказаних сум може бути диференційованим. Гроші можуть передаватися безпосередньо селянам — власникам земельних наділів-паїв або йти на задоволення суспільних потреб у підтриманні соціальної інфраструктури села¹.

Також слід згадати про особливості правового режиму земельних ділянок лісгосподарського призначення, що зазнали радіоактивного забруднення. У ЗУ «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 27 лютого 1991 р. № 791а-ХІІ² передбачено існування зон з особливим правовим режимом (відчуження, безумовного (обов'язкового) відселення, гарантованого добровільного відселення).

Зокрема, в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення ведення лісового господарства без спеціального дозволу Державної служби України з надзвичайних ситуацій забороняється.

З метою підвищення стійкості лісових насаджень, їх захисних функцій, стабілізації радіаційної обстановки в зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення, запобігання винесенню радіонуклідів за межі їх первинного розповсюдження, а також використання лісових ресурсів із забруднених радіонуклідами земель у 1992 р. створено Державне спеціалізоване виробниче комплексне лісове підприємство «Чорнобильське» (зараз — Спеціалізоване комплексне ДП «Чорнобильська Пуща»)³.

Варто зазначити і про правовий режим земельних ділянок полежахисних лісосмуг. Ефективність полежахисних лісових смуг у бороть-

бі з водною і вітровою ерозією, посухами й суховіями встановлена тривалими науковими дослідженнями, які були розпочаті ще в ХІХ столітті. Перші дані про позитивний вплив лісосмуг на урожайність сільськогосподарських культур, зокрема в посушливі роки, були одержані в тридцять років ХІХ століття. Однак навіть у кінці ХІХ століття їх посадкою займалися лише окремі ентузіасти. Роботи зі створення лісосмуг дещо пошавилися після катастрофічної за своїми наслідками посухи 1891 р., однак вони також мали несистематичний, епізодичний характер. Лише після Великої Жовтневої соціалістичної революції й колективізації сільського господарства склалися сприятливі умови для створення на полях повної мережі лісосмуг.

Залежно від основного призначення захисні лісові насадження об'єднують у такі основні групи:

- полежахисні лісосмути, які затримують і розподіляють сніг, підвищують вологість ґрунту, зменшують випаровування вологи, перешкоджають розвіюванню ґрунту вітром, охороняють від пилових (чорних) бур, поліпшують мікроклімат, захищають сільськогосподарські культури від посухи та суховіїв, підвищують урожай;

- водорегулюючі (стокорегулюючі) лісосмути на схилих землях, які затримують і регулюють поверхневий стік, перешкоджають змиву і розмиву ґрунту, підвищують вологість ґрунту і врожай сільськогосподарських культур;

- прибалкові лісосмути, а також яружно-балкові лісові насадження, котрі затримують стік, скріплюють ґрунт, перешкоджають розмиву і сприяють господарському використанню малопродуктивних земель;

- державні лісосмути, які затримують сніг, регулюють поверхневий стік і поліпшують гідрологічні та кліматичні умови місцевості;

- лісосмути уздовж рік і навколо водосховищ, а також насадження навколо ставків, які захищають їх від замулення, зміцнюють береги, поліпшуючи використання вод місцевого стоку й умови риборозведення;

- лісові насадження уздовж зрошувальних і скидних каналів та на інших ділянках зрошуваних земель, які скорочують втрати води від випаровування, захищають ґрунт від вторинного засолення, охороняють сільськогосподарські культури від суховіїв, а канали від засипання дрібноземом і сухими залишками бур'янистої рослинності;

- масивні, смугові, кулісні та колкові лісові насадження на пісках, які захищають їх від розвіювання вітром і сприяють раціональному господарському використанню піщаних земель;

¹ Єрмоленко В. М. До питання колишніх «колгоспних лісів» / В. М. Єрмоленко // Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі : матеріали «круглого столу», м. Харків, 13 червня 2014 р. : зб. тез наук. доп. / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. — Х. : Оберіг, 2014. — С. 19.

² Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27 лютого 1991 р. № 791а-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16. — Ст. 198.

³ Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 329.

— смугові та куртинні лісові насадження на пасовищах, навколо тваринницьких ферм і в місцях відпочинку худоби, які підвищують продуктивність пасовищ, сприяють раціональному їх використанню, захищають тварин від літньої спеки і зимової холоднечі;

— лісові насадження уздовж залізничних і автомобільних шляхів, які захищають їх від снігу, піску й інших несприятливих впливів;

— захисні та декоративні лісові насадження в населених пунктах і навколо них, а також на польових станах і в місцях відпочинку громадян;

— захисні лісові насадження, що є об'єктами національної екологічної мережі;

— захисні насадження буферних зон національних парків, заказників тощо.

Відомо, що зазначені вище функції захисних насаджень на основі їх основного призначення не відображають той широкий позитивний поліфункціональний ефект, які вони спричиняють на довкілля, на економічне та соціальне становище територій, особливо у степових умовах¹.

На сьогодні спеціального правового регулювання потребують насамперед відносини із створення захисних лісосмуг. Свого часу проект захисних насаджень у колгоспах був складовою частиною проекту внутрішньогосподарського землеустрою, передбачалося фінансування створення полезахисних насаджень за державні кошти та за кошти колгоспів. У свій час були створені навіть спеціальні органи, у віданні яких перебували полезахисні лісонасадження. Так, у складі обласних управлінь сільського господарства у степових та лісостепових районах у 50-х—60-х рр. минулого століття були створені відділи полезахисного лісорозведення. На рівні районів працювали лісомеліоратори.

Починаючи з 50-х рр. минулого сторіччя була відсутня послідовність у визначенні правового режиму лісосмуг: вони визнавалися то лісами, то нелісовими насадженнями. Із прийняттям нової редакції ЛК України знову відбулися зміни — відповідно до ч. 1 ст. 4 ЛК України лінійні насадження площею понад 0,1 га належать до лісового фонду². Відповідно до ст. 17 ЛК України ліси на землях державної власності надаються у постійне користування лише державним

лісгоспам або іншим державним підприємствам, установам та організаціям, які мають спеціалізовані лісгосподарські підрозділи. Водночас на підставі ст. 22 ЗК України полезахисні смуги та інші захисні насадження, крім тих, що відносяться до земель лісгосподарського призначення, належать до земель сільськогосподарського призначення — несільськогосподарських угідь, які можуть передаватися у власність чи надаватися у користування іншим суб'єктам господарювання³. Унаслідок цього часто на практиці виникають складності при визначенні правового режиму полезахисної лісової смуги.

Вищенаведені й інші фактори організаційно-правового, господарського, екологічного характеру призвели до негативного в цілому стану захисних лісонасаджень в Україні. В регіонах степового та лісостепового поясу їх площі зменшуються. Так, найбільші втрати захисних лісосмуг зафіксовані у південних регіонах України: Херсонській (3271 га), Запорізькій (2266 га), Миколаївській (1653 га) та Одеській (1638 га) областях. Дещо менші, але теж суттєві втрати у Кіровоградській (958 га), Хмельницькій (122 га), Дніпропетровській (76 га) областях².

Полезахисні лісосмуги є важливим ресурсом, тому їх потрібно належним чином утримувати й охороняти. Відтак вважаємо доцільним провести інвентаризацію полезахисних насаджень на всій території держави та внести зміни до лісового та земельного законодавства щодо правового режиму полезахисних лісосмуг, порядку управління ними та здійснення контролю за їх використанням.

У редакції ЛК України 2006 р., за прикладом земельного законодавства, з'явився інститут лісового сервітуту. У ст. 23 ЛК України зазначено, що лісовий сервітут — це право на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою³. Включення до ЛК України положень щодо лісового сервітуту, як права на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною лісовою ділянкою, спричинено необхідністю запровадження даного інституту у сфері ведення лісового господарства, покращення умов для здійснення заходів з охорони та використання лісових ресурсів. При цьому передбачалося визначити у ЛК України лише особливос-

¹ Гладун Г. Б. Захисні лісові насадження : проектування, вирощування, впорядкування / за ред. Г. Б. Гладун, М. Є. Трофименко, М. А. Лохматов. — Х. : Нове слово, 2005. — С. 8.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

¹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

² В Україні шокуючими темпами знищуються полезахисні лісові смуги // Землевпорядний вісник. — 2016. — № 7. — С. 18.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

ті лісового сервітуту, вказавши, що в частині, яка не суперечить ЛК України, при встановленні лісового сервітуту застосовуються положення ЦК та ЗК України. Відповідно до ст. 395 ЦК України сервітут являє собою один із видів речових прав на чуже майно¹.

Необхідно розрізняти лісовий сервітут як право користування чужою лісовою ділянкою та інші види користування такими ділянками, передбачені чинним лісовим та земельним законодавством (постійне, тимчасове користування). Характерною особливістю сервітуту є наявність необхідності задоволення певних потреб, що не можуть бути реалізовані без його встановлення.

Як зазначає науковець Т. Є. Харитонова, право земельного сервітуту є належним чином оформлене право певної особи на користування або на володіння і користування чужою земельною ділянкою, тобто такою, що не належить цій особі на праві власності, праві постійного користування чи на праві оренди, для задоволення її потреб, які не можуть бути задоволені в інший спосіб².

Незважаючи на деяку нечіткість норми, видається, що лісовий сервітут — це різновид земельного сервітуту. Нагадаємо, у ст. 98 ЗК України встановлено, що право земельного сервітуту — це право власника або землекористувача земельної ділянки на обмежене платне або безоплатне користування чужою земельною ділянкою (ділянками)³. Однак у вищенаведених визначеннях лісового і земельного сервітутів є суттєві відмінності. Якщо ЗК України передбачає можливість встановлення земельного сервітуту як системи правовідносин між власниками (користувачами) двох чи більше земельних ділянок, то ЛК України встановлює можливість виникнення сервітутних правовідносин між власником (користувачем) лісової земельної ділянки та особою, яка не є власником чи користувачем не тільки лісової, а й будь-якої іншої ділянки. По суті, суб'єктом права лісового сервітуту може стати будь-який громадянин⁴.

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.

² Харитонова Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні : проблеми теорії та практики : монографія / Т. Є. Харитонова. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 166.

³ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

⁴ Кулинич П. Ф. Права на лісові земельні ділянки за новим Лісовим кодексом України / П. Ф. Кулинич // Земельне право України : теорія і практика. — 2006. — № 6. — С. 25.

Також слід зазначити, що відповідно до лісового сервітуту фізичні особи мають право вільно перебувати в лісах державної та комунальної власності, якщо інше не передбачено законом. Хоча це право було і раніше закріплене за громадянами інститутом загального природо-користування відповідно до ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»¹.

Виходячи з положень ЛК України, не виключається можливість встановлення на лісових земельних ділянках і земельних сервітутів, адже в ст. 23 ЛК України зазначено, що положення ЦК і ЗК України застосовуються в частині, яка не суперечить ЛК України при встановленні лісового сервітуту. Це є цілком правомірно, адже лісова земельна ділянка є по суті земельною ділянкою, тому застосовуються норми і земельного законодавства. Статтею 99 ЗК України визначено перелік земельних сервітутів, встановлення яких можуть вимагати власники або землекористувачі земельних ділянок. Переважна більшість із них може встановлюватися як лісові сервітуту, наприклад, право проходу та проїзду на велосипеді, право проїзду на транспортному засобі по наявному шляху, право забору води з природної водойми тощо. Таким чином, ЛК України відкриває достатньо широкі можливості для встановлення лісових сервітутів залежно від потреб практики з безумовним урахуванням положень ЦК та ЗК України.

1.4. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ НА ЗЕМЛЯХ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Право лісокористування в юридичній літературі розглядається як один із важливих правових інститутів лісового права, що містить сукупність правових норм, які встановлюють умови і порядок багатопільового раціонального використання, відтворення й охорони лісів, ведення лісового господарства, права й обов'язки лісокористувачів, з урахуванням потреб суспільства в одержанні деревної та недержавної продукції, використання інших корисних властивостей лісу².

¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

² Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов. — М., 1990. — С. 26.

Цікавим є також питання щодо співвідношення понять «використання» та «користування» лісовими ресурсами і землями лісогосподарського призначення. На нашу думку, «використання» є більш широким поняттям та передбачає господарську експлуатацію земель, вкритих лісовою рослинністю, та усіх видів лісових ресурсів, які на них знаходяться, та земель, не вкритих лісовою рослинністю (нелісових земель), які надані в установленому порядку і використовуються для потреб лісового господарства.

Дослідник Є. В. Шульга зазначає, що термін «використання» природних ресурсів передбачає наступні характеризуючі елементи, а саме: даний ресурс, по-перше, містить корисні якості, які можна використати; по-друге, дані корисні властивості є виявленими, дослідженими та визнані придатними до їх споживання (якого б характеру воно не було); по-третє, даний термін має певний відтінок завершеності, тобто непридатності даного ресурсу використовуватися надалі¹.

Право лісокористування є складовою частиною права природокористування, тому йому притаманні всі загальні ознаки останнього. Разом з тим право лісокористування має певні особливості, що обумовлено формами власності на ліси, їх правовим режимом, значущістю лісів, їх екологічною, культурно-оздоровчою та іншими функціями².

На думку В. Ф. Горбового, під поняттям лісокористування необхідно розуміти забезпечену законом можливість господарської експлуатації лісів та використання їх корисних властивостей³, а Г. М. Полянської — використання матеріальних і нематеріальних благ, які дає ліс як особливий природний об'єкт⁴.

Оскільки ліси виконують важливі екологічні функції та володіють великим економічним потенціалом, що обумовлюють особливості правового регулювання лісокористування, воно може розглядатися з екологічної, економічної та з юридичної точки зору.

¹ Шульга Є. В. Правове розмежування понять «раціональне природокористування» та «використання природних ресурсів» на прикладі лісового фонду / Є. В. Шульга // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2014. — Вип. 197. — Ч. 3. — С. 152–153.

² Попов В. К. Екологічне право України : підручник / за заг. ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. — Х. : Право, 2001. — С. 283.

³ Горбовой В. Ф. Лесное право : конспект лекций / В. Ф. Горбовой. — Свердловск, 1977. — С. 23.

⁴ Полянская Г. Н. Актуальные вопросы лесного законодательства / Г. Н. Полянская. — М. : Юридическая литература, 1985. — С. 97–98.

З економічної точки зору, лісокористування розуміється як діяльність, націлена на вилучення різних видів лісових ресурсів та використання їх корисних властивостей для отримання матеріальних благ.

З екологічної точки зору, лісокористування є використанням лісових ресурсів для задоволення нематеріальних благ з оздоровчою, санітарною, гігієнічною, естетичною, рекреаційною метою. Крім того, ліси, як один із видів природних компонентів, виконують захисні та природоохоронні функції.

З юридичної точки зору, правове регулювання відносин щодо використання лісових ресурсів формує правовий інститут (сукупність правових норм) — право лісокористування, що у свою чергу зумовлює існування можливості реалізації суб'єктами лісокористування прав та обов'язків щодо користування лісовими ресурсами¹.

На покритих лісом землях право лісокористування нерозривно пов'язане з правом землекористування: неможливо користуватися лісом, не використовуючи землю, яка є просторово-операційним базисом та засобом виробництва. При здійсненні лісокористування право землекористування самостійного характеру не має, оскільки підпорядковане праву лісокористування та має похідний характер².

Відповідно до ст. 16 ЛК України, право користування лісами здійснюється в порядку постійного та тимчасового користування лісами.

У ст. 17 ЛК України зазначається: «У постійне користування ліси на землях державної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим державним лісогосподарським підприємствам, іншим державним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи.

У постійне користування ліси на землях комунальної власності для ведення лісового господарства без встановлення строку надаються спеціалізованим комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створені спеціалізовані лісогосподарські підрозділи»³.

¹ Чопик О. П. Поняття права користування лісами / О. П. Чопик // Государство и право в условиях глобализации : реалии и перспективы : матер. 2-й междунар. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 16–17 апреля 2010 г.) : сб. науч. тр., 2010. — С. 325.

² Быковский В. К. Использование лесов в Российской Федерации : правовое регулирование / за ред. В. К. Быковского. — М. : Волтерс Клувер, 2009. — С. 23.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

Відповідно до ч. 1 ст. 57 ЗК України «земельні ділянки лісогосподарського призначення за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування надаються в постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створені спеціалізовані підрозділи, для ведення лісового господарства»¹.

Слушним є твердження вченого А. М. Мірошніченка, який зазначає: «Чинна редакція ч. 1 ст. 57 ЗК України сконструйована таким чином, щоб виключити надання в оренду земель лісогосподарського призначення державної та комунальної власності. Разом із тим теоретично існує можливість оренди земель лісогосподарського призначення, що перебувають у приватній власності. Альтернативою оренді є землекористування, яке є похідним від права спеціального лісостористування і, в силу положень закону, спеціального оформлення не потребує»².

У науці одним із перших необхідність впровадження орендних відносин у сфері використання лісів обґрунтував і теоретично розробив договір оренди ділянки лісового фонду О. І. Крассов. Зокрема, він виділяв первинну і вторинну правову форму реалізації права лісостористування. На підставі аналізу Основ законодавства СРСР «Про оренду», відповідно до якого допускалась передача в оренду землі й інших природних ресурсів, О. І. Крассов зробив висновок, що договір оренди у сфері лісових відносин є підставою виникнення первинної форми права лісостористування. Він зазначав: «Суть договору оренди лісів полягає у строковому платному володінні та користуванні деревними та іншими рослинними ресурсами, а також корисними природними властивостями лісів, необхідними орендарю для самостійного здійснення господарської чи іншої діяльності»³.

У 80-х роках минулого століття договірна форма використання лісових ресурсів знайшла своє часткове відображення і в нормах законодавства, а в кінці 80-х років законодавство задекларувало перспективи її розширення на орендних засадах.

¹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

² Мірошніченко А. М. Земельне право України : підручник / А. М. Мірошніченко. — 3-тє вид., доп. і перероб. — К. : Алерта, 2013. — С. 388.

³ Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов. — М., 1990. — С. 28.

Для порівняння візьмемо лісове законодавство Російської Федерації та Республіки Білорусь, де активно впроваджуються різноманітні форми лісостористування. За законодавством Російської Федерації практично всі види використання лісів здійснюються на основі договорів оренди, що укладаються в порядку публічних конкурсів. Як зазначають автори науково-практичного коментаря до Лісового кодексу Російської Федерації, при передачі лісів в оренду ключовими питаннями стають: порядок передачі лісів в оренду; строки дії договорів оренди; площа лісових ділянок, що передаються в оренду; врахування екології та інтересів місцевого населення; лісові платежі й лісовий дохід; стимули для підвищення якості ведення лісового господарства; контроль, аудит орендарської діяльності; можливість попередження і припинення лісостористування орендарями, невиконання ними умов договору¹. Лісовий кодекс Республіки Білорусь також передбачає можливість оренди та концесії ділянок лісового фонду (ст. 45, 45—1).

Перша редакція Лісового кодексу України 1994 р.² в ст. 9, 10 закріпила право тимчасового користування земельними ділянками лісового фонду на умовах оренди. Відповідно, набуття права використання лісу і лісових ресурсів передбачало необхідність виділення земельних ділянок та проходження складної процедури землевідводу відповідно до норм земельного законодавства. Намагаючись спростити відповідні процедури та активізувати процес господарського використання лісів для задоволення різноманітних (не лісостористарських) потреб, редакція ЛК України від 8 лютого 2006 р. замість тимчасового користування (оренди) земель лісового фонду запровадила інститут тимчасового користування лісами.

Отже, можна відзначити, що ліси та земельні ділянки лісостористарського призначення надаються в постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісостористарським підприємствам, іншим державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані підрозділи, для ведення лісового господарства. Тобто для отримання у користування лісів та земель лісостористарського призначення необхідною умовою є наявність спеціальної лісостористарської правосуб'єктності.

¹ Боголюбов С. А. Комментарий к Лесному кодексу Российской Федерации (постатейный) / за ред. С. А. Боголюбова, М. И. Васильева, Ю. Г. Жарикова. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. — С. 27.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 17. — Ст. 99.

На основі вищевикладеного ми можемо визначити специфічні юридичні ознаки права постійного користування, які вирізняють його серед інших прав на користування лісами та землями лісогосподарського призначення:

- 1) спеціальні суб'єкти користування;
- 2) об'єктом є ліси на земельних ділянках державної та комунальної власності;
- 3) зміст становлять права й обов'язки постійних лісокористувачів та землекористувачів, визначених законодавством і спеціальними дозволами;
- 4) надання лісів на землях державної та комунальної власності без встановлення строку;
- 5) сплата рентної плати, яка визначається податковим законодавством, за спеціальне використання лісових ресурсів та за користування земельними ділянками лісогосподарського призначення;
- 6) неможливість вільного розпорядження лісами на земельних ділянках державної та комунальної власності без рішення органів державної влади або органів місцевого самоврядування;
- 7) надання лісів у постійне користування на підставі рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, прийнятого в межах їх повноважень за погодженням із відповідними органами;
- 8) можливість припинення лісокористування лише з підстав, визначених законом.

У зв'язку із зазначеним, право постійного користування лісами виникає після набуття на праві постійного користування земельних ділянок лісогосподарського призначення.

Чинний ЛК України обмежив коло суб'єктів права постійного користування лісами та землями лісогосподарського призначення у зв'язку з тим, що ЗК України в редакції від 25 жовтня 2001 р. ще раніше обмежив коло суб'єктів, які можуть набувати земельні ділянки на праві постійного користування з 1 січня 2002 р.

У ст. 18 ЛК України встановлений порядок тимчасового користування лісами¹. Аналізуючи дану статтю, ми можемо дійти висновку, що тимчасове користування лісами характеризується специфічними юридичними ознаками. Такі ознаки можуть бути однаковими як і для довгострокового тимчасового користування лісами, так і для короткострокового, а можуть мати і деякі відмінності між собою (таблиця 1.1.).

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

Таблиця 1.1

Юридичні ознаки тимчасового користування лісами

Критерії порівняння	Довгострокове тимчасове користування лісами	Короткострокове тимчасове користування лісами
Об'єкт користування	всі ліси, що перебувають у державній, комунальній або приватній власності	всі ліси, що перебувають у державній, комунальній або приватній власності
Термін тимчасового користування	від одного до п'ятдесяти років	до одного року
Підстава надання у тимчасове користування	на підставі рішення відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, прийнятого в межах їх повноважень за погодженням з постійними користувачами лісами та органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, або шляхом укладення між власником лісів та тимчасовим лісокористувачем договору	на підставі рішення власника лісів або постійного лісокористувача
Посвідчення права тимчасового користування лісами	договір на довгострокове тимчасове користування лісами	спеціальний дозвіл на тимчасове користування лісами
Потреби тимчасового користування лісами	для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт	для заготівлі другорядних лісових матеріалів, побічних лісових користувань та інших потреб, передбачених ЛК України, тобто у тих випадках, коли досягнення очікуваних економічних чи інших результатів може бути забезпечене протягом нетривалого часу
Платність	платне	платне

Закінчення табл. 1.1

Критерії порівняння	Довгострокове тимчасове користування лісами	Короткострокове тимчасове користування лісами
Зворотність	без вилучення земельної ділянки	без вилучення земельної ділянки
Суб'єкти право-відносин тимчасового користування лісами	власники лісів або уповноважені ними особи, підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи	власники лісів або уповноважені ними особи, підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи

Слід погодитися з думкою М. В. Шульги, який зазначає: «З урахуванням того, що використання лісових ресурсів неможливе без використання відповідних земельних ділянок, на яких ці ресурси розташовані, право на тимчасове користування землею лісокористувачів можна розглядати як самостійний титул землекористування»¹.

Окремо слід звернути увагу на положення, що об'єктом довгострокового тимчасового користування лісами є всі ліси, що перебувають у державній, комунальній або приватній власності, тобто об'єктом виступає конкретна лісова ділянка, яка надається без вилучення земельної ділянки у їх власників чи постійних користувачів. Слушною є думка Н. Р. Кобецької, яка, зважаючи на об'єктивну нероздільність землі й лісу, зазначає, що об'єктом використання виступає саме ліс (конкретна лісова ділянка) як комплексний природний об'єкт: його корисні властивості, зумовлені природними характеристиками та нерозривним екологічним зв'язком усіх компонентів, які його утворюють. Інтерес природокористувача спрямований на даний об'єкт, а земельна ділянка, на якій він розміщений, є лише територіальним базисом, необхідним для забезпечення належного лісокористування. Проблеми, які виникли на практиці в процесі застосування відповідних норм, пов'язані не з недоліком законодавчої конструкції, а з відсутністю детальної правової регламентації відповідних відносин, контролю і відповідальності за порушення, неналежної правової й екологічної культури².

¹ Шульга М. В. Земельне право : підручник / М. В. Шульга, Н. О. Багай, В. І. Гордєєв. — Х. : Право, 2014. — С. 143.

² Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні : питання теорії і практики : монографія / Н. Р. Кобецька. — Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. — С. 182.

Доказом зв'язку використання земель лісогосподарського призначення із лісокористуванням може виступати постанова Верховного Суду України від 27 січня 2015 р. № 21–570а14, де зазначено, що однією з основних особливостей правового режиму земель лісогосподарського призначення є нерозривний зв'язок їх використання із лісокористуванням¹.

Договір довгострокового тимчасового користування лісами державної і комунальної власності укладається після прийняття відповідного рішення. У ст. 18 ЛК України відсутні деталізовані положення щодо порядку укладення, сторін, змісту даного договору, що породжувало і теоретичні дискусії, й проблеми з практикою укладення та, що важливо, регулятивною цінністю таких договорів. Ситуація дещо змінилася лише у 2012 р. із затвердженням Правил використання корисних властивостей лісів, затверджених наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 р. № 502² та Примірною угодою довгострокового тимчасового користування лісами, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 7 вересня 2012 р. № 551³, які конкретизували ряд важливих умов договору, що тривалий час мали суперечливий характер.

Термін довгострокового користування визначається органом виконавчої влади чи місцевого самоврядування при прийнятті рішення про передачу в користування лісової ділянки та відображається в договорі з конкретною вказівкою дати початку і закінчення дії. Відповідно до ст. 18 ЛК України термін тимчасового довгострокового користування лісами може становити від 1 до 50 років. Аналіз Реєстру договорів довгострокового тимчасового користування лісовими ділянками, що перебувають у постійному користуванні інших державних підприємств, установ та організацій, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи, за період 2006–2015 рр.⁴ показує, що

¹ Постанова Верховного Суду України від 27 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42886574>.

² Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 р. № 502 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 69. — Ст. 2834.

³ Про затвердження Примірної угоди довгострокового тимчасового користування лісами : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 7 вересня 2012 р. № 551 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=102674&cat_id=985.

⁴ Державне агентство лісових ресурсів України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=157223&cat_id=157220.

більше 90 % договорів укладені на максимальний строк — 49 років. Це свідчить про відсутність відповідального та обґрунтованого підходу до визначення строків зі сторони державних органів при прийнятті відповідних рішень. З іншої сторони, така ситуація спричинена і відсутністю тривалий час законодавчих обмежень та критеріїв щодо встановлення строків тимчасового довгострокового користування лісовими ділянками. Певні критерії в цьому плані містить п. 2.7 Правил використання корисних властивостей лісів, затверджених наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 р. № 502¹, де зазначено: «Строки надання в довгострокове тимчасове користування лісів та розміри лісових ділянок, що виділяються в тимчасове користування, повинні відповідати реальним можливостям тимчасового лісокористувача для їх ефективного використання (наявність необхідних фінансових та матеріальних ресурсів, кваліфікованих кадрів, господарських можливостей тощо)».

Аналізуючи норми лісового та земельного законодавства, можна визначити основні принципи використання лісів: невиснажливості лісокористування; дотримання екологічної рівноваги; комплексного використання лісів; використання лісів для різних цілей, загальне та спеціальне використання лісів; безоплатності загального та платності спеціального лісокористування; збереження біологічної різноманітності лісу; участі громадськості у сфері прийняття рішень стосовно використання лісів та земель лісогосподарського призначення; застосування світового досвіду використання лісів та земель лісогосподарського призначення; врахування українських традицій лісокористування².

Слушним є твердження науковця О. Ю. Піддубного, який зазначає, що на сучасному етапі розвитку людства слід по-новому поглянути на традиційні поняття раціонального використання, відтворення й охорони, які склалися в теорії природоохоронного права з середини минулого століття і залишаються майже незмінними дотепер. Якщо на свій час вони застосовувались обґрунтовано, то з розвитком сучасних технологій можна замислитися не тільки про господарські

аспекти використання природи, а й про новий рівень взаємодії суспільства і природи, про те, як суспільство може віддячити природі за споживацьке ставлення протягом кількатисячолітньої історії, відтоді, як людина почала себе відокремлювати від природи¹.

Відповідно до ст. 65 ЛК України, використання лісових ресурсів може здійснюватися в порядку загального і спеціального використання².

Загальне та спеціальне використання лісових ресурсів — це основний критерій поділу права лісокористування як суб'єктивної категорії з точки зору підстав його виникнення. Право лісокористування у цьому значенні розглядається як вид більш загальної категорії — права природокористування, яке за своїми ознаками є персоніфікованим правом особи щодо використання природних ресурсів, це юридичний титул суб'єктів природокористування, формально визначена форма виникнення, зміни та припинення правосуб'єктності природокористувачів, правовий гарант захисту законних прав (повноважень) суб'єктів природокористування.

Об'єктами права лісокористування виступають лісові ресурси як деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва, так і корисні властивості лісів, що використовуються для задоволення суспільних потреб.

Як зазначає професор Г. І. Балюк, загальне використання лісових ресурсів — це гарантоване законом використання людиною лісів та їх ресурсів з метою задоволення своїх життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України³.

Загальне та спеціальне використання лісових ресурсів встановлюється положеннями ст. 13 Конституції України⁴, яка визначає режим

¹ Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 р. № 502 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 69. — Ст. 2834.

² Заверюха М. М. Щодо використання земель лісогосподарського призначення / М. М. Заверюха // Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 3–4 жовтня 2014 р. / за заг. ред. Т. О. Коломосьць. — Запоріжжя : ЗНУ, 2014. — С. 139–141.

¹ Піддубний О. Ю. Принципи природокористування в умовах сучасного технологічного укладу / О. Ю. Піддубний // Біоресурси планети і біобезпека навколишнього середовища : проблеми і перспективи : зб. матер. міжнар. наук. конф. (м. Київ, 5–6 листопада 2013 р.) / За ред. Д. С. Добряка, В. І. Курила. — К. : МВЦ «Медінформ», 2013. — С. 76.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

³ Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 209.

⁴ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст.141.

природних ресурсів у межах території України, належність цих ресурсів Українському народу на праві власності та на праві користування. Такий характер використання лісових ресурсів встановлено і ст. 8 ЗУ «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV¹, де загальне та спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначено як форми їх використання.

У ст. 66 ЛК України передбачено: «Громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених ЛК України та іншими законодавчими актами України»².

Суб'єктами права загального використання лісових ресурсів, виходячи з вимог ст. 13 Конституції України³, є громадяни України. Разом з тим законом не передбачено будь-яких винятків чи обмежень у цій сфері для іноземців та осіб без громадянства. Тому, з огляду на положення ст. 26 Основного Закону України з цих питань, вони користуються тими ж правами, що й громадяни України.

Це право виникає з двох правових підстав: з факту народження та на підставі норми закону. Право загального використання лісових ресурсів є елементом природного права на життя, а також права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, яке поєднує навколишнє природне та виробниче середовище, права на здійснення загального використання природних ресурсів.

Право загального використання лісових ресурсів характеризується такими ознаками:

1) загальнодоступність для громадян. Тобто громадяни, з метою задоволення життєво необхідних природних потреб — естетичних, оздоровчих, рекреаційних, культурних, спортивних, освітніх тощо, мають право вільно перебувати в лісах: збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби та інші плоди. Дане правило закріплене також і в ст. 38 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», де вказано, що зако-

¹ Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22. — Ст. 198.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

³ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

нодавством України громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо) безоплатно, без закріплення цих ресурсів за окремими особами і надання відповідних дозволів, за винятком обмежень, передбачених законодавством України;

2) безоплатність використання лісів та їх ресурсів. Дане правило відсилає нас до одного із принципів охорони навколишнього природного середовища. Так, відповідно до ст. 3 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», одним із принципів охорони навколишнього природного середовища є безоплатність загального та платність спеціального використання природних ресурсів для господарської діяльності¹. Це правило відображає традиції та звичаї Українського народу щодо безкоштовного використання та споживання природних багатств лісу як важливого і необхідного компонента природи;

3) відсутність спеціальних дозволів, необхідності закріплення лісу чи його ділянки за конкретними особами. Так ч. 2 ст. 13 Конституції України² визначає, що кожний громадянин України має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Тому кожен громадянин має право доступу до лісів державної та комунальної власності без договорів і спеціальних дозволів органів виконавчої влади або ж органів місцевого самоврядування. Виняток становлять тільки ліси приватної форми власності, де в окремих випадках потрібна згода власника лісу.

При задоволенні матеріальних потреб у процесі реалізації права загального лісокористування громадяни мають додержуватися максимальних норм безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, інших плодів, грибів тощо. Так відповідно до рішення Рівненської обласної ради від 23 березня 2007 р. «Про погодження максимальних норм безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо» в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності зазначеної області встановлені такі норми: а) дикорослі ягоди: суниці — 10 кг; чорниці — 12 кг; калини та бузини — по 20 кг; горобини звичайної — 25 кг тощо; б) гриби: білих та лисичок — по

¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

² Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

30 кг; опеньок та інших — по 50 кг; в) трав'яні і лікарські рослини, квіти, коріння тощо: конвалії трава — 10 кг; цмину піскового, квіти — 10 кг тощо; г) горіхи ліщини — 1 кг¹.

Правам завжди кореспондують обов'язки, тому під час здійснення загального використання лісових ресурсів громадяни зобов'язані:

1) виконувати вимоги пожежної безпеки в лісах. Так відповідно до Правил пожежної безпеки в лісах України, затверджених наказом Держкомлісгоспу України від 27 грудня 2004 р. № 278², встановлено, що усі зобов'язані виконувати правила пожежної безпеки в лісі, виховувати у дітей обережність у поводженні з вогнем, повідомляти лісогосподарське підприємство, територіальний відділ Державної служби України з надзвичайних ситуацій, місцеві органи влади про виникнення лісової пожежі;

2) користуватися лісовими ресурсами способами і в обсягах, що не завдають шкоди відтворенню цих ресурсів, не погіршують санітарного стану лісів. Зокрема, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, технічної сировини провадиться способами, що виключають виснаження їх ресурсів (п. 20 Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затвердженого постановою КМУ від 23 квітня 1996 р. № 449³).

Окрім цього, відповідно до ст. 9 ЗУ «Про рослинний світ», у порядку загального використання заборонена заготівля дикорослих рослин, віднесених до переліку наркотиковмісних рослин, їх плодів, насіння, післяжнивних залишків, відходів сировини тощо, а також торгівля лікарськими і декоративними видами рослин та їх частинами (корені, стебла, плоди тощо), зібраними у порядку загального використання⁴. У порядку загального використання забороняється також заготівля рослин (їх частин) і грибів, занесених до Червоної книги України,

¹ Про погодження максимальних норм безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо : рішення Рівненської обласної ради від 23 березня 2007 р. № 255 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://oblrada.rv.ua/docs/null?SECTION_ID=36&ELEMENT_ID=2381.

² Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України : наказ Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2004 р. № 278 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 13. — Ст. 680.

³ Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/449-96-p>.

⁴ Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22. — Ст. 198.

відповідно до ЗУ «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 р. № 305-III¹, та типових природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України (режим таких об'єктів визначено ст. 31 ЗУ «Про рослинний світ» та Положенням про Зелену книгу України, затвердженим постановою КМУ від 29 серпня 2002 р. № 1286²).

Проведемо порівняння правового регулювання загального використання лісових ресурсів між Україною, Республікою Білорусь та Республікою Молдова. Якщо брати до уваги історичні, політичні, правові та економічні умови цих держав, а саме те, що, по-перше, правові системи держав належать до континентальної системи права, по-друге, всі три держави у минулому були державами соціалістичного блоку, по-третє, як Україна, так і Республіка Білорусь та Республіка Молдова мають статус аграрних держав, то можна дійти висновку, що спільних рис повинно бути набагато більше, ніж відмінних.

Так, наприклад, у ст. 32 Лісового кодексу Республіки Молдова від 21 червня 1996 р. передбачається, що за умови дотримання положень кодексу громадяни мають вільний доступ на територію лісового фонду. При цьому вони користуються лісами в рекреаційних цілях, а також для збору дикорослих плодів і ягід, горіхів, грибів та інших продуктів лісу безкоштовно, за винятком випадків, коли користування здійснюється в поліпшених або штучно створених угіддях або в спеціально обладнаних місцях³.

У Білорусі основні принципи організації лісокористування визначені такими нормативними документами: Державною програмою розвитку лісового господарства Республіки Білорусь на 2011–2015 роки; Національною стратегією стійкого розвитку Республіки Білорусь; Лісовим кодексом Республіки Білорусь. Усі ліси в Білорусі є виключною власністю держави з централізованим лісоуправлінням та лісокористуванням.

У ст. 42 Лісового кодексу Республіки Білорусь від 14 липня 2000 р. передбачається, що громадяни мають право вільно перебувати на території лісового фонду і безкоштовно збирати для задоволення влас-

¹ Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3055-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 30. — Ст. 201.

² Про затвердження Положення про Зелену книгу України : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1286 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 36. — Ст. 1692.

³ Лісовий кодекс Республіки Молдова від 21 червня 1996 р. № 887-XIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30400307#pos=0;0.

них потреб дикорослі плоди, ягоди, горіхи, гриби, інші харчові лісові ресурси, лікарську рослинну і технічну сировину, деревні соки, мох, лісову підстилку і опале листя, брати участь у культурно-оздоровчих, туристичних, інших рекреаційних та (або) спортивних заходах, якщо інше не передбачено законодавчими актами Республіки Білорусь¹.

Інший приклад, у сусідній Польщі основними документами, що визначають порядок лісгосподарської діяльності, є Закон про ліси (1991 р.), Лісовий кодекс (1992 р.), Лісова політика (1997 р.), розпорядження Ради Міністрів і профільного міністерства. Необхідно відзначити, що в усіх основних документах значне місце відведене регламентації порядку організації і діяльності державної лісової компанії, а також економічному регулюванню лісгосподарської діяльності. Державні ліси становлять 81 % польських лісів, частка приватних лісів достатньо висока — 19 % і просторово вони охоплюють різні частини Польщі.

Законом про ліси від 28 вересня 1991 р. в ст. 26 визначено, що ліси, які перебувають у державній власності, є доступними для населення. Проте існує заборона на в'їзд в ліси, в яких:

- 1) вирощуються лісові культури до 4 м у висоту;
- 2) на поверхні знаходяться експериментальні та насінневі деревостани;
- 3) наявні притулки для тварин;
- 4) ділянки під загрозою ерозії та інше.

Також може вводитися тимчасова заборона доступу в ліси якщо: сталося руйнування або значне пошкодження дерев або деградація підліска; існує висока пожежна небезпека; виконуються процедури, пов'язані з вирощуванням та охороною лісів.

У ст. 27 даного закону передбачено, що державні ліси, з урахуванням заборон, надаються для власних потреб та для промислових цілей, передбачених законодавством².

У ст. 11 Лісового кодексу Російської Федерації від 4 грудня 2006 р. також зазначено, що громадяни мають право вільно і безкоштовно перебувати в лісах і для власних потреб здійснювати заготівлю і збір дикорослих плодів, ягід, горіхів, грибів, інших придатних для вживання в їжу лісових ресурсів (харчових лісових ресурсів), а також недревних лісових ресурсів.

¹ Лісовий кодекс Республіки Білорусь від 14 липня 2000 р. № 420-3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://kodeksy.by/lesnoy-kodeks>.

² Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911010444>.

Перебування громадян у лісах може бути обмежене з метою забезпечення:

- 1) пожежної безпеки та санітарної безпеки в лісах;
- 2) безпеки громадян при виконанні робіт.

Заборона або обмеження перебування громадян у лісах з підстав, не передбачених Лісовим кодексом Російської Федерації, не допускається. Особи, яким надані лісові ділянки, не вправі перешкоджати доступу громадян на ці лісові ділянки, а також заготівлі і збору харчових і недревних лісових ресурсів, за винятком випадків, передбачених Лісовим кодексом Російської Федерації¹.

Отже, порядок доступу в ліс визначений як вільний у всіх законах європейських країн. Особи, що перебувають у лісі, мають право користуватися лісами в рекреаційних цілях, а також збирати дикорослі плоди, ягоди, горіхи, гриби та інші продукти лісу безкоштовно. Однак передбачається можливість обмеження вільного доступу в ліс власниками, лісовою адміністрацією чи лісокористувачами у випадках, передбачених діючим законодавством (наприклад, з метою пожежної та санітарної безпеки)².

Відповідно до ст. 67 ЛК України:

«У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів:

- 1) заготівля деревини;
- 2) заготівля другорядних лісових матеріалів;
- 3) побічні лісові користування;
- 4) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт.

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання лісових ресурсів. Спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється в межах лісових ділянок, виділених для цієї мети»³.

¹ Лісовий кодекс Російської Федерації від 4 грудня 2006 р. № 200-ФЗ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_64299/.

² Заверюха М. М. Правове регулювання загального використання лісових ресурсів в Україні та зарубіжних країнах / М. М. Заверюха // Підприємство, господарство і право. — Київ, 2017. — № 6. — С. 96–99.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

Порядок і умови різних видів спеціального використання лісових ресурсів встановлено постановами КМУ: від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів»¹, від 8 лютого 1996 р. № 185 «Про затвердження Правил заготівлі живиці в лісах України»², від 23 квітня 1996 р. № 449 «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України»³, та наказом Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364 «Про затвердження Правил рубок головного користування»⁴.

Використання лісових ресурсів на землях лісгосподарського призначення займає чільне місце у лісових та земельних відносинах, адже завдяки використанню реалізується функція держави щодо забезпечення суспільства деревиною та іншими не менш важливими лісовими ресурсами. Це має велике значення як для економіки держави, так і для забезпечення соціальних потреб суспільства. Тому важливого значення сьогодні набуває збереження лісових ресурсів, з огляду на те, що загибель деревини означає значні втрати для економіки. Про це свідчать статистичні дані щодо використання лісових ресурсів Державної служби статистики України⁵ ⁶, де показано, що обсяги продукції, робіт, послуг, у тому числі й заготівля ліквідної деревини, невпинно зростають, що засвідчує актуальність і розвиток лісової галузі в Україні (таблиця 1.2.).

¹ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

² Про затвердження Правил заготівлі живиці в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1996 р. № 185 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/185-96-p>.

³ Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/449-96-p>.

⁴ Про затвердження Правил рубок головного користування : наказ Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 6. — Ст. 276.

⁵ Статистичний збірник «Україна в цифрах 2015» / за ред. І. М. Жук. — К., 2016. — 239 с.

⁶ Статистичний щорічник України за 2013 р. / за ред. О. О. Григоровича. — К., 2014. — 551 с.

Таблиця 1.2

Рік	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах), млн грн	1991,1	3382,7	3138,1	4097,7	5674,8	5911,6	6363,9	7739,9	10778,2
Заготівля ліквідної деревини, тис.м ³	15244	15724	14221	16146	17510	17507	18022	18333	19268
від рубок головного користування	6456	6997	6704	7239	8012	7790	7840	8219	8392
від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів	8788	8727	7517	8907	9498	9717	9888	10114	10876
Площа рубок лісу та інших заходів, тис. га	464,7	450,2	357,9	402,2	421,8	417	415,4	382,6	399,3
головного користування	27,1	26,1	26,8	29,1	32,1	30,8	31,8	33,6	34,6
формування і оздоровлення лісів та інші заходи	437,6	424,1	331,1	373,1	389,7	386,2	383,6	349	364,7

Специфічні правові ознаки права спеціального використання лісових ресурсів базуються на ознаках, визначених ст. 38 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»¹, та характеризуються наступним:

1) суб'єктами права спеціального лісокористування є фізичні особи (громадяни України, іноземці та особи без громадянства), підприємства, установи та організації всіх форм власності, в тому числі й іноземні юридичні особи, які здійснюють спеціалізовану лісгосподарську діяльність або у їх складі створено спеціалізовані лісгосподарські підрозділи. Лісова ділянка може бути виділена одному або кільком користувачам для різних видів використання лісових ресурсів;

2) спеціальне використання лісових ресурсів на виділеній лісовій ділянці проводиться за спеціальним дозволом — лісорубним квитком або лісовою квиткою, що видаються безоплатно;

3) платність спеціального лісокористування. Плата за спеціальне використання лісових ресурсів стягується у формі рентної плати за використання лісових ресурсів. У випадках, передбачених законодавством України, таке природокористування може здійснюватися безоплатно (наприклад, розміщення пасік);

4) спеціальне використання лісових ресурсів здійснюється на лісових ділянках, які виділяються для цієї мети, без надання земельних ділянок;

5) право спеціального лісокористування має строковий характер.

У ст. 69 ЛК України зазначається: «Спеціальний дозвіл на заготівлю деревини в порядку рубок головного користування видається органом виконавчої влади з питань лісового господарства Автономної Республіки Крим, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику в сфері лісового господарства.

Спеціальний дозвіл на інші види спеціального використання лісових ресурсів видається власниками лісів або постійними лісокористувачами»².

Лісорубний або лісовий квиток — це основний документ, на підставі якого:

1) здійснюється спеціальне використання лісових ресурсів;

¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

2) ведеться облік дозволених до відпуску запасів деревини та інших продуктів лісу, встановлюються строки здійснення лісових користувань та вивезення заготовленої продукції, строки і способи очищення лісосік від порубкових решток, а також облік природного поновлення лісу, що підлягає збереженню;

3) ведеться облік плати, нарахованої за використання лісових ресурсів (п. 2 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженого постановою КМУ «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» від 23 травня 2007 р. № 761¹).

На основі аналізу ст. 18 ЛК України використання лісів для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, проведення науково-дослідних робіт у межах виділених лісових ділянок оформляється договором довгострокового тимчасового користування лісом. Одночасно ст. 67 ЛК України регламентує використання лісових ресурсів у зазначених цілях як спеціальне використання лісових ресурсів, яке посвідчується лісовим квитком. Правила використання корисних властивостей лісів, затверджені наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 р. № 502², внесли чіткість у регулювання цієї ситуації, цілком логічно розмежувавши такі види користування: якщо використання лісових ресурсів для зазначених цілей здійснюється в режимі довгострокового користування (від 1 до 50 років), воно посвідчується договором, а якщо в режимі короткострокового (до 1 року) — дозволом (лісовим квитком).

В умовах зростаючого екологічного і соціально-культурного значення лісів основна вимога до лісокористування полягає в забезпеченні потреб народного господарства в сировинних ресурсах, збереженні лісів та розширенні використання їх у напрямі охорони навколишнього середовища і формування більш сприятливих умов життя людей. Таке комплексне й ефективне використання може бути організоване лише за умови оптимізації рубок лісу, обсяг яких потріб-

¹ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

² Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 р. № 502 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 69. — Ст. 2834.

но встановлювати у кожному господарстві відповідно до наявних ресурсів, стану лісів і виконання ними тих чи інших захисних функцій.

Рубки й особливо рубки головного користування є найбільш активним заходом втручання в розвиток лісу, вони впливають не лише на його стан, а й на саме існування. Від рубок залежить використання різноманітних природних властивостей, розвиток побічного користування, мисливства тощо. Найбільш актуальними з питань організації лісокористування слід вважати інтенсивність рубок, використання лісового фонду, способи і вік рубок. Порядок заготівлі деревини регулюється ст. ст. 70–71 ЛК України, Правилами рубок головного користування в лісах України, затвердженими наказом Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364¹, Правилами рубок головного користування в гірських лісах Карпат, затвердженими постановою КМУ від 22 жовтня 2008 р. № 929², Порядком спеціального використання лісових ресурсів та Порядком видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженими постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761³.

Деревина і всі інші продукти деревинної рослинності мають широке і різноманітне застосування та з кожним роком мають усе більше значення в житті суспільства. Так якщо на початку ХХ ст. з деревини отримували не більше 2000 різних видів продуктів і виробів, то в теперішній час з неї виготовляють вже приблизно 25 000 різноманітних продуктів.

Відповідно до Порядку спеціального використання лісових ресурсів від 23 травня 2007 р., «заготівля деревини під час проведення рубок головного користування здійснюється з дотриманням принципів безперервного, невиснажливого і раціонального використання лісових ресурсів, збереження умов відтворення високопродуктивних деревостанів, їх екологічних та інших корисних властивостей.

Рубки головного користування проводяться в:

– експлуатаційних лісах;

¹ Про затвердження Правил рубок головного користування : наказ Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 6. — Ст. 276.

² Про затвердження Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат : постанова Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 р. № 929 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 81. — Ст. 2735.

³ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

– захисних лісах, що прилягають до смуг відведення діючих і тих, які будуються, залізниць, автомобільних доріг державного значення, вздовж берегів річок, навколо озер, водойм та інших водних об'єктів, а також захисних лісах, що є байрачними або площа яких становить до 100 гектарів, або які розташовані серед безлісної місцевості;

– рекреаційно-оздоровчих лісах, розташованих у межах третьої зони округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій і курортів та в лісгосподарській частині лісів зелених зон;

– лісах природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення в межах господарської зони національних природних і регіональних ландшафтних парків, а також заказниках.

На особливо захисних лісових ділянках (крім узлісь уздовж межі з безлісною місцевістю) проведення рубки головного користування забороняється.

Залежно від категорії лісів, лісорослинних умов, біологічних особливостей деревних порід, типу лісу, складу і вікової структури деревостанів, наявності та стану підросту господарсько цінних порід, ступеня стійкості ґрунтів проти ерозії, стрімкості схилів та інших особливостей застосовуються такі системи рубок: вибіркові, поступові, суцільні, комбіновані.

Для категорій лісів з особливим режимом лісокористування (ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення, рекреаційно-оздоровчі та захисні) встановлюються, зокрема, обмежений режим лісокористування за площею і шириною лісосік, термінами примикання, застосування окремих систем і способів рубок»¹.

Головною вимогою при проведенні рубок лісу, як і при інших видах господарської діяльності в лісі, є збереження цієї екологічної системи, виключення умов, здатних нанести шкідливий вплив. Поряд із цим рубки, які застосовуються, технічні засоби і технологічні прийоми повинні забезпечувати умови для максимального використання природних відтворювальних сил природи і найбільш економічно ефективного витрачання матеріальних і трудових ресурсів на заготівлю деревини і розширене відновлення лісових ресурсів.

Деревина заготовляється також під час здійснення лісгосподарських заходів, не пов'язаних з використанням лісових ресурсів (поліпшення якісного складу лісів), та під час проведення інших захо-

¹ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

дів (розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо). Так Правилами поліпшення якісного складу лісів, затвердженими постановою КМУ від 12 травня 2007 р. № 724, визначаються основні вимоги до здійснення лісгосподарських заходів, спрямованих на підвищення стійкості та продуктивності деревостанів, збереження біорізноманіття лісів, їх оздоровлення і посилення захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших функцій шляхом проведення рубок формування і оздоровлення лісів. Під час проведення рубок формування і оздоровлення лісів застосовуються такі рубки: догляду, санітарні, лісовідновні, переформування, пов'язані з реконструкцією, ландшафтні¹.

Слід також зазначити, що 6 квітня 2015 р. міністр екології та природних ресурсів України підписав наказ «Про додаткові заходи щодо збереження біорізноманіття територій та об'єктів природно-заповідного фонду» № 114. Документом забороняється проведення санітарних заходів у частині санітарних рубок дерев та ліквідації захарашеності у межах природних заповідників, заповідних зон біосферних заповідників і національних природних парків, що належать до сфери управління Міністерства екології та природних ресурсів України, за винятком випадків, передбачених ч. 3, ч. 5 та ч. 6 ст. 16 ЗУ «Про природно-заповідний фонд України»². Вважаємо даний наказ регуляторним актом, який справлятиме позитивний вплив на стан збереження біорізноманіття територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Одним із основних принципів охорони навколишнього природного середовища є обов'язковість дотримання нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності. Ліміти використання природних ресурсів — граничні обсяги, в межах яких дозволяється спеціальне використання лісових ресурсів, корисних копалин, рибних запасів та інших об'єктів водного промислу, поверхневих та підземних вод, мисливських та немисливських видів тварин, тварин і рослин, зане-

сених до Червоної книги України, природних ресурсів у межах території природно-заповідного фонду України¹.

Так відповідно до ст. 71 ЛК України лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування є затверджена в установленому порядку розрахункова лісосіка. Заготівля деревини в порядку рубок головного користування в розмірах, що перевищують розрахункову лісосіку, забороняється.

Відповідно до ст. 72 ЛК України у лісах без заподіяння їм шкоди може здійснюватися заготівля другорядних лісових матеріалів: живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків. Нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства може бути передбачено заготівлю інших другорядних лісових матеріалів².

У Порядку спеціального використання лісових ресурсів, затвердженому постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761 «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів», зазначається: «У лісах без заподіяння їм шкоди може здійснюватися заготівля живиці, пнів, лубу та кори, деревної зелені, деревних соків:

- заготівля живиці здійснюється шляхом підсочування у стиглих хвойних деревостанах, які після закінчення строків підсочування вирубуються, а також у пристигаючих деревостанах, які до часу закінчення підсочування підлягатимуть вирубуванню;
- пні дерев заготовляються для отримання осмолю та дров;
- луб заготовляється в період інтенсивного руху соків (квітень — травень) шляхом знімання кори з дерев, призначених для рубки у поточному році;
- кора деревних порід (дуба, крушини, калини, ялини тощо) заготовляється з метою отримання лікарської сировини, а також технічної сировини для виробництва дьогтю;
- до деревної зелені належать дрібні пагони і гілки дерев, підліску, підросту та цілі дерева, що заготовляються з метою приготування корму для тварин, а також задоволення технічних, ритуальних та інших потреб;
- заготівля деревних соків здійснюється: з придатних для підсочування дерев на спеціально створених деревостанах; на ділянках лісу, які виділяються за 10 років до проведення рубок головного користу-

¹ Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 37. — Ст. 1478.

² Міністерство екології та природних ресурсів України заборонило санітарні рубки в природних заповідниках та заповідних зонах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248077708.

¹ Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 227.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

вання або інших рубок (коли деревостан призначено до рубки); з пнів дерев, зрубаних напередодні соковиділення»¹.

Особливе місце серед спеціальних видів використання природних ресурсів займають і побічні лісові користування. У ст. 73 ЛК України зазначається, що до побічних лісових користувань належать: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету. Нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства можуть бути передбачені й інші види побічних лісових користувань².

Відповідно до Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затвердженого постановою КМУ від 23 квітня 1996 р. № 449, побічні лісові користування можна поділити на дві групи. До першої віднесені побічні лісові користування, об'єктом яких є ліс: заготівля (збирання) дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки. До другої — не тільки ліс, але й землі лісгосподарського призначення, не покриті лісом: для розміщення пасік, заготівлі сіна і випасання худоби, заготівлі очерету.

Так у Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України зазначається, що:

— основу ресурсної бази для заготівлі в лісах дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин становлять: ягідники у разі проєктивного покриття ними понад 10 відсотків площі земель лісового фонду і лікарські рослини — 5 відсотків; насадження, у складі яких нараховується понад 50 плодівих і горіхоплідних кущів і дерев на гектарі;

— найбільш придатними для розміщення пасік є мішані ліси з наявністю медоносів: липи, клена, верби, горобини, жимолості, крушини, глоду, чорниці, малини, вересу, калини, терну тощо. На ділянках для розміщення вуликів і пасік дозволяється спорудження тимчасових (не капітальних) будівель без права вирубування дерев і чагарників, розчищення та розорювання земельних ділянок лісового фонду. Розміщення пасік у місцях масового відпочинку людей забороняється;

¹ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

— для сінокосіння можуть використовуватися незалісенені зруби, галявини та інші не вкриті лісовою рослинністю землі, на яких не очікується природне лісовідновлення;

— випасання худоби, за винятком кіз, дозволяється на вкритих і не вкритих лісовою рослинністю землях лісового фонду, якщо це не завдає їм шкоди;

— заготівля очерету провадиться на земельних ділянках лісового фонду з урахуванням збереження сприятливих умов для життя диких тварин і птахів, інших вимог охорони навколишнього природного середовища;

— збирання лісової підстилки допускається в окремих випадках у лісах другої групи, причому на одній і тій же площі не частіше ніж один раз протягом 5 років¹.

Так відповідно до Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України, затвердженого постановою КМУ від 23 квітня 1996 р. № 449, збирання лісової підстилки допускається в окремих випадках у лісах другої групи, але відповідно до Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок, затвердженого постановою КМУ від 16 травня 2007 р. № 733, всі ліси України, залежно від основних виконуваних ними функцій, поділяються на наступні категорії: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі ліси; захисні ліси; експлуатаційні ліси². Відповідно до п. 28 Порядку спеціального використання лісових ресурсів від 23 травня 2007 р.³, збирання лісової підстилки допускається в окремих випадках в експлуатаційних лісах на ділянках, що визначаються власниками лісів або постійними лісокористувачами. Виходячи з вищевикладеного, законодавцю слід внести відповідні зміни до постанови КМУ від 23 квітня 1996 р. № 449, де чітко визначити, в якій категорії лісу буде дозволено збирати лісову підстилку. Окрім того, в

¹ Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/449-96-п>.

² Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 7. — Ст. 59.

³ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

даний постанові застосовується застаріла термінологія, зокрема термін «землі лісового фонду», проте в діючій редакції ЛК України та ЗК України використовується термін «землі лісогосподарського призначення».

Особливості заготівлі недеревної продукції лісу — це випадковий характер її збору та відносна короткочасність заготівлі, періодичність урожаїв і нерівномірність поширення за регіонами та умовами зростання. До речі, термін «побічне користування лісом» відомий із тих часів, коли власники лісів розділяли свої доходи на основні (деревина) та побічні, які пов'язувалися з використанням недеревної, «дармової» продукції лісу і були випадковими. З переходом до постійного виробництва побічне користування стає галуззю лісового господарства.

У науковій медицині сьогодні використовується понад 180 видів лікарських трав. Половина з них є дикорослими. За даними вчених, в Україні понад 50 % лікарських препаратів виробляється з рослинної сировини, а у сфері серцево-судинних захворювань — таких препаратів аж 70 %. Для лікувальних цілей зазвичай використовують не цілу рослину, а її частину: кору, квіти, листя, плоди, насіння, кореневища, луковичі. У різний період часу росту рослини в її частинах міститься неоднакова кількість корисних речовин, потрібних для лікувальних цілей¹.

З 1 га площі, зайнятої лісом, можна отримати за рік не менше продукції, ніж з сільськогосподарських угідь. В окремих регіонах України комплексне безвідходне використання лісу та його продуктів, у тому числі недеревних ресурсів, дає змогу отримати з 1 га лісу за цикл рубки в середньому в 2,8 раза більше прибутку, ніж від реалізації тільки стовбурної деревини. Відзначимо, що собівартість дикорослої рослинної сировини набагато нижча від культурної.

Отже, побічне використання лісових ресурсів лісу дає змогу значно підвищити продуктивність лісів, збільшити віддачу кожного гектару лісової площі, задовольнити потреби промисловості та населення в продуктах харчування і лікарській сировині, отримати підприємствам сільського господарства якісні корми для тварин.

Значне місце займає використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт, яке, відповідно до ст. 74 ЛК України, повинно здійснюватися з ура-

хуванням вимог щодо збереження лісового середовища і природних ландшафтів з додержанням правил архітектурного планування приміських зон і санітарних вимог. У лісах, що використовуються для відпочинку, лісокористувачі повинні здійснювати роботи щодо їх благоустрою¹.

Дане питання регулюється Порядком спеціального використання лісових ресурсів, затвердженим постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761, де зазначається: «Використання корисних властивостей лісів може бути тимчасово зупинене у разі високої пожежної небезпеки, незадовільного стану лісів внаслідок ущільнення ґрунту їх відвідувачами, виникнення вогнищ шкідників і хвороб лісу та інших факторів, що призводять до ослаблення природних функцій лісів»².

Серед природних рекреаційних ресурсів саме ліси мають провідне значення. Основними напрямками, де використовуються лісові ресурси, є:

- туризм і спорт (масовий пішохідний і лижний туризм, автотуризм, кінний спорт, спортивне та ліцензійне мисливство, спортивне орієнтування, радіоорієнтування);
- загальнооздоровчий відпочинок (пішохідні прогулянки, спортивні ігри, пікніки, лижні прогулянки);
- любительські промисли (збір грибів, ягід, лікарських рослин, колекціонування лісових порід дерев і кущів);
- лікування кліматичне, фітолікування, відтворення фізичних і моральних сил шляхом споглядання високоестетичних пейзажів³.

Слід зазначити, що безупинно зростаючий процес залучення все більшої кількості людей у цикли рекреаційних занять зумовлює постійне розширення лісових територій, тією чи іншою мірою охоплених рекреаційною діяльністю. Швидкими темпами розвивається процес інтенсифікації використання лісових масивів, що веде до підвищення рівня впливу рекреантів на природні комплекси, у тому числі на природоохоронні території. Вважаємо, що саме у цьому зв'язку виникає проблема оптимізації рекреаційних навантажень на

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

³ Козан Н. Н. Шляхи рекреаційного використання лісів Волині / Н. Н. Козан // Велика Волинь : Минуле і сучасне : матеріали міжнар. науково-краєзн. конф. — Х., 1994. — С. 40—43.

¹ Як підлікувати лісову галузь : ідея, що може «вистрілити» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/konkurs-2015/959>.

природні лісові екосистеми з метою запобігання зменшенню видового біорізноманіття та збереження комфортних умов рекреаційної діяльності в межах лісового фонду.

Наразі наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України затверджено Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України від 22 червня 2009 р. № 330¹. Цей нормативний акт визначає основні напрями та види рекреаційної діяльності. Зокрема, йдеться про такі види рекреаційної діяльності у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, як відпочинок, екскурсійна діяльність, туристична діяльність, оздоровлення, любительське та спортивне рибальство, любительське та спортивне полювання.

Щодо використання корисних властивостей лісів для потреб мисливського господарства, то це питання регулюється відповідно до ст. 75 ЛК України, ЗУ «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. № 2894-III² та ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 р. № 1478-III. Так відповідно до ЗУ «Про мисливське господарство та полювання», «мисливство — вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь; мисливські тварини — дикі звірі та птахи, що можуть бути об'єктами полювання»³. У Положенні про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України згадується любительське та спортивне полювання, але ЗУ «Про мисливське господарство та полювання» такі види не виділяє. У цьому сенсі необхідно розрізняти використання лісів для потреб мисливського господарства та використання лісів для здійснення любительського і спортивного полювання, адже воно здійснюється без надання лісових ділянок та укладання відповідного договору і не є підприємницькою діяльністю.

Відповідно до ст. 77 ЛК України спеціальне використання лісових ресурсів, крім розміщення пасік, є платним. Рентна плата за спеці-

альне використання лісових ресурсів встановлюється Податковим кодексом України. У ст. 78 ЛК України зазначаються підстави для припинення права використання лісових ресурсів¹.

На основі вищевикладеного можна навести визначення поняття «право використання земель лісогосподарського призначення». Так право використання земель лісогосподарського призначення можна розглядати в об'єктивному та в суб'єктивному значенні. В об'єктивному значенні — це сукупність правових норм, які встановлюють умови і порядок господарської експлуатації земель лісогосподарського призначення, у суб'єктивному — це встановлена об'єктивним правом можливість юридичних і фізичних осіб здійснювати реалізацію прав та обов'язків щодо використання земель лісогосподарського призначення. Отже, право використання земель лісогосподарського призначення — це гарантована законом можливість господарської експлуатації земель, вкритих лісовою рослинністю, в порядку загального та спеціального використання лісових ресурсів із метою задоволення потреб та господарської експлуатації земель, не вкритих лісовою рослинністю, нелісових земель, зайнятих сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

¹ Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 57. — Ст. 1997.

² Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 14. — Ст. 97.

³ Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 18. — Ст. 132.

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

Розділ 2

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ2.1. УПРАВЛІННЯ ТА КОНТРОЛЬ ЯК ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ

Дуже часто науковці, які досліджували питання охорони та використання лісів і земель лісогосподарського призначення, пов'язують виникнення проблем управління та контролю з існуючою тривалий час командно-адміністративною системою управління. Проте було б не об'єктивно вважати, що причини сучасного стану лісів пов'язані лише з минулим. Так у сьогоденні виникають нові проблемні питання управління та контролю, які потребують негайного вирішення.

Сучасний етап державного будівництва в Україні характеризується пошуком оптимальної моделі державного управління, яка б, з одного боку, забезпечувала динамічність державного управління, його відповідність розвитку суспільних відносин, а з іншого — була прозорою, ефективною та зручною у користуванні. Пошук такої моделі зумовлює внесення численних змін до чинних організаційних структур державного управління, створення нових та реорганізацію існуючих органів виконавчої влади, налагодження постійного зворотного зв'язку між органами державного управління у відповідній сфері, посилення політичної відповідальності керівників центральних органів виконавчої влади. Зазначені процеси мають місце майже в усіх без винятку сферах державного управління, у тому числі у сфері державного управління лісовим господарством України¹.

З огляду на викладене, актуальною проблемою на сучасному етапі розвитку нашої держави є необхідність усвідомлення її громадянами та відповідними державними органами величезної ролі лісів у житті як кожної людини, так і всього суспільства.

Сьогодні стан лісів (передусім екологічний) можна назвати критичним, що викликано низкою проблем: низьким загальнодержав-

ним економічним станом, загальнодержавною екологічною кризою, нераціональним використанням лісів, недосконалою лісовою охороною, насамперед від пожеж і протиправних порубок, низьким рівнем еколого-правової свідомості населення України, у тому числі посадових осіб, недосконалістю лісоохоронного законодавства тощо. Усунення зазначених недоліків на державному рівні, безумовно, справить позитивний вплив на стан лісів України¹.

Забезпечення належної охорони та раціонального використання лісових ресурсів є однією з необхідних і важливих складових закріпленого у ст. 16 Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України. Вдосконалення правового регулювання лісових відносин — необхідна умова ефективної реалізації цього обов'язку.

Ефективне державне управління лісами та землями лісогосподарського призначення є запорукою розвитку як деревообробної промисловості, так і забезпечення виходу на ринок низки лісових товарів недержинного походження (живиці, смол, ефірних масел, технічної та лікарської сировини), збереження й відновлення флори і фауни.

Науковці, спеціалісти у сфері управління лісовим господарством визначають три основні механізми управління лісовими комплексами різних країн світу.

Перший тип механізму державного регулювання у сфері лісового господарства сформувався у країнах, де переважає державна власність на ліси (наприклад, у Канаді, де 94 % лісів належать державі). Економічний механізм цього типу включає в себе систему фінансування лісового господарства, а також ціноутворення на лісові ресурси та продукти. Організаційну структуру управління складають федеральне міністерство лісового господарства, міністерства лісів провінцій, управління лісами округів і районів. При цьому в різних лісгосподарських питаннях ці органи взаємодіють із центральними органами виконавчої влади держави.

Другий тип засновано на приблизно однаковому співвідношенні лісових площ, що перебувають у державній та приватній власності (наприклад, у США 44 % лісових площ належать державі). Органи, що відповідають за лісгосподарську діяльність, відокремлені від органів, пов'язаних із лісопромисловим виробництвом, та на федеральному рівні підпорядковані різним відомствам.

¹ Печуляк Ю. П. Державне управління лісовим господарством України : проблеми та перспективи розвитку / Ю. П. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 10. — С. 37.

¹ Лазаренко Я. М. Становлення законодавчих систем в Україні. Розвиток лісового законодавства України / Я. М. Лазаренко // Право України. — 2003. — № 2. — С. 131.

Третій тип механізму державного регулювання формується за умови переваги приватної власності на ліси (наприклад, у Фінляндії 70 % лісових площ перебувають у приватній власності). Система органів управління в цьому випадку може включати Міністерство сільського господарства, службу лісів і парків, об'єднання власників лісів¹.

Через різний розподіл власності на ліси та землі лісгосподарського призначення виникають дискусії й щодо ролі держави в регулюванні лісгосподарських відносин. Одні дослідники вважають, що держава, навіть незважаючи на наявність її органів у даній конкретній сфері, повинна професійно господарювати у державних лісах і надавати послуги іншим власникам і суспільству в цілому. Держава в будь-якому випадку повинна сприяти лісовому господарству на всіх рівнях через науково-дослідницьку роботу, освіту, інформаційне забезпечення, лісовпорядкування, ведення статистики, встановлення загальних стандартів. Інші, на противагу, зазначають, що саме для ефективного ведення лісового господарства слід залучати приватних лісокористувачів. Так, наприклад, В. Ф. Сторожук наголошує, що країни з приватними лісоволодіннями підтримують сталий лісовий менеджмент, сприяючи економіці приватних лісових підприємств. Деякі країни, як зазначає дослідник, визначили чіткі заходи для того, щоб приватні лісовласники залишалися активними в лісовому менеджменті та підтримували багатофункціональне виробництво та послуги².

Однак на сьогодні державне управління лісовим господарством має ряд недоліків, обумовлених як системною політичною кризою та очевидним затягуванням адміністративно-правової реформи, так і недостатнім залученням до цього процесу муніципальних структур, громадських організацій та приватного сектора. Тільки рівновага двох чинників — наділення держави та її чиновників достатніми повноваженнями для ефективного виконання побажань народу і водночас встановлення таких обмежень повноважень, наданих державі, які не дозволяли б її чиновникам перевищувати свої повноваження, перешкоджати здійсненню бажань народу і загрожувати його осно-

вним правам¹, — сприяє ефективній дії механізмів правової держави, в якій забезпечені основні функції державного управління, зокрема у сфері лісового господарства.

Визначаючи управлінську діяльність, ми виходимо з того, що вона тією чи іншою мірою притаманна всім органам державної влади. Державне управління, у широкому значенні цього поняття, передбачає організуючу, розпорядчу діяльність держави в цілому, яка здійснюється, відповідно до ст. 6 Конституції України², всіма гілками влади та їх органами.

Державне управління у вузькому, спеціальному (адміністративно-му), значенні розглядається як діяльність органів виконавчої влади, яка полягає у практичному здійсненні організаційних, виконавчо-розпорядчих функцій із втілення в життя вимог законодавства і здійснення на цій основі управлінського впливу щодо певних суб'єктів³. Саме у цьому розумінні визначення державного управління, а надто й управлінської діяльності, беруть за основу вітчизняні дослідники, що суттєво обмежує предмет їх наукових пошуків. Слушним є твердження дослідника В. А. Зуєва, який зазначає, що термін «управління» застосовується для визначення діяльності органів влади і передбачає більш активне реагування на певні відносини та має більш конкретний, порівняно з регулюванням, характер. Термін же «регулювання» має більш пасивне значення та ширше коло відносин, що ним охоплюються⁴.

При розгляді поняття «управління» виникає питання, що собою являє термін «екологічне управління». Термін «екологічне управління» впроваджено в законодавство з прийняттям ЗУ «Про підтвердження відповідності» від 17 травня 2001 р. № 2406-III⁵, що втратив чинність, через категорію «системи екологічного управління», що означає сукупність організаційної структури, діяльності та відповід-

¹ Вайз Ч. Розбудова конституційної держави / Ч. Вайз // Розподіл повноважень між гілками влади в умовах суспільно-економічної кризи. — К., 1997. — С. 3.

² Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

³ Школик А. М. Адміністративно-правове забезпечення управлінської діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. М. Школик. — К., 2000. — С. 7.

⁴ Зуєв В. А. Термінологія екологічного права : значення і перспективи існування окремих понять / В. А. Зуєв // Вісник Університету внутрішніх справ. — 2000. — Спецвипуск. — С. 272.

⁵ Про підтвердження відповідності : Закон України від 17 травня 2001 р. № 2406-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 32. — Ст. 169. (Втратив чинність).

¹ Коростелев С. В. Земельное и лесное право : учебное пособие / С. В. Коростелев. — С.-Петербург, 1998. — С. 259—262.

² Сторожук В. Ф. Порівняльний аналіз лісового законодавства України та пов'язаних з ним правових актів на відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу з питань сталого управління лісами / В. Ф. Сторожук. — Київ : IFL, 2010. — С. 62.

них ресурсів і методів для формування, здійснення, аналізу й актуалізації екологічної політики. У ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI визначено принцип державної екологічної політики, а саме: посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку¹.

Вважаємо обґрунтованою думку професора М. В. Краснової, яка під екологічним управлінням розуміє сучасну правову категорію, в якій відбивається стан суспільних відносин, що врегульовуються правовими нормами та в яких реалізується відповідна екологічна політика, діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та фізичних і юридичних осіб, що спрямована на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, дотримання вимог екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян шляхом здійснення конкретних організаційно-правових заходів².

Відповідно до Конституції України державна влада в Україні поділяється на законодавчу, виконавчу та судову і державні органи в межах своїх повноважень є самостійними: вони взаємодіють між собою, стимулюють та урівноважують один одного.

У ст. 25 ЛК України зазначено, що основним завданням державного регулювання та управління у сфері лісових відносин є забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів³.

Органи управління у галузі використання та охорони лісів мають розгалужену систему, яка діє в межах повноважень, визначених лісо-

вим та земельним законодавством України. Систему органів управління можна поділити на два види: органи загальної компетенції та органи спеціальної компетенції. Систему органів загальної компетенції у сфері охорони й ефективного використання лісових ресурсів становлять Верховна Рада України (далі — ВРУ), Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Президент України, КМУ, Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади. Окремо розглядається питання про віднесення до цих органів Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. Зазначені представницькі й виконавчі органи загальної компетенції реалізують свої повноваження в галузі лісових та земельних відносин разом з вирішенням інших завдань, віднесених до їх компетенції, наприклад, розвиток економіки, соціальної сфери, національної безпеки та оборони тощо. Спеціальне державне управління в галузі використання та охорони лісів шляхом формування державної політики у сфері лісового господарства здійснює Міністерство аграрної політики та продовольства України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства — Державне агентство лісових ресурсів України. Для цих органів спеціальної компетенції формування державної політики у сфері регулювання лісових відносин, використання та охорони лісів є провідним або одним із основних напрямів їх діяльності.

Відповідно до ст. 75 Конституції України ВРУ є парламентом, єдиним органом законодавчої влади в Україні. Тому законодавча функція парламенту є основною.

Системний аналіз ст. 85 Конституції України¹ і ст. 26 ЛК України² дозволяє дійти висновку, що на український парламент у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів і земель лісогосподарського призначення покладаються такі повноваження:

- визначення засад державної політики у сфері лісових відносин, зокрема внутрішньої й зовнішньої екологічної політики в цілому;
- затвердження бюджету і визначення обсягів коштів, спрямованих на охорону, раціональне використання та відтворення лісових ресурсів;

¹ Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 26. — Ст. 218.

² Краснова М. В. Науково-правові питання екологічного управління / М. В. Краснова // Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природо-ресурсного права у вищих навчальних закладах України : збірник матеріалів (м. Одеса, 9—10 вересня 2016 р.) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 40.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

¹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст.141.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

- розробка і прийняття нормативно-правових актів у цій сфері;
- затвердження загальнодержавних програм;
- затвердження нормативно-правових актів міжнародного екологічного права тощо.

Відповідно до ст. 85 Конституції України ВРУ може здійснювати й інші повноваження, які, за Конституцією України, віднесені до її відання. Це правило стосується і повноважень щодо вирішення інших питань у сфері лісових відносин, наприклад, згода ВРУ на обов'язковість міжнародних договорів, які регулюють питання охорони, захисту, використання та відтворення лісів, та деякі інші.

Що стосується діяльності Президента України у сфері управління лісовими ресурсами країни, в якій він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності й додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина (ст. 102 Конституції України), то він має право вносити на розгляд парламенту відповідні проекти законодавчих актів; підписує прийняті парламентом закони природоохоронного і природоресурсового характеру; зупиняє дію природоохоронних та природоресурсових актів КМУ з мотивів невідповідності Конституції з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності тощо (ст. 106 Конституції України).

Конституційні повноваження КМУ визначені ст. 116 Конституції України. Зокрема, КМУ: забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої й зовнішньої політики держави, виконання Конституції й законів України, актів Президента України; вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; забезпечує проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування тощо. Повноваження КМУ у сфері лісових відносин передбачені також у ст. 27 ЛК України¹.

Відповідно до ст. 113 Конституції України², КМУ є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Він відповідальний перед Президентом України і ВРУ, підконтрольний і підзвітний ВРУ в межах, передбачених Конституцією України.

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст.141.

У своїй діяльності уряд безпосередньо керується також ЗУ «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р. № 794-VII¹. До його основних завдань ст. 2 зазначеного закону відносить: забезпечення проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; розроблення і виконання загальнодержавних програм охорони довкілля; здійснення управління об'єктами державної власності відповідно до закону тощо.

Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері лісового господарства, є Міністерство аграрної політики та продовольства України (далі — Мін-агрополітики), правовий статус якого регулюється постановою КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України» від 25 листопада 2015 р. № 1119². У п. 3 даного положення зазначається, що одним із основних завдань Мін-агрополітики є забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері лісового та мисливського господарства. У ст. 28 ЛК передбачені основні повноваження Мін-агрополітики у сфері лісових відносин³.

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства, є Державне агентство лісових ресурсів України, положення якого визначається постановою КМУ «Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України» від 8 жовтня 2014 р. № 521⁴. У даному положенні зазначається, що основними завданнями Держлісагентства України є: внесення пропозицій щодо формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства; реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства. Повноваження Державного агентства лісових ресурсів України передбачаються також і в ст. 28—1 ЛК України⁵.

¹ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 20. — Ст. 619.

² Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 2. — Ст. 68.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

⁴ Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 82. — Ст. 2333.

⁵ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

На рівні областей повноваження з реалізації державної політики у даній сфері мають територіальні органи Держлісагентства — обласні управління лісового та мисливського господарства відповідно до постанови КМУ «Про утворення територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» від 28 грудня 2011 р. № 1364¹. Правовою основою їх діяльності є розроблені відповідно до Положення про обласні управління лісового та мисливського господарства Держлісагентства України, затвердженого наказом Мінагрополітики України від 21 березня 2012 р. № 134², власні Положення по кожному обласному управлінню, кожне з яких затверджується окремим наказом Держлісагентства України. Завданням цих управлінь є реалізація повноважень Держлісагентства України на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці у сфері лісового та мисливського господарства.

Окрім того, в структуру Держлісагентства входять науково-дослідні, проектні організації, освітні заклади (наприклад, Український ордена «Знак пошани» науково-дослідний інститут лісового господарства і агролісомеліорації ім. Г. М. Висоцького (УкрНДІЛ-ГА); Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва ім. П. С. Пастернака «УкрНДІГірліс»), спеціалізовані підприємства та організації (наприклад, Державна організація «Український лісовий селекційний центр»; Державне підприємство «Лісогосподарський інноваційно-аналітичний центр») й інші підприємства безпосереднього підпорядкування (наприклад, Державне спеціалізоване лісозахисне підприємство «Херсонлісозахист»; Державне спеціалізоване лісозахисне підприємство «Київлісозахист»).

Відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» від 21 січня 2015 р. № 32³, Міністерство екології та природних ресурсів є голов-

¹ Про утворення територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1364 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 1, т. 2. — Ст. 21.

² Про затвердження Положення про обласні управління лісового та мисливського господарства Державного агентства лісових ресурсів України : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 березня 2012 р. № 134 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 37. — Ст. 1408.

³ Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 10. — Ст. 266.

ним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. Відповідно до даного Положення, завданнями Міністерства екології та природних ресурсів України у сфері використання та охорони лісів є: затвердження нормативів спеціального використання природних рослинних ресурсів, затвердження розрахункових лісосік; погодження ліміту використання лісових ресурсів під час здійснення побічних лісових користувань та лісових ресурсів під час заготівлі другорядних лісових матеріалів; погодження поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок та інші.

Варто вказати і на ст. 15—1 ЗК України, де вказуються повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, даним органом є Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру. Відповідно до постанови КМУ «Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру» від 14 січня 2015 р. № 15¹, завданнями даного органу є: нагляд за дотриманням земельного законодавства, використанням та охороною земель усіх категорій і форм власності; контроль за використанням земельних ділянок відповідно до цільового призначення; нагляд за дотриманням порядку визначення та відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва та інші.

За сучасної системи управління ліквідована Державна лісова інспекція, на яку покладалося здійснення лісоохоронних заходів. Частково її повноваження передані Міністерству екології та природних ресурсів, а саме — екологічній інспекції. У ст. 29—2 ЛК України зазначаються повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів, у сфері лісових відносин. Відповідно до постанови КМУ «Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України» від 19 квітня 2017 р. № 275², даним органом є Державна екологічна ін-

¹ Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 7. — Ст. 164.

² Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275 // Офіційний вісник України. — 2017. — № 36. — Ст. 1131.

спекція України. З метою виконання зазначених завдань Державна екологічна інспекція наділена повноваженнями, які можна поділити на такі напрями: інспекційні (перевірчі); розпорядчі; організаційні; аналітично-інформаційні; правозахисні; юрисдикційні¹.

На теперішній час поряд із державним та громадським управлінням у сфері лісових та земельних відносин слід також виділяти місцеве самоврядування як муніципальне (комунальне) управління. Воно здійснюється органами місцевого самоврядування (міськими, селищними, сільськими радами та їх виконавчими органами, в тому числі виконавчими комітетами). Правові засади місцевого самоврядування закріплені в Конституції України, законодавстві про місцеве самоврядування та інших нормативно-правових актах. Даний вид управління має багато спільних рис із державним і по суті є виконавчо-розпорядчою діяльністю.

Відповідно до ч. 1 ст. 16 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»² управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Управління у відносинах щодо використання, охорони та відтворення лісів характеризується істотними особливостями, деякі функції управління існують паралельно або поглинаються аналогічними функціями. Вони поділяються на: загальні (прогнозування, планування, організація, регулювання, координація, контроль), спеціальні, що характеризують особливості конкретного суб'єкта або об'єкта управління (поділ і перерозподіл лісів; ведення державного лісового кадастру та обліку лісів; моніторинг лісів та лісова сертифікація; лісовпорядкування; організація відтворення лісів і лісорозведення та ін.), та допоміжні (кадрового забезпечення, фінансового і матеріально-технічного забезпечення, діловодства та ін.)³. Розглянемо деякі з них.

¹ Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практич. посіб. / за ред. В. І. Андрейцев. — К. : Знання-Прес, 2002. — С. 259.

² Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

³ Гончаренко Г. А. Організаційно-правові засади управління лісовим фондом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г. А. Гончаренко. — Х., 2015. — С. 8.

Функція прогнозування полягає у науковому передбаченні та систематичному дослідженні стану реалізації державної політики у сфері лісового господарства, динаміки та перспектив впливу управлінських явищ і процесів, а також впливу нормативно-правових актів на стан реалізації державної політики у зазначеній сфері. В якості прикладу звернемось до ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI¹, складовою якого є визначення основних напрямків розвитку лісового фонду України. Звернемось також до ч. 2 п. 4 Положення про Держлісагентство України від 8 жовтня 2014 р. № 521², який зобов'язує цей орган на виконання прогнозованих показників, розроблення та внесення пропозицій до загальнодержавних і регіональних (місцевих) програм з охорони, захисту, використання та відтворення лісів. Тобто прогнозування, як важливий інструмент, дозволяє приймати завчасно передбачувані та науково обґрунтовані управлінські рішення.

Так планування використання лісових ресурсів здійснюється головним чином у формі лісовпорядкування. Юридичний зміст терміна «лісовпорядкування» пройшов доволі складний шлях розвитку. У 40-х рр. минулого століття Е. Б. Березовська ототожнювала заходи з лісовпорядкування та землеустрою, зазначаючи, що лісовпорядкування є системою заходів, що провадяться державою, з устрою земель державного лісового фонду³. Слід зазначити, що в радянський період проведено повний цикл робіт із упорядкування лісів УРСР, до яких залучалися відділи обласних управлінь лісового господарства, технічний персонал лісгоспів, використовувалася наземна техніка й авіація. Ця інформація має виключно важливе значення, але при її використанні слід враховувати факт «старіння» даних і необхідність їх періодичного поновлення кожні 10 років⁴.

¹ Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 26. — Ст. 218.

² Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 82. — Ст. 2333.

³ Березовская Э. Б. Правовой режим лесов : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Э. Б. Березовская. — Ленинград, 1951. — С. 7–8.

⁴ Гарварт Г. А. Організаційно-правові засади ведення державного лісового кадастру, обліку та впорядкування лісового фонду України / Г. А. Гарварт // Підприємництво, господарство і право. — 2013. — № 2. — С. 97.

У незалежній Україні питання проведення лісовпорядкування регламентуються гл. 8 ЛК України (ст.ст. 45–48). Поняття лісовпорядкування, зафіксоване у ст. 45 ЛК України, є близьким до радянського трактування цього терміна: «Комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективної організації та науково обґрунтованого ведення лісового господарства, охорони, захисту, раціонального використання, підвищення екологічного та ресурсного потенціалу лісів, культури ведення лісового господарства, отримання достовірної й всебічної інформації про лісовий фонд України». Принциповим положенням ст. 45 ЛК України є запровадження обов'язкового проведення за єдиною методикою впорядкування всіх лісів незалежно від форми власності на них і відомчої належності.

Змістом лісовпорядкування відповідно до ст. 46 ЛК України є заходи, які охоплюють процес організації лісового господарства від вирощування лісів до їх використання. Ведення лісовпорядкування регламентується ст. 47 ЛК України, яка визначає, що ці роботи ведуться державними лісовпорядковими організаціями. Законом передбачено використання коштів державного бюджету щодо лісів, які перебувають у державній власності, щодо лісів комунальної власності — це кошти місцевих бюджетів, щодо лісів приватної власності — кошти їх власників або за рахунок інших джерел, не заборонених законом.

Результати проведення зазначених робіт, як зазначено у ст. 48 ЛК України, узагальнюються у вигляді матеріалів лісовпорядкування, які є основою для розроблення на засадах сталого розвитку проекту організації та розвитку лісового господарства відповідного об'єкта лісовпорядкування¹.

Паралельно із земельним кадастром здійснюється облік лісів та ведеться державний лісовий кадастр. Історія ведення обліку українських лісів налічує більше 200 років. Правове регулювання цих заходів, як зазначає Г. І. Редько, розпочалось у 1802 р. з прийняттям Статуту «Про корабельні ліси та гаї», на підставі якого проводилися перші описи українських лісів. З метою виконання обліку до українських лісів направлялися флотські офіцери, завдання яких полягало у підборі дерев для будівництва кораблів².

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Редько Г. І. Корабельні ліси України / Г. І. Редько, В. П. Шлапак. — К., 1995. — С. 21.

У перші роки після здобуття Україною незалежності правове регулювання технічних питань ведення державного кадастру, обліку та впорядкування лісів ґрунтувалося на принципах командно-адміністративної системи, що існувала в Радянському Союзі.

У чинному ЛК України питання ведення державного лісового кадастру регламентуються гл. 9 (ст.ст. 49–53). Так ст. 49 визначає: «Державний лісовий кадастр на території України ведеться з метою ефективної організації охорони і захисту лісів, раціонального використання лісового фонду України, відтворення лісів, здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами лісів. Державний лісовий кадастр ведеться на основі Державного земельного кадастру».

На практиці ведення Державного лісового кадастру здійснюється на підставі постанови КМУ «Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів» від 20 червня 2007 р. № 848¹, в якій збережена норма радянського права, що встановлювала необхідність поновлення документа один раз на п'ять років. Згідно із ст. 50 ЛК України державний лісовий кадастр призначений для забезпечення органів державної влади, органів місцевого самоврядування, заінтересованих підприємств, установ, організацій і громадян достовірною та об'єктивною інформацією щодо природного, господарського стану та правового режиму використання лісового фонду України². Необхідність закріплення цієї норми в ЛК України обумовлена вимогами ст.ст. 9, 25 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»³ щодо відкритості та доступності екологічної інформації. Слід погодитися з Г. І. Балюк, на думку якої інформація державного лісового кадастру має різноманітний характер і виходить за межі суто екологічної інформації, визначеної ст. 25 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»⁴.

Відповідно до ст. 51 ЛК України Державний лісовий кадастр складається з чотирьох частин:

- 1) облік якісного і кількісного стану лісового фонду України;

¹ Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 848 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 46. — Ст. 1885.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

³ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХП // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

⁴ Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 148.

2) поділ лісів на категорії залежно від основних виконуваних ними функцій;

3) грошова оцінка лісів (у необхідних випадках);

4) інші показники.

Такий обсяг інформації не дає об'єктивного уявлення про склад українського лісового фонду. Так свого часу радянський учений Р. К. Гусев пропонував включати до Державного лісового кадастру дані про лісову біомасу, віковий склад лісів, повноту деревостану, водоохоронні, кліматорегулюючі, оздоровчі й інші властивості лісу¹.

На сьогодні склад документації Державного лісового кадастру визначає Інструкція про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів, яка затверджена наказом Держкомлісгоспу України від 1 жовтня 2010 р. № 298². Цей нормативний акт встановлює єдині вимоги до постійних користувачів земель лісгосподарського призначення та регулює технічні питання ведення Державного лісового кадастру.

Одним із питань, що потребують свого юридичного вирішення, є вимога щодо ведення Державного лісового кадастру на основі Державного земельного кадастру. Проблема полягає в тому, що з 1 грудня 2012 р. набув чинності ЗУ «Про Державний земельний кадастр» від 7 липня 2011 р. № 3613-VI³, у ст. 17 якого передбачено здійснення кадастрового зонування земель у межах території України. Таким чином, положення ЛК України, які стосуються ведення лісового кадастру, потребують змін щодо виконання зонування. Ці дані необхідні для збору системних відомостей про розподіл лісового фонду за різними категоріями земель, а також проведення грошової оцінки земель лісгосподарського призначення.

У сучасній Україні важливим заходом державного управління лісовим фондом є проведення обліку лісів. У ст. 54 ЛК України зазначено: «Облік лісів включає збір та узагальнення відомостей, які характеризують кожну ділянку лісу за площею, кількісними і якісними показниками. Основою ведення обліку лісів є матеріали лісовпоряд-

кування. Ведення обліку лісів забезпечується постійним підтриманням в актуалізованому стані характеристик кожної лісової ділянки, їх змін, спричинених господарською діяльністю, стихійним лихом або іншими причинами»⁴.

У тексті нормативно-правового акта знайшла відображення тенденція екологізації законодавства, що полягає у необхідності отримання інформації про антропогенний вплив, господарську діяльність, наслідки стихійних лих та інших небезпечних явищ. Порядок ведення державного обліку лісів затверджений постановою КМУ «Про затвердження порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів» від 20 червня 2007 р. № 848⁵. Цей нормативний акт зобов'язує підприємства, установи, організації, громадян, у постійному користуванні або приватній власності яких перебувають ліси, подавати до відповідного державного лісгосподарського підприємства до 1 березня поточного року документацію первинного обліку лісів, що має бути погоджена з територіальними органами земельних ресурсів.

Наступним етапом проведення обліку є перевірка повноти та достовірності зведених даних щодо кількісного і якісного складу лісів у областях, містах Києві та Севастополі, АР Крим та передання цієї інформації до Держлісагентства. На це відомство покладені обов'язки щодо систематизації та зберігання документації Державного лісового кадастру, підготовки та видання в установленому порядку інформаційних матеріалів про лісовий фонд.

У радянський період правовою базою ведення обліку лісів були «Указання по учету лесного фонда СССР на 1 января 1966 г.». Відповідно до зазначеного документа на директорів, головних лісничих лісгоспів покладалася відповідальність за правильне та своєчасне внесення поточних змін до книг обліку лісів і земель лісового фонду⁶. На сьогодні у чинному українському законодавстві не передбачено такої відповідальності, хоча необхідність у прийнятті відповідних норм є очевидною.

Слід погодитися з думкою А. П. Гетьмана, який зазначає, що недостатньо активно органи державної влади й органи місцевого само-

¹ Гусев Р. К. Правовые проблемы управления государственным лесным фондом СССР : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Р. К. Гусев. — М., 1971. — С. 10.

² Про затвердження Інструкції про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів : наказ Державного комітету лісового господарства України від 1 жовтня 2010 р. № 298 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 100. — Ст. 3581.

³ Про Державний земельний кадастр : Закон України від 7 липня 2011 р. № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 8. — Ст. 61.

⁴ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

⁵ Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 848 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 46. — Ст. 1885.

⁶ Гусев Р. К. Правовая охрана лесов в СССР / Р. К. Гусев. — М. : Знание, 1974. — С. 21.

врядування використовують ринкові механізми управління у сфері екології, екологічне ліцензування, екологічну сертифікацію, екологічний аудит, екологічне страхування. Виведення їх зі сфери державного управління не дозволяє органам управління активно впливати на ринкові відносини, що існують у сфері природокористування, господарської та іншої діяльності¹.

На нашу думку, основоположною функцією державного управління є функція контролю. Термін «контроль» розуміється як перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось. Зазначену функцію слід розуміти як діяльність уповноважених державних органів виконавчої влади, громадських інспекторів охорони навколишнього природного середовища, громадських природоохоронних організацій, що здійснюється в межах матеріальних та процесуальних норм екологічного законодавства, спрямовану на спостереження (нагляд) і перевірку додержання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами, власниками лісів, постійними і тимчасовими лісокористувачами нормативних положень та вимог, сформульованих у чинному лісовому законодавстві².

Відповідно до ст. 93 ЛК України «завданнями контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів є:

- 1) забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів;
- 2) забезпечення додержання лісового законодавства органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та громадянами;
- 3) забезпечення додержання лісового законодавства власниками лісів, постійними і тимчасовими лісокористувачами;
- 4) запобігання порушенням законодавства у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів, своєчасне виявлення таких порушень і вжиття відповідних заходів щодо їх усунення».

Згідно зі ст. 94 ЛК України, державний контроль здійснюється КМУ, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охо-

рони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення й охорони природних ресурсів, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику з сфери лісового господарства, органами виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань лісового господарства та з питань охорони навколишнього природного середовища, іншими органами виконавчої влади у межах повноважень, визначених законом¹.

Альтернативним інструментом контролю у лісовому господарстві, що спрямований на виявлення незаконних рубок, можна вважати пілотний проект космічного моніторингу довкілля, який був запроваджений Міністерством екології та природних ресурсів України у 2012 р. У розвинутих країнах система космічного моніторингу дає змогу швидко й оперативно виявляти зміни у лісовому фонді, контролюючи процеси лісозаготівель, оцінювати наслідки лісових пожеж і стан лісовідновлення, проводити лісопатологічний моніторинг та інвентаризацію лісового фонду. Для такого спостереження використовуються сучасні технології глобальних навігаційних супутникових систем та аерокосмічне знімання і/або дистанційне зондування Землі. За даними міністерства, на запровадження комплексної аналітично-довідкової системи у 2012 р. було витрачено 49 млн грн.

Космічний моніторинг об'єктивно не може виявляти порушення обґрунтованості призначення насаджень у рубки. Тим більше він не має можливості фіксувати порушення обліку деревини і виявляти поодинокі самовільні рубки окремих дерев. Ефективнішим він може бути для фіксації незаконних рубок у природно-заповідному лісовому фонді, невідповідності строків примикання насаджень, а також для виявлення незаконних рубок, проведених за межами лісосік (так звані «завізирні» рубки)².

Слід зазначити, що поряд із державним контролем існує і громадський. Громадський контроль регулюється ст. 95 ЛК України, де зазначається, що громадський контроль за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів здійснюється громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища³.

¹ Гетьман А. П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища / А. П. Гетьман // Проблеми законності : зб. наук. праць. — 2014. — Вип. 125. — С. 119.

² Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 307.

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Удосконалення організаційно-правового забезпечення контролю в лісовому господарстві [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/docs/498>.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

Як вірно зазначає науковець В. А. Зуєв, останнім часом наряду з публічною (державною) політикою виділяють такі її різновиди, як громадська та виробнича, шляхом включення до кола суб'єктів її формування політичних партій та громадських організацій, суспільних діячів, учених, суб'єктів господарювання тощо. Цілком логічно, що обсяг їх можливостей щодо реалізації політики є меншим, аніж, наприклад, уповноважених суб'єктів у рамках формування та реалізації публічної політики¹. Залучення громадськості до здійснення контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів є важливим напрямком реалізації екологічної політики держави. Суттєва роль у цьому належить громадським інспекторам з охорони навколишнього природного середовища.

Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88 затверджено Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля². Діяльність громадських інспекторів організовують та координують органи, що належать до сфери управління Міністерства екології та природних ресурсів, а саме: Державна екологічна інспекція в Автономній Республіці Крим, державні екологічні інспекції в областях, містах Києві та Севастополі, Державна Азовська морська екологічна інспекція, Державна Азово-Чорноморська екологічна інспекція, Державна екологічна інспекція Північно-Західного регіону Чорного моря (далі — органи Держекоінспекції).

Відповідно до цього положення, «громадськими інспекторами можуть бути громадяни України, що досягли 18 років, мають досвід природоохоронної роботи та пройшли співбесіду в органах Держекоінспекції. Громадські інспектори призначаються Головним державним інспектором України з охорони навколишнього природного середовища та головними державними інспекторами з охорони навколишнього природного середовища відповідних територій після проходження співбесіди та виявлення претендентом знань з основ природоохоронного законодавства. Громадські інспектори отримують посвідчення встановленого зразка, що підтверджують їх повно-

важення. Громадські інспектори виконують роботу на громадських засадах, без звільнення від основної роботи і без додаткової оплати праці».

Участь громадських природоохоронних організацій у сфері лісових відносин є важливим підґрунтям у сфері забезпечення охорони, захисту, використання та відтворення лісів. Її правовою основою є ст. 36 Конституції України¹, відповідно до якої громадяни України мають право на свободу об'єднання в громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, у т.ч. і екологічних. Права громадських природоохоронних організацій у сфері лісових відносин передбачені в ст. 96 ЛК України².

Участь громадськості у сфері лісових відносин реалізується через повноваження громадських організацій і об'єднань, що виконують екологічні функції, передбачені ст. 21 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ³.

Базовим документом, який детально визначає форми та механізми участі громадськості, є ратифікована і підписана Україною Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля⁴. У Конвенції дано визначення понять «екологічна інформація», «заінтересована громадськість». Викладено принципи, процедури та підстави доступу до екологічної інформації, її збору та поширення, випадки, коли доступ до такої інформації може бути обмежений. Участь громадськості у прийнятті екологічно значущих рішень урегульовано у таких формах: у громадських слуханнях, відкритих засіданнях з обговорення рішень, які приймаються, в екологічній експертизі та оцінці впливу об'єктів і рішень на навколишнє середовище; в розробленні екологічних програм, планів, політики, законодавчих та інших нормативно-правових актів, у видачі дозволів на здійснення діяльності, пов'язаної з поводженням з небезпеч-

¹ Зуєв В. А. Організаційно-правові проблеми забезпечення реалізації громадської та виробничої екологічної політики у сфері поводження з відходами / В. А. Зуєв // Проблеми законності. — Харків, 2014. — Вип. 125. — С. 139.

² Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 12. — Ст. 631.

¹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

³ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

⁴ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 33. — Ст. 1191.

ними речовинами та матеріалами, визначеними в Додатку 1 до Конвенції. Згідно з Конвенцією кожний громадянин, який вважає, що його права, визначені цим документом, порушені, може звернутися до судових органів з метою оскарження прийнятого рішення або відновлення порушеного права. Держави-учасниці зобов'язані вживати необхідних заходів щодо охорони довкілля, включаючи прийняття рішень про заборону діяльності, яка заподіює шкоду навколишньому середовищу¹. Цю конвенцію варто розглядати не тільки як механізм захисту навколишнього середовища, але і як інструмент розвитку демократії, як засіб для розширення можливостей державних органів і громадянського суспільства: вона є першим кроком розвитку екологічної демократії як у національному законодавстві, так і на міжнародній арені.

На виконання положень Орхуської конвенції в Україні прийняте Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, затверджене наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища від 18 грудня 2003 р. № 168². Щоправда, воно в основному регулює порядок проведення громадських обговорень — процедури виявлення громадської думки з метою її врахування при прийнятті органами виконавчої влади рішень з питань, що справляють чи можуть справити негативний вплив на стан довкілля (навмисне вивільнення генетично змінених організмів; розміщення, проектування, будівництво або реконструкція об'єктів; розроблення проектів нормативно-правових актів тощо), і не має комплексного, всеохоплюючого характеру. Реалізація інших форм громадської участі базується на загальних нормативних актах, наприклад, ЗУ «Про всеукраїнський референдум»³, ЗУ «Про звернення громадян»⁴, Положенні про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні, затверджене постановою ВРУ від 17 грудня

¹ Малишева Н. Р. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень, доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища / Н. Р. Малишева, Т. В. Тимочко // Екологічний вісник. — 2009. — № 4. — С. 4.

² Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 р. № 168 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 6. — Ст. 357.

³ Про всеукраїнський референдум : Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 92. — Ст. 3729.

⁴ Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 47. — Ст. 256.

1993 р.¹, та інших аналогічних актах. В Україні наразі діють такі громадські лісоохоронні організації, як «Голос Природи», «Товариство лісівників України», Громадська організація «Товариство мисливців «Міський ліс», Громадська організація «Зелений ліс», Молодіжна громадська організація «Молодий ліс» та інші. Однією з найбільших лісоохоронних організацій є «Товариство лісників України». Головна мета Товариства — мобілізація сил громадськості на захист лісу як найважливішого компонента біосфери від виснаження надмірними рубками, пожежами і промисловими викидами, сприяння переведенню лісового господарства на засади сталого розвитку та ефективного управління, збереженню біорізноманіття в лісах. Організаційною основою Товариства є 295 первинних організацій, що створені за територіальною та виробничою ознакою у 25 регіонах України. Загальна чисельність членів Товариства на початок 2014 р. складала 20,6 тис. чол.²

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що роль громадських організацій має великий вплив щодо здійснення захисту, використання та відтворення лісів. Уряд має розробити спеціальні механізми, за допомогою яких громадські організації могли б ефективно здійснювати свої повноваження. Слід сприяти тому, щоб громадські природоохоронні організації зайняли належне їм місце, а також поширенню серед населення інформації щодо ролі таких організацій у суспільстві. Природоохоронні організації повинні бути провідником демократичних ідей у спілкуванні суспільства з владою. Тому слід надалі розвивати відповідні положення, розширювати повноваження даних організацій, стимулювати їх розвиток задля ефективного захисту та охорони природи в цілому³.

У стані динамічного розвитку лісового господарства України екологічна і економічна ситуація у сфері охорони, захисту, відтворення лісів та земель лісогосподарського призначення є складною. Зокрема,

¹ Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. № 3748-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 6. — Ст. 30.

² Товариство лісників України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tlu.kiev.ua>.

³ Заверюха М. М. Роль громадських природоохоронних організацій у сфері лісових відносин / М. М. Заверюха // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16—17 травня 2014 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2. / відп. ред. В. М. Дрьомін. — Одеса : Юридична література, 2014. — С. 526—528.

існуюча система управління лісами характеризується, по-перше, дублюванням функцій органів управління різних рівнів, по-друге, розмитістю меж відповідальності між різними державними структурами, по-третє, поєднанням функцій державного управління, охорони, контролю, організації праці та лісокористування. Так є необхідним перегляд окремих чинних положень лісового законодавства та проведення додаткових досліджень у сфері організаційно-правового забезпечення державного управління лісовим господарством України¹. Наприклад, існує дублювання повноважень державного контролю за дотриманням лісового законодавства органами Держлісагентства України, які на практиці здійснюють спеціально уповноважені органи Державної екологічної інспекції України. Це порушує вимоги ст. 3 ЗУ «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»² від 5 квітня 2007 р., де зазначено, що державний контроль (нагляд) здійснюється за принципом наявності одного органу державного нагляду (контролю) у складі центрального органу виконавчої влади.

Вважаємо доцільним існування спеціалізованого державного органу в галузі лісового господарства водночас із існуванням органу загальної компетенції у сфері природних ресурсів. Наявність окремого лісгосподарського органу забезпечує представлення інтересів лісгосподарської галузі. Проте слід розмежувати повноваження з приводу використання лісових ресурсів у промислових цілях від повноважень з приводу охорони та контролю за використанням лісів, організації відпочинку людей.

Ми повинні усвідомлювати, що повністю змінити процес здійснення як зовнішнього, так і внутрішнього контролю не можна шляхом прийняття певного законопроекту чи декількох підзаконних актів, надання повноважень чи їх зміни одному чи декільком державним органам. Це стане можливим лише після поступової та комплексної реформи галузі, у процесі якої повинна бути змінена або вдосконалена сама модель ведення лісового господарства.

¹ Заверюха М. М. Організаційно-правове забезпечення державного управління лісовим господарством України / М. М. Заверюха // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. — 2014. — Вип. 9. — С. 70–72.

² Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V // Офіційний вісник України. — 2007. — № 44. — Ст. 1771.

2.2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ЛІСІВ ЗА ЛІСОВИМ ТА ЗЕМЕЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Ця норма, зазначена у ч. 1 ст. 14 Конституції України¹, знайшла своє вираження у закріпленні в ст. 5 ЗК України принципів земельного законодавства, одним із яких є забезпечення раціонального використання та охорони земель, в тому числі і земель лісгосподарського призначення. Земельне законодавство встановлює пріоритетність охорони землі як одного з найважливіших компонентів навколишнього природного середовища перед використанням її в якості засобу виробництва та об'єкта нерухомого майна.

Існують різні підходи до визначення правової охорони. Усі погляди науковців можна поділити на певні групи: по-перше, правова охорона — це сукупність певних заходів, способів або засобів, передбачених у законодавстві, як зазначає Ю. С. Шемшученко²; по-друге — це сукупність правових норм, встановлених державою об'єм прав і обов'язків та правила поведінки (Є. Н. Колотинська)³; по-третє — це сукупність правових норм та правовідносин, що виникають під час їх реалізації (Н. Т. Осипов)⁴.

Загальне поняття охорони земель розкривається у ст. 162 ЗК України, де зазначено: «Охорона земель — це система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісгосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення і підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісгосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного

¹ Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Шемшученко Ю. С. Государственное управление охраной окружающей среды : автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 / Ю. С. Шемшученко. — К., 1978. — С. 6.

³ Колотинская Е. Н. Правовые основы природно-ресурсовых кадастров в СССР / Е. Н. Колотинская. — М., 1986. — С. 38.

⁴ Осипов Н. Т. Проблемы правовой охраны окружающей среды в СССР / под ред. Н. Т. Осипова, Г. Е. Быстров, О. А. Кичатова, Г. П. Левченко. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. — С. 22.

та історико-культурного призначення»¹. Подібне визначення законодавець дає у ст. 1 ЗУ «Про охорону земель» від 19 червня 2003 р. № 962-IV² та ст. 1 ЗУ «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 р. № 963-IV³. Відмінністю дефініцій поняття «охорона земель» є те, що в останніх двох законах замість терміна «землі лісогосподарського призначення» використовується термін «землі лісового фонду», що не відповідає чинним редакціям ЛК і ЗК України та іншим нормативно-правовим актам.

Завдання охорони земель мають подвійний характер: вони орієнтують учасників земельних відносин, з одного боку, на превентивні заходи, націлені на недопущення шкідливого впливу господарської діяльності на земельні ресурси, з іншого — на обов'язкові, швидкі та ефективні дії, що забезпечують ліквідацію наслідків негативного впливу на земельні ресурси⁴.

Під особливою охороною держави перебувають землі лісогосподарського призначення як категорія земель, охорона та захист яких здійснюється як з урахуванням загальних принципів земельного законодавства з дотриманням вимог щодо раціонального використання земель, так і з урахуванням біологічних та інших особливостей лісів як окремого компонента навколишнього природного середовища.

Слід погодитися з думкою О. П. Чопик, що заходи охорони земель лісогосподарського призначення можна поділити на дві групи: заходи, безпосередньо спрямовані на захист земель; заходи, пов'язані з охороною лісів⁵.

У юридичній науці згадується також поняття «охорона права лісокористування», сутністю якого є сукупність заходів, спрямованих на забезпечення порядку лісокористування, прав та інтересів лісокористувачів.

¹ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

² Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 349.

³ Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 963-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 350.

⁴ Тихомирова Л. В. Земельное право : учеб.-практ. пособ. / Под ред. Л. В. Тихомирова, О. М. Оглоблина, М. Ю. Тихомиров. — М. : Изд. Тихомирова М. Ю., 2009. — С. 332.

⁵ Чопик О. П. Правові заходи охорони земель лісогосподарського призначення / О. П. Чопик // Юридична Україна. — 2011. — № 2. — С. 70.

Правові норми, що стосуються охорони лісів, фіксують межі активної поведінки людей щодо забезпечення цілей охорони лісів, встановлюють права й обов'язки суб'єктів лісоохоронних правовідносин, вносять узгодженість, організованість і порядок у систему охорони лісів і використання лісових ресурсів. Правова охорона лісів здійснюється при застосуванні всіх правових норм, що пов'язані з охороною і використанням лісових ресурсів.

Усі норми у сфері охорони лісів можна поділити, залежно від змісту, на: норми-принципи, норми-пріоритети та норми-правила. При здійсненні правової охорони лісів в основному повинні використовуватися норми-пріоритети правової охорони лісів України¹.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного законодавства охорона та захист лісів регламентуються главою 16 ЛК України. На жаль, у цьому нормативно-правовому акті законодавець не розрізняє поняття «охорона» та «захист» лісів, хоча вони не є тотожними за своїм змістом. Так, на думку П. Стайнова, поняття «захист лісів» є ширшим за поняття «охорона лісів». Він зазначає, що правова охорона природи полягає в утриманні лісів у нормальному стані, тобто без погіршення, а термін «захист» передбачає і раціональне використання, відтворення та поліпшення лісових ресурсів². Іншу точку зору висловлює Н. В. Мельник, на думку якого, поняття «захист» є вужчим, аніж поняття «охорона», адже правовий захист виникає лише за наявності завданої шкоди³. Слід погодитися з такою точкою зору, адже правовий захист лісів є специфічним напрямом діяльності правоохоронних органів — ідеться про захист за наявності правопорушення в галузі охорони та використання лісів.

Однією з основних вимог ведення лісового господарства є посилення корисних властивостей лісу, їх збереження, охорона від пожеж, захист від шкідників. Усе це повинно здійснюватися засобами і методами, які не завдають шкоди людині та оточуючому природному середовищу. При розміщенні, проектуванні, будівництві та введенні в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введенні нових технологічних процесів, що

¹ Мендик Л. В. Поняття та особливості правової охорони лісів / Л. В. Мендик // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ, ІДП НАНУ, 2009. — Вип. 44. — С. 449.

² Стайнов П. Правовые вопросы защиты природы / П. Стайнов. — М., 1974. — С. 22.

³ Мельник Н. В. Проблеми правової охорони лісів Карпатського регіону України / Н. В. Мельник. — Івано-Франківськ, 2003. — С. 29—30.

впливають на стан та відтворення лісів, повинні передбачатися та здійснюватися заходи щодо охорони лісів від негативного впливу на них стічних вод, промислових та комунально-побутових викидів та відходів¹.

Відповідно до ст. 86 ЛК України, «організація охорони і захисту лісів передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження лісів від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб.

Захист лісів від шкідників і хвороб забезпечується шляхом систематичного спостереження за станом лісів, своєчасного виявлення осередків шкідників і хвороб лісу, здійснення профілактики виникнення таких осередків, їх локалізації і ліквідації.

Забезпечення охорони і захисту лісів покладається на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, та органи місцевого самоврядування, власників лісів і постійних лісокористувачів відповідно до ЛК України»².

Слід зазначити, що 9 квітня 2014 р. був прийнятий ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» № 1193-VII³. Відповідно до п. 3 зазначеного Закону, ст. 87 ЛК України була виключена. У цій статті ЛК України передбачалося, що підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані погоджувати свою діяльність, яка впливає або може впливати на стан і відтворення лісів. На нашу думку, дана позиція законодавця є досить однобічною. Без сумнівів, скорочення кількості документів дозвільного характеру є позитивним етапом, спрямованим на звільнення підприємств, установ, організацій і громадян від необхідності проходження зайвих та обтяжливих адміністративних процедур, проте, зважаючи на незадовільний стан лісів та їх відтворення, така позиція законодавця є незрозумілою та поспішною⁴.

¹ Степська О. В. Правовий режим використання та охорони лісів і лісових ресурсів / О. В. Степська // Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / За ред. І. І. Каракаша. — Одеса : Фенікс, 2012. — С. 431.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру : Закон України від 9 квітня 2014 р. № 1193-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 36. — Ст. 954.

⁴ Заверюха М. М. Окремі питання правової охорони лісів в Україні / М. М. Заверюха // Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. — С. 652–654.

Державна політика України свідчить про розуміння необхідності здійснення невідкладних заходів для охорони лісів з метою збереження їх біологічних, захисних, естетичних та інших властивостей. У п. 12 постанови ВРУ «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР законодавець визнає, що хибна практика планування екстенсивного лісокористування призвела до значного виснаження лісів, зниження загальної продуктивності їх ценозів, погіршення товарної структури лісосічного фонду.

З огляду на викладене, в п. 30 цієї ж Постанови передбачено, що сучасну і майбутню стратегію лісокористування визначатимуть дві тенденції:

1) зростаюча потреба в деревинній сировині в умовах значного дефіциту лісу;

2) різке зростання кліматорегулюючої, захисної, санітарно-гігієнічної, рекреаційно-туристичної та естетичної ролі лісів в умовах екологічної кризи¹.

Слід також згадати і ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI, де зазначається: «За площею лісів та запасами деревини Україна є державою з дефіцитом лісових ресурсів. Ліси займають більш як 15,7 відсотка території України (9,58 мільйона гектарів) і розташовані в основному на півночі (Полісся) та заході (Карпати). Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20 відсотків».

Відповідно до розділу 3 даного закону стратегічною ціллю є: «Збільшення до 2020 року площі заліснення території до 17 % території держави шляхом відновлення лісів та лісорозведення на земельних ділянках лісового фонду, створення захисних лісових насаджень на землях несільськогосподарського призначення і землях, відведених для заліснення, відновлення та створення нових полезахисних лісових смуг, крім природних степових ділянок»².

¹ Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 38. — Ст. 248.

² Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 26. — Ст. 218.

Важливим також є співвідношення охорони лісів і раціонального використання лісових ресурсів. У науковій літературі не існує єдиної думки щодо взаємодії даних понять. Зокрема, В. Л. Мунтян вважає, що охорона природи є елементом, аспектом більш ширшого й об'ємного поняття — раціонального природокористування, і коли повною мірою здійснюватиметься раціональне використання природних ресурсів на науковій основі, то проблему охорони природи буде знято¹.

Л. В. Мендик зазначає, що між охороною лісів і раціональним використанням лісових ресурсів існує діалектичний зв'язок. Дані види діяльності нерозривно пов'язані один з одним і тісно взаємодіють між собою. Охорона лісів залежить, у першу чергу, від ефективності й обгрунтованості використання лісових ресурсів. Особливості лісокористування визначають характер правової охорони лісів. Сукупність прав і обов'язків лісокористувачів відображають стан правової охорони лісів. Використання лісових ресурсів обов'язково повинно базуватися на науково обгрунтованому підході й бути раціональним².

Слід зазначити, що більшість науковців відзначають тісний взаємозв'язок охорони природи і раціонального природокористування, говорячи, що ці поняття є двома сторонами одного явища. З такою позицією можна погодитися, адже з точки зору вимог юридичної практики, штучне відмежування і протиставлення охорони лісів і раціонального використання лісових ресурсів є небажаним.

Фактори, які впливають на стан лісів та лісову екосистему, можна поділити на біотичні (шкідники та хвороби, пожежі), абіотичні (природні катаклізми) та діяльність людини.

Охорона лісів від пожеж є одним із основних заходів щодо підвищення продуктивності лісу. Проблема охорони лісів від пожеж — одна з найскладніших, особливо у східних і південних областях України, де внаслідок масштабних робіт із лісорозведення за останні 50 років на сотнях тисяч гектарів створені штучні насадження хвойних порід. Значне підвищення пожежної небезпеки в лісах зумовлюється стрімким зростанням відвідуваності населенням лісових масивів. В Україні щорічно виникає близько 4000 лісових пожеж на площі

понад 3000 га. Найбільш пожежонебезпечними є Луганська, Херсонська, Донецька, Дніпропетровська, Миколаївська області та АР Крим, на які припадає понад 50 % випадків і понад 70 % площі лісових пожеж¹. Слушним є твердження О. В. Гулак про те, що пожежна безпека вітчизняних лісових масивів, як і пожежна безпека загалом, є частиною національної безпеки України, яку слід розуміти як такий стан вітчизняних лісів, що характеризується високим рівнем надійності та захисту від лісових пожеж через відсутність певних загроз чи за рахунок ефективного їм протистояння та недопущення настання відповідних шкідливих наслідків².

Як приклад, у лісонасадженнях Держлісагентства щорічно середньостатистично виникає понад 3 тис. лісових пожеж на площі понад 3,4 тис. га з тенденцією до зменшення (таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1

Статистичні дані Державної статистичної служби України^{3 4}

Рік	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість лісових пожеж, од	4223	4042	7036	3240	2526	2163	1113	2003	3813
Площа лісових земель, пройдена пожежами, тис. га	2,3	5,5	6,3	3,7	1	3,5	0,4	13,8	14,7
Збитки, заподіяні лісовими пожежами (у фактичних цінах), млн грн.	3,5	58,8	24,7	26,7	3,2	56,1	1,4	51,7	20,2

Досі Україна вважалася відносно благополучною країною в лісопожежному сенсі. Річна площа пожеж в останні роки в Україні у перерахунку на 1 га лісових земель була серед найнижчих у Східній Європі. Водночас, за оцінками фахівців США, Німеччини, Франції, які

¹ Чопик О. П. Правові заходи охорони земель лісгосподарського призначення / О. П. Чопик // Юридична Україна. — 2011. — № 2. — С. 71.

² Гулак О. В. Забезпечення пожежної безпеки лісових масивів на сучасному етапі розвитку нашої держави / О. В. Гулак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. — 2013. — Вип. 182 (2). — С. 191.

³ Статистичний збірник «Україна в цифрах 2015» / за ред. І. М. Жук. — К., 2016. — 239 с.

⁴ Статистичний щорічник України за 2013 р. / за ред. О. О. Григоровича. — К., 2014. — 551 с.

¹ Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР / В. Л. Мунтян. — К. : Вища шк., 1979. — С. 23—24.

² Мендик Л. В. Поняття та особливості правової охорони лісів / Л. В. Мендик // Держава і право : юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ, ІДП НАНУ, 2009. — Вип. 44. — С. 451.

знайомилися із системою охорони лісів від пожеж в Україні, технічне забезпечення гасіння часто не відповідає сучасному рівню. Недостатній і рівень співпраці та взаємодії між лісовою пожежною охороною і регіональними підрозділами Державної служби України з надзвичайних ситуацій. З метою поліпшення координації дій у галузі попередження та гасіння лісових пожеж, передусім тих, що характеризуються транскордонним ефектом, під егідою ООН розроблена світова система раннього виявлення пожеж, яка базується на супутниковому спостереженні, прогнозуванні та моделюванні лісопожежних ризиків і централізованій інформаційній системі оповіщення. Науковий супровід цієї системи здійснюють учені Канади і США в співпраці з Глобальним центром моніторингу пожеж. Україна також залучена до цієї співпраці в частині попередження великих лісових пожеж у зоні відчуження ЧАЕС¹. Як справедливо зазначає О. В. Гулак, оскільки у підпорядкуванні центрального органу виконавчої влади, який, відповідно до чинного законодавства, покликаний реалізовувати державну політику в лісовій галузі, знаходиться лише 73 % лісів нашої держави, об'єктивної та достовірної статистики щодо територій, обсягів, ризиків та загроз лісових пожеж у нас, на жаль, наразі немає².

Причини виникнення лісових пожеж можна поділити на дві групи: пов'язані з діяльністю людини та не пов'язані з нею³ (рис. 2.1).

Наказом Державного комітету лісового господарства від 27 грудня 2004 р. № 278 затверджено Правила пожежної безпеки в лісах України, які є обов'язковими для виконання всіма центральними і місцевими органами державної виконавчої влади, підприємствами, установами, організаціями (незалежно від виду їх діяльності та форм власності) й громадянами, що з будь-яких причин перебувають у лісі.

Забезпечення пожежної безпеки адміністративних та виробничих приміщень, жилих будинків, споруд тощо, що розташовані на території лісового фонду, здійснюється відповідно до вимог, які встановлені Правилами пожежної безпеки в Україні, затвердженими наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій від 19 жовтня

2004 р. № 126. Крім Правил, слід також керуватися стандартами, будівельними нормами та правилами, іншими нормативними актами, виходячи із сфери їх дії, які регламентують вимоги пожежної безпеки стосовно лісових насаджень¹.

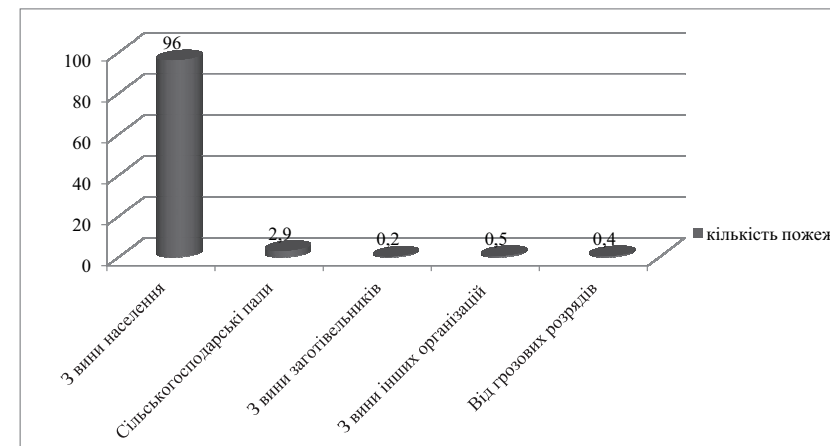

Рис. 2.1. Кількість випадків лісових пожеж у розрізі причин, %

Але слід зазначити, що Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій від 19 жовтня 2004 р. № 126, на які робиться посилання в наказі Державного комітету лісового господарства від 27 грудня 2004 р. № 278, втратили чинність. Наразі діють нові Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30 грудня 2014 р. № 1417². Також у Правилах пожежної безпеки в лісах України здійснено посилання на ЗУ «Про пожежну безпеку» від 17 грудня 1993 р. № 3745-ХІІ, але даний ЗУ втратив чинність на підставі набуття чинності Кодексу цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI³. Тому на основі

¹ Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України : наказ Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2004 р. № 278 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 13. — Ст. 680.

² Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30 грудня 2014 р. № 1417 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 26. — Ст. 767.

³ Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 89. — Ст. 3589.

¹ Викили XXI сторіччя // Лісовий і мисливський журнал. — 2011. — № 3. — С. 10.

² Гулак О. В. Ризики та загрози від лісових пожеж : вітчизняні виміри / О. В. Гулак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. — 2015. — Вип. 218. — С. 181.

³ Поліщук О. П. Охорона лісів від пожеж : навч. посіб. / О. П. Поліщук. — Боярка : Рута, 2012. — С. 8.

вищевикладеного доцільно внести відповідні зміни та комплексно оновити Правила пожежної безпеки в лісах України для відповідності їх сьогоденню.

На сучасному етапі в реалізації управлінської функції з охорони лісів від пожеж залишається чимало невирішених проблем. Як зазначає Р. В. Челпан, на першому місці серед них — наукове прогнозування рівня пожежної безпеки лісів. Другою проблемою, на думку вченого, є необхідність забезпечення сучасною телерадіотехнікою й обладнанням пунктів дистанційного спостереження¹.

Порушення правил пожежної безпеки в лісах України може бути підставою для притягнення винної особи до відповідальності. Наприклад, Овруцьким районним судом Житомирської області ухвалено постанову від 16 червня 2014 р. (справа № 286/2412/14-п) за позовом Державної екологічної інспекції в Житомирській області про притягнення до адміністративної відповідальності громадянина А. за порушення Правил пожежної безпеки в лісах України. За матеріалами справи встановлено, що 29 квітня 2014 р. громадянин А. порушив правила пожежної безпеки в лісах України, а саме: як посадова особа не проконтролював роботу лісозаготівельної бригади під час розробки СРС-13 р в кварталі 8 відділу 41, площею 0,5 га, що знаходиться на території місцевого заказника «Словечанський кряж». У результаті спалювання решток, яке проводилося поза межами ділянки, було порушено п. 3.2.4 Правил пожежної безпеки в лісах України та Положення про лісовий заказник місцевого значення «Словечанський кряж»².

Одним із найбільш поширених факторів негативного впливу на лісову екосистему є діяльність людини, яка, зокрема, полягає у використанні лісових ресурсів у економічних цілях шляхом здійснення рубок без відповідного на це дозволу³ (рис. 2.2).

¹ Челпан Р. В. Правові та організаційні засади охорони українських лісів від пожеж : історико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Р. В. Челпан. — Маріуполь, 2012. — С. 10.

² Постанова Овруцького районного суду Житомирської області від 16 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39330955>.

³ Динаміка незаконних рубок в лісах Державного агентства лісових ресурсів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945&cat_id=118944.

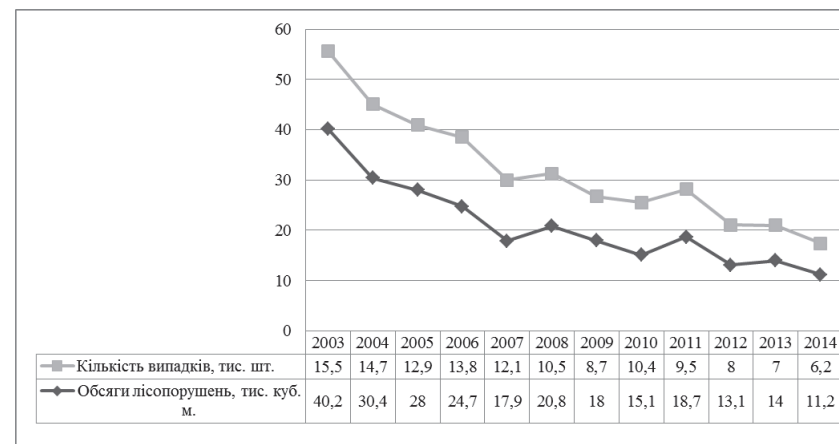

Рис. 2.2. Динаміка незаконних рубок в лісах Державного агентства лісових ресурсів України

Необхідність ефективного проведення моніторингу рубок, посилення контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням деревостанів, своєчасного притягнення до відповідальності за порушення лісового законодавства зумовила схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини (далі — ЄДСЕОД) розпорядженням КМУ від 16 вересня 2009 р. № 1090-р¹, де передбачалося здійснити запуск цієї системи двома етапами до 2012 р. Розпорядженням КМУ від 18 листопада 2009 р. № 1408-р² затверджено план заходів щодо реалізації вказаної Концепції, оскільки створення єдиної державної системи електронного обліку деревини забезпечить функціонування лісової галузі відповідно до європейських стандартів з раціонального використання та збереження лісів.

Відповідно до Тимчасової інструкції з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України, «електронний облік

¹ Про схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 1090-р // Офіційний вісник України. — 2009. — № 73. — Ст. 2509.

² Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 листопада 2009 р. № 1408-р // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 229.

деревини — це система фіксації та оформлення руху деревних ресурсів із застосуванням засобів автоматизації на усіх етапах лісозаготівельних робіт з занесенням та передачею інформації покладного (штабельного) обліку за допомогою сучасних інформаційних технологій для подальшого використання в бухгалтерському та управлінському обліку¹.

Таким чином, введення в дію положень інструкції означає інтеграцію системи електронного обліку до бухгалтерського й управлінського обліків. Такий напрям розвитку хоча і безпосередньо не визначений серед пріоритетних завдань по реалізації системи, але виглядає логічним продовженням її впровадження. Авторизований користувач може скористатися системою електронного обліку деревини, яка сформована на основі програми ІС «Підприємство» за таким Інтернет-посиланням: <http://ukrles.winforstpro.com.ua/uk>².

З 2013 р. в усіх лісгосподарських підприємствах лісоресурсних областей України впроваджена і функціонує ЄДСЕОД, яка забезпечує точний облік лісових ресурсів в online режимі за рахунок маркування деревини спеціальними бирками зі штрих-кодом та застосування мобільних електронних пристроїв при здійсненні облікових операцій у лісових умовах. Внесені облікові дані про марковану деревину зберігаються в пам'яті мобільного терміналу (КПК) і за допомогою GSM зв'язку передаються до інформаційно-телекомунікаційної мережі системи із забезпеченням роздруківки первинних облікових документів безпосередньо на лісосіці³.

Попри положення урядової концепції, ЄДСЕОД не передбачає взаємозв'язку із таксацією та відведенням лісосіки у рубку. Частковим винятком можна вважати вимоги щодо запровадження маркування дерев, згідно з яким за попереднім натурним оглядом може бути отримана фансировина (передбачено наказом Держлісагентства

¹ Про затвердження Тимчасової інструкції з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопилення і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 27 червня 2012 р. № 202 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.lisportal.org.ua/19683/>.

² Аналітичний звіт : огляд законодавства з питань системи контролю руху лісопродукції в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://sfmu.org.ua/files/Kravets_analit1.pdf.

³ Електронний облік деревини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ulk.gov.ua/index.php/features-whats-inside/hot-joomla-carousel>.

України «Про контроль за відведенням в рубку дерев для отримання фансировини» від 4 лютого 2013 р. № 22¹).

Ключовим недоліком функціонування ЄДСЕОД залишається відсутність офіційного, належно закріпленого правового регулювання цих правовідносин. Наприклад, Держлісагентство України своїм наказом № 202 від 27 червня 2012 р. затвердило Тимчасову інструкцію з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопилення і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України. Проте з огляду на його тимчасовий та відомчий характер, відсутність реєстрації в Міністерстві юстиції України, цей наказ не може повноцінно використовуватися державними органами та суб'єктами господарювання (крім лісгоспів Держлісагентства України). Окрім того, документ не може застосовуватися як правова підстава для вилучення у лісопорушників незаконно добутої деревини. Те ж саме можна сказати про наказ Держлісагентства України «Про контроль за відведенням у рубку дерев для отримання фансировини» від 4 лютого 2013 р. № 22².

Крім названих проблем, слід згадати ще про окремі недоліки ЄДСЕОД:

- 1) незабезпечення належного порядку правозастосування та відсутність сприятливого інституційного середовища;
- 2) вартісність процесу ведення електронного обліку деревини;
- 3) можливість підміни або ж підмішування деревини незаконного походження;
- 4) неспроможність системи електронного обліку деревини в існуючому вигляді визначати законність призначення у рубку насаджень, їх правильність та обґрунтованість.

Проте, незважаючи на окремі проблеми ЄДСЕОД, вона все ж таки є позитивним етапом процесу реформування обліку деревини та лісопродукції.

Серед основних переваг ЄДСЕОД слід виділити:

- 1) посилення контролю за обліком деревини, що заготовляється, та її транспортуванням, а також за роботою матеріально-відповідальних осіб, які відпускають лісопродукцію;

¹ Про контроль за відведенням в рубку дерев для отримання фансировини : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 4 лютого 2013 р. № 22 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article=65319>.

² Удосконалення організаційно-правового забезпечення контролю в лісовому господарстві [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/docs/498>.

- 2) боротьбу з тіньовим ринком та зменшення кількості незаконних вирубок;
- 3) збільшення рентабельності державних та комунальних лісогосподарських підприємств;
- 4) оперативне реагування на виявлені правопорушення;
- 5) підвищення конкурентоспроможності вітчизняної лісопродукції;
- 6) підвищення ефективності боротьби з контрабандою, організованою злочинністю, корупцією у сфері торгівлі деревиною;
- 7) збільшення обсягів виробництва вітчизняної лісопродукції¹.

Слід відмітити, що наразі на офіційному сайті Держлісагентства розміщений проект постанови КМУ «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження єдиної державної системи електронного обліку деревини». Відповідно до пояснювальної записки даного проекту, він забезпечить нормативно-правове врегулювання функціонування єдиної державної системи електронного обліку деревини, встановить обов'язковість ведення електронного обліку деревини всіма постійними лісокористувачами, сприятиме відкритості і прозорості ринку лісоматеріалів, сприятиме зменшенню обігу незаконно заготовленої деревини².

Захист лісів від шкідників і хвороб забезпечується шляхом систематичного спостереження за станом лісів, своєчасного виявлення осередків шкідників і хвороб лісу, здійснення профілактики виникнення таких осередків, їх локалізації та ліквідації. Спостереження за станом лісів здійснюється під час моніторингу лісів, який проводиться відповідно до ст. 55 ЛК України, де зазначено: «Моніторинг лісів — система регулярного спостереження, оцінки і прогнозу динаміки кількісного і якісного стану лісів. Моніторинг лісів є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища»³. Відповідно до п. 8 постанови КМУ «Про

¹ Заверюха М. М. Переваги та недоліки ведення електронного обліку деревини в Україні / М. М. Заверюха // Природоресурсне право в системі права України : історія, сьогодення, перспективи : зб. матеріалів круглого столу, 30–31 жовтня 2015 р. / за заг. ред. М. В. Шульги. — Х. : Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. — С. 67–69.

² Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження єдиної державної системи електронного обліку деревини» (доопрацьований) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=176575&cat_id=104547.

³ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» від 30 березня 1998 р. № 391¹ Держлісагентство здійснює моніторинг ґрунтів земель лісового фонду, лісової рослинності, мисливської фауни. Слід зазначити, що Україна приєдналася до Загальноєвропейського процесу захисту лісів на рівні міністрів країн Ради Європи (MCPFE), у зв'язку з чим була прийнята Страсбурзька резолюція S 1 щодо обов'язкового проведення моніторингу лісових екосистем згідно з вимогами Міжнародної спільної програми оцінки та моніторингу впливу забруднення повітря на ліси в регіоні Європейської Економічної Комісії ООН (ISP Forest).

Серед найбільш небезпечних шкідників лісових насаджень визнають соснового і непарного шовкопрядів, звичайних та рудих соснових пильщиків, зелену дубову та інших листовійок. Площі осередків шкідників є неоднорідними: найменші площі осередків шкідників у Поліссі, збільшуються вони у Лісостепу та найбільші у Степу².

Лісопатологічна ситуація в лісах України продовжує бути напруженою, особливо у центральних, південних та східних областях, і вимагає постійної уваги та оперативних дій щодо недопущення масового ураження насаджень шкідниками і хворобами лісу³ (рис. 2.3.).

Санітарні правила в лісах України, затверджені постановою КМУ від 27 липня 1995 р. № 555, передбачають обов'язковість проведення санітарно-оздоровчих заходів у лісах: «Для поліпшення санітарного стану лісів здійснюються такі заходи:

- вибіркові санітарні рубки;
- суцільні санітарні рубки;
- ліквідація захаращеності;
- профілактика виникнення та поширення осередків шкідників і хвороб лісу, боротьба з ними та захист заготовленої деревини від шкідників і хвороб лісу»⁴.

¹ Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 19. — Ст. 91.

² Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 294.

³ Захист лісу від шкідників та хвороб [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118935&cat_id=11893.

⁴ Про затвердження Санітарних правил в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555-95-п>.

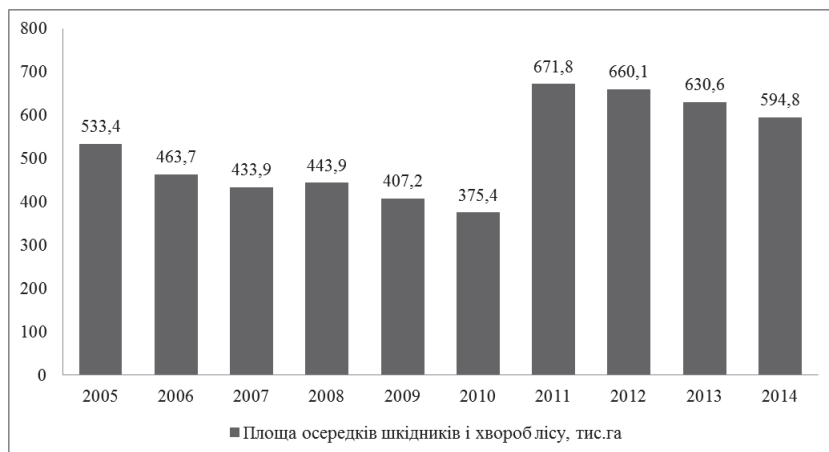

Рис. 2.3. Динаміка площ осередків шкідників і хвороб лісу

Порушення лісового, земельного й іншого природоохоронного законодавства з приводу неналежного, несвоєчасного захисту лісів від шкідників і хвороб тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність відповідно до закону. Зокрема, рішенням Господарського суду Донецької області від 1 листопада 2010 р. (справа № 41/186) задоволено позов Державної екологічної інспекції в Луганській області до Державного підприємства «Донецька залізниця» про стягнення коштів у розмірі 12598,14 грн. За матеріалами справи, відповідно до акта перевірки дотримання вимог природоохоронного законодавства Луганською станцією захисних лісонасаджень ДП «Донецька залізниця» від 10–25 листопада 2007 р., був встановлений факт несвоєчасного виявлення лісокористувачем осередків шкідників із загрозою об'єднання 25 і більше відсотків хвої у хвойних насадженнях, що є порушенням п. 52 Санітарних правил в лісах України, затверджених постановою КМУ від 27 липня 1995 р. № 555, та чим заподіяно шкоду в розмірі 12598,14 грн¹.

Відповідно до ст. 89 ЛК України, «охорону і захист лісів на території України здійснюють:

— державна лісова охорона, яка діє у складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового

господарства, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань лісового господарства та підприємств, установ і організацій, що належать до сфери їх управління;

— лісова охорона інших постійних лісокористувачів і власників лісів.

Державна лісова охорона має статус правоохоронного органу»¹.

Державна лісова охорона (далі — держлісоохорона) діє на підставі відповідного Положення про державну лісову охорону, затвердженого постановою КМУ від 16 вересня 2009 р. № 976². У Положенні стверджується, що: «метою діяльності держлісоохорони є здійснення правових, лісоохоронних та інших заходів, спрямованих на збереження, розширене відтворення, невиснажливе використання лісових ресурсів та об'єктів тваринного світу.

До посадових осіб держлісоохорони належать посадові особи Держлісагентства, Республіканського комітету Автономної Республіки Крим з питань лісового і мисливського господарства, обласних управлінь лісового та мисливського господарства і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства». Тобто не всі співробітники зазначених установ, як органів виконавчої влади (Держлісагентство), так і самостійних суб'єктів господарювання (підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства), є посадовими особами держлісоохорони. У ст. 91 ЛК України зазначаються основні права посадових осіб державної лісової охорони.

Слід зазначити, що структура держлісоохорони України взагалі не визначена будь-яким нормативно-правовим чи розпорядчим документом, констатуємо, що держлісоохорона не є окремим чітко структурованим підрозділом, який, як зазначив ЛК України, діє у складі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства, органу виконавчої влади АРК з питань лісового господарства та підприємств, установ і організацій, що належать до сфери їх управління. Тобто фактично окремого державного органу з найменуванням «державна лісова охорона» законодавством не передбачено.

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Про затвердження Положення про державну лісову охорону: постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 976 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 71. — Ст. 2447.

¹ Рішення Господарського суду Донецької області від 1 листопада 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12051641>.

В Україні поряд із проведенням моніторингу лісів планується за-
провадження національної інвентаризації лісів на території всього лі-
сового фонду. Очевидно, що проведення національної інвентаризації
обумовлено потребою в удосконаленні державного обліку лісів. На-
ціональна інвентаризація лісів є єдиним достовірним методом оцінки
показника поточного приросту насаджень, що є критерієм нормуван-
ня обсягу лісозаготівель на рівні держави. Національну інвентариза-
цію лісів проводять усі країни Європейського Союзу, закладено понад
500 тис. га. пробних ділянок на рівні Співтовариства. Поняття націо-
нальної інвентаризації лісів, на відміну від моніторингу, не передба-
чене ЛК України і потребує нагального законодавчого врегулювання.

У даний час виконується три категорії інвентаризації лісів:

- 1) господарська (базове лісовпорядкування);
- 2) оперативна (безперервне лісовпорядкування);
- 3) національна (вибіркова математико-статистична).

Базове лісовпорядкування є основою для розроблення перспек-
тивних проектів організації та розвитку лісового господарства на 10
років.

Основним завданням безперервного лісовпорядкування є підтри-
мання в актуалізованому стані інформації про лісовий фонд.

Завданням національної інвентаризації є отримання вичерпної ха-
рактеристики лісових ресурсів (зокрема розміру та балансу поточного ха-
росту деревостанів) на регіональному і національному рівнях¹.

Питання національної інвентаризації лісів в Україні опрацьовува-
лися в рамках двох міжнародних проектів (шведсько-українського і
чесько-українського)². В Україні дослідно-виробничі роботи з підго-
товки та проведення національної інвентаризації лісів були розпочаті
в 2006 р. На виконання наказу Держкомлісгоспу України від 28 квітня
2007 р. № 156 у ВО «Укрдержліспроект» було створено Центр націо-
нальної інвентаризації лісів. Починаючи з 2008 р. Центр національної
інвентаризації лісів проводив вибірково-статистичну інвентаризацію
лісів Сумської області, а з 2009 р. — лісів Івано-Франківської області,
проте у 2016 р. Центр національної інвентаризації лісів ліквідовано у
зв'язку з відсутністю бюджетного фінансування.

¹ Моніторинг лісів в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=62971&cat_id=3280.

² Концепція розбудови національної інвентаризації та моніторингу лісів Укра-
їни (проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uriffm.org.ua/files/project_concept_20131009_0.pdf.

Інвентаризація є одним із головних інструментів моніторингу лі-
сів, разове проведення інвентаризації лісів дозволяє отримати ста-
тичну інформацію про об'єкти інвентаризації, а повторне проведен-
ня спостережень на інвентаризаційних ділянках дає змогу оцінити
динаміку показників, що власне і є реалізацією головної функції мо-
ніторингу. Потрібно вдосконалювати нормативно-правову базу щодо
інвентаризації та моніторингу лісів, оскільки відсутні прямі норма-
тивно-правові акти, які б регулювали порядок здійснення інвентари-
зації, а порядок проведення моніторингу лісів є недосконалим¹.

На основі вищевикладеного можна визначити основні заходи з
охорони лісів:

- 1) збереження та раціональне використання лісів;
- 2) дотримання нормативів гранично допустимих рівнів екологіч-
ного навантаження на ліси;
- 3) формування екологічної мережі та розвиток природно-заповід-
ного фонду;
- 4) визначення порядку використання лісів та земель лісгосподар-
ського призначення залежно від категорії, до якої відноситься ліс, та
функцій, які виконує;
- 5) покращення діяльності із лісорозведення та лісовідновлення;
- 6) проведення організаційно-просвітницьких заходів щодо збере-
ження лісів та земель лісгосподарського призначення;
- 7) удосконалення екологічної освіти та виховання.

Узагальнюючи, можна дати таке визначення поняття «охорона
лісів»: охорона лісів — це система правових, організаційних, еконо-
мічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використан-
ня лісових ресурсів, збереження лісів від пожеж, незаконних рубок,
пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від
шкідників і хвороб, які здійснюються компетентними органами дер-
жавної влади, органами місцевого самоврядування, громадськістю,
лісочористувачами і власниками лісів відповідно до лісового та зе-
мельного законодавства.

¹ Заверюха М. М. Інвентаризація лісів в Україні : проблеми та перспективи /
М. М. Заверюха // Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин
природи і суспільства : матеріали II міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. 19–20 березня
2015 р. — Тернопіль : Крок, 2015. — С. 67–68.

2.3. ЗАСТОСУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЛІСІВ

Українські екологи-науковці звертають увагу громадськості та влади на незадовільний стан як лісів, так і навколишнього природного середовища. Не залишаються осторонь і юристи, розглядаючи проблеми вдосконалення законодавства щодо охорони природного середовища. Особлива увага приділяється юридичній відповідальності як потужному, дієвому засобу забезпечення виконання вимог природоохоронного законодавства¹. На особливості саме екологічної відповідальності звертає увагу науковець Н. І. Титова, відносячи до них «високий ступінь соціальної небезпеки порушень природоохоронного законодавства, якими завдається шкода всьому суспільству і безпосередньо державі, специфічний характер протиправних дій, особливість об'єктів правової охорони (які відновити в натурі часто неможливо, як і неможливо точно визначити суму завданих збитків, бо немає їх грошової оцінки)»². Існують різноманітні тлумачення терміна «лісопорушення», наведемо деякі з них. І. Д. Джалилов вважає, що лісопорушенням є протиправне діяння, яке порушує вимоги лісового законодавства³, однак таке визначення має дещо вузьке значення, оскільки розкривається тільки через діяння, не вказуючи при цьому бездіяльність.

У свою чергу Р. К. Гусев відзначає: «Лісопорушенням є протиправна дія чи бездіяльність, яка вчиняється всупереч правовому регулюванню раціонального використання та охорони лісів і тягне або може тягнути за собою заподіяння шкоди лісам та лісовому господарству»⁴.

Є. І. Немировський під лісопорушенням розглядає протиправну дію чи бездіяльність, яка завдає матеріальну шкоду лісам або лісовому господарству або не завдає такої шкоди, але в будь-якому випадку

¹ Курило В. І. Повноваження органів адміністративної юрисдикції у галузі лісового законодавства / В. І. Курило, Н. В. Марфіна // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 2. — С. 56.

² Титова Н. І. Відповідальність за порушення законодавства про охорону природи / Н. І. Титова. — Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1973. — С. 216.

³ Джалилов И. Д. Правовые вопросы охраны природы в СССР / И. Д. Джалилов. — Ташкент : ФАН, 1980. — С. 27.

⁴ Гусев Р. К. Правовая охрана лесов в СССР / Р. К. Гусев. — М. : Знание, 1974. — С. 44.

спрямована проти встановленого порядку користування лісами та їх охорони і тягне за собою відповідальність за лісопорушення¹.

На думку В. М. Завгородньої, «порушенням лісового законодавства є протиправне винне соціально шкідливе (а для злочинів — суспільно небезпечне) діяння, яке порушує встановлений порядок використання, відтворення, захисту та охорони лісів, за вчинення якого законодавством встановлено юридичну відповідальність»². Таке визначення досить широко охоплює поняття лісопорушення.

Слід відмітити, що науковці у своїх працях використовують різні поняття, зокрема такі, як «лісопорушення», «порушення лісового законодавства», «правопорушення у сфері використання та охорони лісів», на нашу думку, ці поняття є тотожними.

Р. К. Гусев вважає, що лісопорушення можна класифікувати на такі, що посягають на встановлений порядок лісокористування, та такі, що посягають на порядок охорони лісів³. Даний поділ лісопорушень є дещо звуженим, оскільки поняття лісокористування охоплює не тільки порядок використання та охорони лісів.

Як зазначає науковець Н. В. Бондарчук, правопорушення у сфері використання та охорони лісів України слід поділити на дві групи: 1) правопорушення, об'єктом яких є ліс як природний об'єкт; 2) правопорушення, об'єктом яких виступають права на ліси України. До правопорушень першої групи можна віднести незаконну порубку лісу; пошкодження та знищення лісових культур і молодняка; знищення або пошкодження пожегозахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень тощо. До правопорушень другої групи належать незаконне використання земель лісгосподарського призначення; порушення встановленого порядку заготівлі й вивезення деревини, заготівлі живиці⁴.

Змістом лісопорушень є певні дії або бездіяльність, що суперечить вимогам норм лісового та земельного законодавства. Воно за своєю природою є суспільно шкідливим і виступає у формі винних дій або бездіяльності.

¹ Немировский Е. И. Правовая охрана лесов в СССР : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Е. И. Немировский. — М., 1960. — С. 7.

² Завгородня В. М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. М. Завгородня. — К., 2003. — С. 9.

³ Гусев Р. К. Правовая охрана лесов в СССР / Р. К. Гусев. — М. : Знание, 1974. — С. 45.

⁴ Бондарчук Н. В. Актуальні питання правового режиму лісів України / Н. В. Бондарчук // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 4. — С. 276–279.

Суб'єктами лісопорушень у галузі лісового та земельного законодавства можуть бути як постійні та тимчасові лісокористувачі — підприємства, установи, організації та громадяни, які ведуть лісове господарство, заготовляють деревину, живицю та здійснюють інші лісові користування, так і фізичні і юридичні особи, які здійснюють використання лісових ресурсів у порядку загального і спеціального використання. Правопорушниками можуть бути і державні органи, які незаконно розпоряджаються землями лісогосподарського призначення або допускають інші порушення норм права.

Об'єктами лісових порушень є порушення права державної, комунальної та приватної власності на ліси і землі лісогосподарського призначення, порушення права користування й охорони лісів, порушення прав та інтересів окремих громадян, підприємств, установ і організацій.

Об'єктивна сторона лісового порушення — це конкретні діяння правопорушника, які посягають на інтереси учасників лісових відносин. Суб'єктивна сторона — це психічне ставлення суб'єкта до вчиненого ним протиправного діяння.

Відповідно до ст. 105 ЛК України, «порушення лісового законодавства тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність відповідно до закону. Відповідальність за порушення лісового законодавства несуть особи, винні у:

- 1) незаконному вирубуванні та пошкодженні дерев і чагарників;
- 2) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок підпалу або недбалого поводження з вогнем, порушенні інших вимог пожежної безпеки в лісах;
- 3) знищенні або пошкодженні лісу внаслідок його забруднення хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими і побутовими відходами, стічними водами, іншими шкідливими речовинами, підтоплення, осушення та інших видів шкідливого впливу;
- 4) засміченні лісів побутовими і промисловими відходами тощо»¹.

Практично весь перелік правопорушень, визначений у ч. 2 ст. 105 ЛК України, закріплений також п. 1 постанови КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665².

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХП // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

² Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 56. — Ст.1868.

Юридична відповідальність нерозривно пов'язана з державою, нормами права, обов'язками і протиправними діями громадян, їх об'єднань і юридичних осіб. Держава покладає юридичну відповідальність на суб'єктів права незалежно від їх волі й бажання. Тому ця відповідальність має державно-примусовий характер. Цим вона відрізняється від громадської та моральної відповідальності¹.

Окрім того, залежно від підстав виникнення прав та обов'язків, що порушені, розрізняють договірну та недоговірну відповідальність. Договірна — порушення умов лісокористування, передбачених лісорубними і лісовими квитками та нормативними актами, які визначають порядок здійснення рубок, інших лісових користувань, відпуск деревини на пні; недоговірна — самовільні протиправні дії, які не мають законних підстав для здійснення спеціального лісокористування.

Проблема відповідальності за заподіяну лісам та землям лісогосподарського призначення шкоду є надзвичайно актуальною для всіх держав, що володіють лісовими ресурсами. Найбільш поширені порушення — це незаконні рубки, обсяги яких в окремих країнах можуть бути зіставлені з обсягами легальних заготівель деревини. Причому випадки незаконних рубок спостерігаються не тільки в країнах третього світу, таких як Індонезія чи Камерун, а й у розвинених, наприклад, Канаді. Не є винятком і держави СНД, для яких ситуація особливо загострилася в умовах економічної кризи. На жаль, в Україні, Російській Федерації, Білорусі, інших країнах СНД незаконні рубки (та й лісопорушення взагалі) стали звичайним явищем².

Відшкодування шкоди за лісопорушення настає при існуванні певних підстав. Юридична відповідальність виникає за наявності фактичної та юридичної підстав, без яких вона не може бути реалізована. Фактичною підставою є вчинення соціально шкідливої чи небезпечної поведінки (правопорушення), а юридичною — наявність правової норми, яка забороняє таку поведінку і встановлює відповідні санкції³.

¹ Погрібний С. О. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства / С. О. Погрібний, І. І. Каракаш // Земельне право України : підручник / За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Істина, 2009. — С. 557.

² Завгородня В. М. Правове регулювання майнової відповідальності за лісопорушення в законодавстві країн СНД / В. М. Завгородня // Держава і право : Юридичні і політичні науки. — 2002. — Вип. 15. — С. 257.

³ Цвік М. В. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2002. — С. 358.

Спеціальні підстави для відшкодування шкоди, завданої лісопорушеннями, закріплені ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ¹, ЛК України², ЗУ «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 р. № 3055-ІІІ³, ЗУ «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. № 2456-ХІІ⁴, постановою КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665⁵, постановою КМУ «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 7 листопада 2012 р. № 1030⁶, постановою КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24 липня 2013 р. № 541⁷, постановою КМУ «Про затвердження Санітарних правил в лісах України» від 27 липня 1995 р. № 555⁸ та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідальність особи за скоєння конкретного порушення лісового законодавства має наставати згідно з приписами адміністративного, цивільного, кримінального та іншого законодавства, а точніше

¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

² Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст.170.

³ Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3055-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 30. — Ст. 201.

⁴ Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 502.

⁵ Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 56. — Ст.1868.

⁶ Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 85. — Ст. 3466.

⁷ Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 541 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 63. — Ст. 2286.

⁸ Про затвердження Санітарних правил в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555-95-п>.

відповідних кодексів України. Класифікація юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства обумовлюється ступенем тяжкості конкретного правопорушення, галузевою належністю, колом осіб, які мають право притягувати до відповідальності, та ін.

Значна кількість порушень лісового законодавства, перерахованих у ч. 2 ст. 105 ЛК України, тягне за собою застосування адміністративної відповідальності.

Як зазначає Н. В. Марфіна, «адміністративне правопорушення у сфері лісового законодавства — це протиправне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на встановлений у державі порядок, яким врегульовано суспільні відносини у сфері використання, відтворення та охорони лісів і який завдає шкоди лісовому фонду і навколишньому природному середовищу загалом, або містить реальну загрозу її спричинення, за яке законодавством передбачено застосування заходів адміністративного впливу»¹.

Особливостями адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства є такі:

- 1) застосовується лише за вчинення лісового адміністративного правопорушення;
- 2) визначена у нормах права;
- 3) притягнення до відповідальності здійснюється уповноваженими державними органами та посадовими особами;
- 4) реалізується у відповідних процесуальних формах;
- 5) заходом впливу має бути адміністративне стягнення;
- 6) пов'язана з примусом, з негативними для правопорушника наслідками.

Фактичними приводами для початку адміністративного розслідування слід вважати одержання уповноваженими посадовими особами державної лісової охорони будь-якої інформації про діяння, що мають ознаки адміністративних порушень у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів. Такою інформацією може бути:

а) безпосереднє виявлення лісопорушення під час виконання службових обов'язків лісовими інспекторами (наприклад, під час обстеження майстром лісу, проведення лісгосподарських заходів, внутрішніх ревізій та перевірок);

¹ Марфіна Н. В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н. В. Марфіна. — К., 2007. — С. 23.

б) заяви громадян, повідомлення представників громадськості, підприємств, установ, організацій, засобів масової інформації (у пресі, по радіо, телебаченню) та інші повідомлення;

в) повідомлення про вчинення лісопорушень, отримані від інших правоохоронних та контролюючо-наглядових органів¹.

Адміністративні правопорушення у сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини закріплені у главі 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення². Так адміністративна відповідальність застосовується за вчинення низки адміністративних правопорушень у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів: ст. 63 (незаконне використання земель державного лісового фонду), ст. 65 (незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка), ст. 65–1 (знищення або пошкодження полезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень), ст. 66 (знищення або пошкодження підросту в лісах), ст. 67 (здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку) та інші. Підтримуємо твердження професора В. І. Курила, який зазначає, що органи, наділені повноваженнями щодо притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порушення норм лісового законодавства, повинні мати досить високий рівень правової культури або спеціальну освіту, щоб повно та всебічно вивчити справи і правильно застосувати відповідні правові норми³.

Прикладом притягнення до адміністративної відповідальності є рішення Летичівського районного суду Хмельницької області від 9 грудня 2013 р. (справа № 678/452/13-ц), де було задоволено позов Державного підприємства «Летичівське лісове господарство» про стягнення з громадянина А. матеріальної шкоди в сумі 842,51 грн. За матеріалами справи, в Головиницькому лісництві в кварталі № 5, виділ 17, на площі 0,03 га 31 травня 2013 р. громадянином А. екскаватором DOOSAN 340 ICV шляхом розриття і переїзду були знищені новостворені в 2013 р. лісові культури, які вирощувалися методом шпівки жолудя дуба звичайного, та заподіяно шкоду лісовому господарству на загаль-

¹ Сторчоус О. Адміністративна відповідальність за лісопорушення : практика застосування державною лісовою охороною України / О. Сторчоус, О. Коваленко, Т. Саворона. — К. : ТОВ «Версо-04», 2011. — С. 10.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1984. — № 51. — Ст. 1122.

³ Курило В. І. До проблеми конституційності повноважень органів адміністративної юрисдикції з накладення штрафу // Адвокат. — 2005. — № 2. — С. 3–6.

ну суму 842,51 грн. Розмір шкоди встановлено відповідно до ЛК України, ЦК України та постанови КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665¹.

Слід зазначити, що нині Україна має законодавство про адміністративні правопорушення у сфері лісових відносин, створене ще за радянських часів. Зміни, які вносилися до Кодексу України про адміністративні правопорушення за роки незалежності, були несуттєвими і здебільшого стосувалися збільшення розмірів адміністративних штрафів. А більше ніж за 20 років незалежності України система управлінських і організаційних відносин у лісовій галузі зазнала змін, що є причиною недоліків при застосуванні відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері лісових відносин. Можна виділити такі недоліки:

1) застаріла термінологія норм. Наприклад, чинна ст. 63 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за незаконне використання земель державного лісового фонду. Проте такого поняття, як «землі державного лісового фонду», немає, натомість діє поняття «землі лісгосподарського призначення» відповідно до чинної редакції ЛК України та ЗК України. Цей термін зустрічається й у ст. 69 та ст. 74 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Ще одним прикладом може слугувати ст. 64 Кодексу України про адміністративні правопорушення, яка визначає відповідальність за порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду. Проте такого поняття, як «лісосічний фонд», у законодавстві немає. Теж саме можна стверджувати і щодо ст. 67 Кодексу України про адміністративні правопорушення, де використовується поняття «ордер»². Ця термінологія залишилася з радянського лісового права;

2) низький розмір штрафів за правопорушення. У законодавстві зазначаються ті штрафи, які наразі не відповідають завданій шкоді. Більшість санкцій статей у лісовій галузі не переглядалися з 1997 р. і на сьогодні, з урахуванням інфляції, не відповідають економічним реаліям³.

¹ Рішення Летичівського районного суду Хмельницької області від 9 грудня 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36353054>.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1984. — № 51. — Ст. 1122.

³ Заверюха М. М. Щодо застосування адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства / М. М. Заверюха // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави і права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 562–564.

Проте слід зауважити, що наразі був прийнятий ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації європейських екологічних норм про охорону середовища рідкісних видів тварин і рослин» від 7 лютого 2017 р. № 1829-VIII¹, де передбачається збільшення розміру штрафів за окремі адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони лісів. Окрім того, на офіційному сайті Державного агентства лісових ресурсів України розміщений проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та встановлення правових засад обліку та реалізації лісоматеріалів)»². Відповідно до пояснювальної записки даного законопроекту останнім часом частішають випадки порушення лісового законодавства, зокрема незаконного вирубування та пошкодження дерев і чагарників, пожеж лісових смуг та захисних лісових насаджень. Численні звернення надходять від обласних управлінь лісового та мисливського господарства з проханням на законодавчому рівні посилити відповідальність за правопорушення у сфері охорони лісових ресурсів.

Виходячи з аналізу даного законопроекту, він направлений перш за все на збільшення міри відповідальності саме за адміністративні правопорушення, зміну складів правопорушень, вводяться нові види правопорушень у галузі охорони, захисту, використання та відтворення лісів та змінюється стара термінологія норм.

Даний законопроект не позбавлений недоліків, які необхідно враховувати при його прийнятті, проте він справить позитивний вплив на охорону, захист і використання лісів та земель лісгосподарського призначення і потрібно говорити про доцільність і про необхідність його прийняття³.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації європейських екологічних норм про охорону середовища рідкісних видів тварин і рослин : Закон України від 7 лютого 2017 р. № 1829-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 11. — Ст. 99.

² Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та встановлення правових засад обліку та реалізації лісоматеріалів)» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0B9CGEXC5v0a9a1hEVmJOWWZKWVE/view>.

³ Заверюха М. М. До питання адміністративної відповідальності у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів / М. М. Заверюха // Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди

Окремим видом відповідальності за порушення земельного, лісового, екологічного законодавства при охороні, використанні лісів, лісових ресурсів, земель лісгосподарського призначення є цивільно-правова відповідальність. Їй притаманні специфічні ознаки, які відрізняють її від інших видів відповідальності, серед них:

- 1) майновий характер відповідальності;
- 2) підставою до притягнення є норми ЛК України, ЗК України, інших лісоохоронних актів, а також норми цивільного законодавства в тих випадках, коли окремі правовідносини не врегульовано лісовим, земельним чи екологічним законодавством;
- 3) настання відповідальності за наявності шкоди, спричиненої порушенням, незалежно від притягнення особи до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності. Даній ознаці кореспондує обов'язок, встановлений у ст. 69 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р., де зазначено, що шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі¹;
- 4) можливість існування відповідальності за відсутності вини особи, яка заподіяла шкоду;
- 5) при її застосуванні діють спеціальні методи обчислення розміру збитків, що передбачені спеціальними актами, наприклад, постановою КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665²;
- 6) результатом застосування є покладання на правопорушника негативних наслідків.

Таким чином, цивільно-правова відповідальність є формою державного примусу, що полягає у майновому стягненні на користь потерпілого і настанні для правопорушника невігідних майнових наслідків з метою відновлення порушеної сфери майнових відносин. Цей вид відповідальності виконує такі функції: компенсаційно-від-

відзначення 25-річчя навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. — Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. — С. 55–57.

¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

² Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 56. — Ст.1868.

новлювальну, організаційно-стимулюючу, запобіжно-превентивну і карально-штрафну.

Деякі порушення лісового законодавства з урахуванням їх суспільної небезпечності утворюють склади кримінальних злочинів. Кримінальна відповідальність є найбільш суворим видом юридичної відповідальності за правопорушення і має каральний характер. Вона настає за здійснення злочину, яким визнається винне суспільно небезпечне діяння, забороне не Кримінальним кодексом України під погрозою покарання. Для кримінальної відповідальності притаманні такі ознаки: обмеженість підстав виникнення, винятково особистий характер її застосування, особливий порядок притягнення особи до цього виду відповідальності¹.

Чинний Кримінальний кодекс України передбачає низку складів злочинів у лісовій сфері, які закріплені в розділі VIII кодексу «Злочини проти довкілля»². Так Кримінальним кодексом України встановлена кримінальна відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245), незаконну порубку лісу (ст. 246), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247).

Характерними рисами цієї відповідальності є такі:

- 1) підставою для застосування є суспільно небезпечне злочинне діяння, яке завдає шкоди лісу, лісовим ресурсам та землям лісгосподарського призначення;
- 2) застосування обмежень носить вимушений, а не добровільний характер;
- 3) кримінальна відповідальність можлива лише за вчинення злочину, склад якого передбачений Кримінальним кодексом України;
- 4) застосовується лише після винесення вироку судом;
- 5) притягнення до кримінальної відповідальності не звільняє від відшкодування збитків, завданих лісу, лісовим ресурсам, землям лісгосподарського призначення.

Прикладом притягнення до кримінальної відповідальності є вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області від 22 грудня 2010 р. (справа № 1–230/2010), яким громадянина А. притягнуто до кримінальної відповідальності за ст. 246 та ч. 1 ст. 185 Кримінального

¹ Погрібний С. О. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства / С. О. Погрібний, І. І. Каракаш // Земельне право України : підручник / За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Істина, 2009. — С. 562.

² Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25. — Ст. 131.

кодексу України і призначено покарання у вигляді 2 років обмеження волі з конфіскацією всього незаконно добутого під час незаконної порубки лісу та 100 годин громадських робіт. За матеріалами справи підсудний 1 листопада 2010 р. близько 9 години, діючи в порушення вимог ст. 69 ЛК України, не маючи відповідного дозволу (лісорубного квитка), з використанням власної бензопили «STIHL-18» у кварталі № 13 виділу № 1 лісового господарства Комунального підприємства «Дертка» (далі — КП «Дертка»), розташованого між селами Сивір та Закриничне Ізяславського району, власноручно вчинив незаконну порубку 14 сироростучих дерев породи сосна, діаметри яких у корі біля шийки кореня становлять 33 см, 39 см, 39 см, 27 см, 40 см, 39 см, 33 см, 34 см, 34 см, 35 см, 39 см, 42 см, 35 см, 45 см. У результаті проведення незаконної порубки 14 сироростучих дерев породи сосна на вказаній ділянці без спеціального дозволу на використання лісових ресурсів підсудним було заподіяно лісу, який є складовою довкілля, істотної шкоди у розмірі 36886 грн. 57 коп. 1 листопада 2010 р. після проведення незаконної порубки лісу підсудний із корисливих мотивів, діючи умисно у власних інтересах, таємно викрав з кварталу № 13 виділу № 1 лісового господарства КП «Дертка», розташованого між селами Сивір та Закриничне Ізяславського району, незаконно здобути деревину об'ємом 3,26 м³, яка належить КП «Дертка», чим завдав майнової шкоди КП «Дертка» на суму 784 грн. 32 коп.¹.

Дисциплінарна відповідальність полягає у застосуванні до учасників трудових відносин підприємств та їх посадових осіб, винних у здійсненні дисциплінарних проступків, заходів особистого впливу у вигляді накладення дисциплінарних стягнень.

Матеріальна відповідальність, по суті, є продовженням дисциплінарної відповідальності у випадках, коли порушенням трудових обов'язків заподіяна матеріальна шкода. Матеріальна відповідальність полягає в покладанні на працівників і посадових осіб підприємств, які вчинили винне протиправне діяння, внаслідок якого підприємству заподіяна матеріальна шкода чи порушені його майнові інтереси, обов'язку щодо компенсації шкоди в натурі чи заподіяних збитків².

¹ Вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області від 22 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13152993>.

² Погрібний С. О. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства / С. О. Погрібний, І. І. Каракаш // Земельне право України : підручник / За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Істина, 2009. — С. 585.

Дисциплінарна відповідальність передбачена за такі порушення лісового законодавства, які можуть розглядатися в якості порушень трудової дисципліни. Її особливостями є такі:

- 1) підставою до притягнення є дисциплінарний проступок;
- 2) застосовується за неналежне виконання або невиконання працівником покладених на нього обов'язків, які стосуються охорони та використання лісів, лісових ресурсів і земель лісгосподарського призначення;
- 3) тягне за собою негативні наслідки у вигляді обмежень особистого, організаційного чи майнового характеру;
- 4) притягує уповноважений на те орган (посадова особа) у порядку підлеглості.

Даний вид відповідальності настає за правилами, передбаченими Кодексом законів про працю України. До порушників лісового законодавства можуть бути застосовані стягнення у вигляді догани або звільнення з роботи. Застосування цієї відповідальності здійснюється відповідно до положень глави Х «Трудова дисципліна» Кодексу законів про працю України (ст. 147–151)¹.

Разом із накладенням адміністративного штрафу чи притягненням до кримінальної відповідальності фізична чи юридична особа повинна сплатити шкоду, завдану незаконною рубкою, за таксами, визначеними постановою КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу» від 23 липня 2008 р. № 665². З часу прийняття згаданої постанови виявлено низку суттєвих недоліків, основні з яких:

- чинні такси за лісопорушення є необґрунтовано великими;
- такси, передбачені постановою, не повною мірою враховують породи незаконно зрубаних дерев;
- постанова не враховує поділ цивільно-правової відповідальності на договірну та позадоговірну;
- постанова не розмежовує такси залежно від типу лісорослинних умов місцевості, де вчинена незаконна рубка³.

¹ Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — № 50.

² Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 56. — Ст.1868.

³ Удосконалення організаційно-правового забезпечення контролю в лісовому господарстві [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/docs/498>.

Прикладом притягнення до відповідальності за порушення Санітарних правил в лісах України є рішення Господарського суду Закарпатської області від 6 червня 2013 р. (справа № 907/426/13), відповідно до якого задоволено позов Закарпатського міжрайонного природоохоронного прокурора в інтересах держави в особі Державної екологічної інспекції у Закарпатській області. За матеріалами справи 25 січня 2013 р. працівниками Державної екологічної інспекції в Закарпатській області у ході проведення перевірки щодо додержання вимог природоохоронного законодавства у Державному підприємстві «Берегівське лісове господарство» виявлено ряд порушень ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», ЛК України і Санітарних правил в лісах України в лісовому фонді, а саме: незадовільне та несвоєчасне очищення місць рубок від парубкових залишків, пошкодження дерев до ступеня неприпинення росту, пошкодження дерев до ступеня неприпинення підросту та молодняка. У зв'язку з цим, заподіяно шкоду на суму 99921,86 грн. За результатами перевірки, відповідно до постанови КМУ від 23 липня 2008 р. № 665 «Про затвердження такс для обчислення шкоди заподіяної лісу» та Санітарних правил в лісах України, затверджених постановою КМУ від 27 липня 1995 р. № 555, нараховано ДП «Берегівське лісове господарство» майнові стягнення за порушення вимог лісового законодавства в сумі 99921,86 грн¹.

Перелік правопорушень, заподіяних лісовим ресурсам, які занесені до Червоної книги України, визначається ст. 20 ЗУ «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 р.², а також п. 1 постанови КМУ «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 7 листопада 2012 р.³.

Дискусійним залишається питання про юридичну природу принципів юридичної відповідальності саме за порушення вимог лісового

¹ Рішення Господарського суду Закарпатської області від 6 червня 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31698969>.

² Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3055-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 30. — Ст. 201.

³ Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 85. — Ст. 3466.

законодавства. Слід відмітити, що у ЛК України немає окремої правової норми, яка б безпосередньо стосувалася принципів лісового законодавства загалом чи принципів юридичної відповідальності за лісопорушення зокрема. З аналізу глави 22 ЛК України¹, яка присвячена відповідальності за порушення лісового законодавства, можна зробити висновок, що у лісовому законодавстві України прямо зазначено лише про принципи законності та винності юридичної відповідальності за лісопорушення. Водночас з аналізу норм кримінального, адміністративного, цивільного та трудового законодавства України щодо юридичної відповідальності за лісопорушення випливають принципи невідворотності, обґрунтованості, своєчасності, відсутності подвійної відповідальності, цілеспрямованості відповідальності у досліджуваній сфері правовідносин. Але ці принципи мають загальний характер і можуть застосовуватися і по відношенню до принципів юридичної відповідальності за земельні, водні чи інші правопорушення. Тому можна їх визначити як загальноправові принципи юридичної відповідальності за лісопорушення².

У ст. 3 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р.³ визначені основні принципи щодо охорони навколишнього природного середовища. Серед даних принципів можна виділити і принципи юридичної відповідальності за екологічні правопорушення, зокрема принцип обов'язковості додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської чи іншої діяльності, принцип компенсації шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Ще однією особливістю юридичної відповідальності за лісові правопорушення є їх попереджувальний характер щодо пріоритетності дотримання вимог безпеки природного стану лісів та їх відтворення. Це логічно випливає зі змісту ст. 109 ЛК України.

Відповідно до ст. 106 ЛК України, «самовільно зайняті земельні ділянки лісгосподарського призначення, інші земельні лісові ділянки підлягають поверненню за їх належністю без відшкодування витрат,

понесених за час незаконного користування ними. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок лісгосподарського призначення, інших земельних лісових ділянок здійснюється в порядку, встановленому ЗК України»¹.

У даній статті враховується нерозривний зв'язок використання земель лісгосподарського призначення із лісокористуванням. Сутність терміна «самовільне зайняття земельної ділянки» розкривається у ст. 1 ЗУ «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 р. № 963-IV: «Самовільне зайняття земельної ділянки — будь-які дії, які свідчать про фактичне використання земельної ділянки за відсутності відповідного рішення органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування про її передачу у власність або надання у користування (оренду) або за відсутності вчиненого правочину щодо такої земельної ділянки, за винятком дій, які відповідно до закону є правомірними»². Самовільне зайняття особою земельної ділянки лісгосподарського призначення або іншої земельної лісової ділянки тягне для цієї особи настання, з урахуванням конкретних обставин, адміністративної чи кримінальної та цивільно-правової відповідальності, а також деяких інших негативних правових наслідків.

Заходи щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам передбачені ЗУ «Про державний контроль за використанням та охороною земель». Відповідно до ст. 10 державні інспектори у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і дотриманням вимог законодавства України про охорону земель мають право звертатися до суду з позовом щодо відшкодування втрат сільськогосподарського і лісгосподарського виробництва, а також повернення самовільно чи тимчасово зайнятих земельних ділянок, строк користування якими закінчився.

Цивільно-правова відповідальність при самовільному зайнятті земельної ділянки базується на загальних засадах відшкодування заподіяної шкоди, закріплених чинним законодавством України. Разом з тим має місце особливість даної відповідальності в частині визначення розміру шкоди, заподіяної цим правопорушенням. Правила його

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

² Мендик Л. В. Принципи юридичної відповідальності за порушення вимог лісового законодавства України : поняття і види / Л. В. Мендик // Держава і право : Юридичні і політичні науки. — Київ, ІДП НАНУ, 2009. — Вип. 46. — С. 428.

³ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.

¹ Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.

² Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 963-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 350.

визначення закріплені спеціальною Методикою визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу, затвердженою постановою КМУ від 25 липня 2007 р. № 963¹.

Відповідно до ст. 108 ЛК України незаконно добута деревина та інші лісові ресурси підлягають вилученню в установленому порядку. В разі неможливості вилучення незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів стягується їх вартість².

Вилучення у правопорушника незаконно добутої деревини та інших лісових ресурсів — одна з головних вимог лісового законодавства. Під незаконно добутою деревиною та іншими лісовими ресурсами, які мають бути вилучені, слід розуміти незаконно заготовлену деревину та інші лісові ресурси незалежно від того, чи скористався ними порушник. Незаконною вважається й порубка, яка здійснювалася з порушенням нормативних актів, які регулюють порядок порубки дерев і чагарників. Визнається незаконною порубка дерев і чагарників, вчинена: без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначені в дозволі; порід, вирубки яких заборонено (п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17³).

Прикладом притягнення до відповідальності за незаконну порубку лісу є рішення Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 7 травня 2014 р. (справа № 743/504/14-ц) за позовом прокурора Ріпкинського району в інтересах держави, в особі Ріпкинського районного дочірнього агролісгосподарського спеціалізованого під-

приємства «Ріпкирайагролісгосп». За матеріалами справи встановлено, що відповідач для власних потреб здійснив незаконну порубку 82 сухостійних дерев породи сосна у виділі № 6 кварталу № 223 обходу № 4 ДП «Ріпкирайагролісгосп», поблизу с. Губичі Ріпкинського району. Факт незаконної порубки та винність відповідача у її вчиненні підтверджується актом огляду від 13 листопада 2013 р.; постановою про притягнення відповідача до адміністративної відповідальності за ст. 65 КУпАП; матеріалами перевірки, проведеної Ріпкинським РВ УМВС України в Чернігівській області, та висновком № 1981 від 20 листопада 2013 р.¹.

Отже, юридична відповідальність за правопорушення у сфері використання та охорони лісів повинна носити переважно компенсаційно-відновлювальний, матеріальний (а не каральний) характер, спрямовуватися на створення умов сталого соціально-економічного розвитку та гарантувати оптимальний для суспільного розвитку екологічний правопорядок.

2.4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОЇ ОХОРОНИ ЛІСІВ

Згідно з даними, оприлюдненими у звіті UNEP «До зеленої економіки», лісова продукція та послуги лісових екосистем підтримують добробут більше мільярда людей населення планети. Навіть якщо, на перший погляд, продукція деревообробної та паперово-целюлозної промисловостей становить відносно невисоку частку у світовому валовому продукті, значення її неухильно зростає, а різноманітні послуги лісових екосистем мають високу економічну вартість. Ліси забезпечують існування 50 % видів наземних екосистем, вони регулюють клімат планети та впливають на гідрологічний режим територій. Лісова продукція важлива не тільки тому, що деревина є відновлюваним ресурсом, здатним до переробки та біологічного руйнування, а тому, що ліси є основою екологічної інфраструктури планети².

¹ Рішення Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 7 травня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38587170>.

² UNEP. 2011. Forests : Investing in natural capital // Towards a Green Economy : Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. — 2011. — P. 186–189.

Так, враховуючи статистичні дані Державної статистичної служби України, відтворення лісів на теперішній час знаходиться не на належному рівні^{1 2} (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Рік	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Відтворення лісів, тис. га	58,6	80,2	80,9	70,1	72,4	70,1	67,7	58	60,4
садіння і висівання лісу	45,8	64,9	64,5	56,1	55,7	53,5	48,9	38	40,4
природне поновлення	12,8	15,3	16,4	14	16,7	16,6	18,8	20	20

Через недооцінку суспільного значення лісової галузі мусимо визнати, що лісокористування в Україні все ще не досягає кращих світових стандартів. Порівняно з іншими європейськими країнами Україна відзначається досить низьким середнім рівнем лісистості, а також істотною територіальною диференціацією лісорослинних умов, методів ведення лісового господарства, необхідністю організації використання лісових ресурсів і корисних властивостей лісу в різних природних зонах (Полісся, Лісостеп, Степ, Українські Карпати та гірський Крим), що суттєво ускладнює організацію лісового господарства.

У даний час площа лісів на земній кулі зменшується на 30–35 тис. га в день. Майже 33 % ділової деревини перебуває у сфері міжнародної торгівлі, й близько 80 % її сконцентровано в розвинених країнах. Країни, що розвиваються, в яких проживає 67 % населення і вирощується більше 50 % лісів земної кулі, споживають тільки 13 % ділової деревини світу. В цих країнах річне споживання паперу на 1 чол. складає всього 6 кг, тоді як у США — 257 кг. Середній американець щорічно споживає у вигляді паперу 1 м³ деревини, а у жителя країн, що розвиваються, така ж кількість деревини йде на паливо.

У зв'язку з високими темпами виснаження лісу людство постало перед реальною небезпекою порушення екологічного балансу Землі³.

¹ Статистичний збірник «Україна в цифрах 2015» / за ред. І. М. Жук. — К., 2016. — 239 с.

² Статистичний щорічник України за 2013 р. / за ред. О. О. Григоровича. — К., 2014. — 551 с.

³ Зменшення площі лісів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://leshozka.ru/253-umenshenie-ploschadi-lesov.html>.

Ліси займають 15,7 % території країни за оптимальних 20 %. У жодній природній зоні та гірських регіонах сьогодні немає оптимальної лісистості. Даний графік демонструє фактичну та оптимальну лісистість в Україні¹ (рис. 2.4).

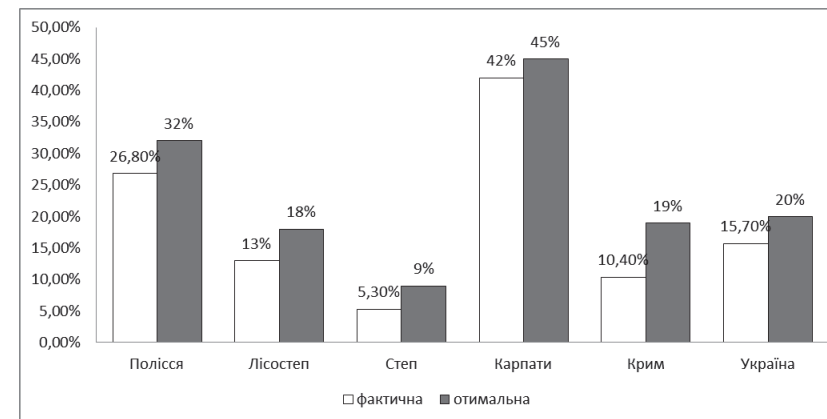

Рис. 2.4. Фактична та оптимальна лісистість в Україні, %

Лісокористування належить до тих еколого-економічних процесів, які пов'язані із первинним залученням, розширенням відтворенням, комплексним використанням та охороною елементів природно-ресурсного потенціалу і, зокрема, лісових ресурсів. За тривалий період ринкової трансформації економіки в Україні так і не було сформовано дієвої системи ринкового регулювання лісокористування, яка б забезпечила оптимальне поєднання ринкових механізмів із заходами державного регулювання економічної діяльності у лісоресурсній сфері та сприяла наблизенню процесу лісокористування до принципів і стандартів сталого розвитку².

Сталий розвиток лісового господарства спрямований на підтримку та збереження біологічного різноманіття; охорону рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин; збереження лісів, які мають високе природоохоронне значення; відмову від застосування хімічних препаратів і мінімізацію негативного впливу на довкілля. Економічно

¹ Ведмідь М. У жодній природній зоні та гірських регіонах на сьогодні немає оптимальної лісистості / М. Ведмідь // Землевпорядний вісник. — 2010. — № 3. — С. 23.

² Карпук А. І. Напрями вдосконалення системи ринкового регулювання лісокористування / А. І. Карпук // Економіка АПК. — 2011. — № 11. — С. 9.

життєздатне лісове господарство спрямоване на досягнення економічної ефективності з урахуванням екологічної та соціальної складових¹.

За останнє століття площа лісів земної кулі зменшилася вдвічі. За прогнозами FAO UNO (FAO (food and agricultural organization) — продуктова і сільськогосподарська організація при ООН) дефіцит у деревині в 2040 р. буде становити 250 млн м³ щорічно². Через свою багатofункціональність та значущість ліси в останні десятиліття стали важливим предметом для обговорення на міжнародних зустрічах різного рівня. Найбільш важливою міжнародною подією в цьому плані, без сумніву, можна вважати Міжнародну конференцію ООН з довкілля і розвитку, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро в 1992 р.

Спираючись на ухвали, що були прийняті в Ріо-92, європейські країни зробили значний поступ у розвитку лісового господарства, незважаючи на окремі невдачі, що пов'язані, головним чином, з економічними та екологічними чинниками. Цьому сприяла екологічна сертифікація лісів як один із ефективних інструментів екологічної політики.

Становлення і розвиток екологічної сертифікації лісів був пов'язаний із тим, що після ознайомлення користувачів із науковими даними про забруднення навколишнього середовища, знеліснення планети та зменшення біорізноманіття відбувся сталий ріст оплаченого попиту на екологічно чисту продукцію з боку користувачів. Особливо відчутним цей процес є у високорозвинутих європейських країнах, де він розпочався років 20 тому. Тут сформувався раніше не існуючий ринок попиту на товари з так званою «доброю зеленою» репутацією. Поштовхом до розвитку систем сертифікації на міжнародному рівні стала заборона експорту лісопродукції з тих країн, де ведення лісового господарства та лісоексплуатація не відповідали загальноновизнаним вимогам і стандартам.

Таким чином, лісова сертифікація стала:

— способом попередження неадекватного ведення лісового господарства та засобом стимулювання сталого управління лісовим господарством;

¹ Печуляк В. П. Сертифікація як форма адміністративно-правового регулювання лісового господарства в Україні: проблемні питання запровадження / В. П. Печуляк // Підприємство, господарство і право. — 2011. — № 12. — С. 123.

² Бехта П. В. Вживана деревина — надійний резерв деревини / П. В. Бехта // Деревообробник. — 2000. — № 2 (17.04. — 3.05.). — С. 32.

— маркетинговим інструментом для переконання покупців і споживачів у тому, що продукція, яка надходить на ринок, отримана з лісів, у яких господарство ведеться на високому рівні¹.

На сьогодні потужною дієвою міжнародною системою лісової сертифікації є сертифікація за схемою Лісової наглядової ради (Forest Stewardship Council — FSC). Діяльність цієї міжнародної організації полягає у формуванні процедур документального підтвердження третьою незалежною стороною відповідності ведення лісового господарства встановленим економічним, екологічним і соціальним стандартам². Право здійснювати оцінку відповідності стандартам та видавати сертифікат належить акредитованим Лісовою наглядовою радою організаціям. Вказані стандарти розробляються на основі десяти міжнародних принципів і критеріїв лісоуправління, що підготовлені FSC.

Теоретичними розробками та обґрунтуванням стандартів також займається Міжнародний комітет із стандартизації ISO 14000 та Пан'-європейський комітет лісового господарства (PEFC). Екологічна сертифікація лісів за Пан'-європейською системою є наймолодшою (заснована в 1999 р.) і ще не встигла повною мірою заявити про себе. Застосування схеми PEFC є значно дешевшим, ніж FSC. Важливим також є те, що Пан'-європейська система більш прийнятна для дрібних лісовласників, що характерно для європейських країн.

Окрім цього, окремі європейські країни за власною ініціативою розробляють національні схеми сертифікації (Австрія, Фінляндія, Швеція) та узгоджують їх із міжнародними.

З наближенням до міжнародної системи сертифікації управління лісами більш гостро постає питання про необхідність диференціації в структурі власності на ліс і відповідальності за управління лісами між приватним і державним сектором, як у країнах із великою часткою суспільного (державного) лісокористування, так і в країнах із великою часткою приватного лісокористування. Позиція держав із великою часткою державних лісів полягає у потребі специфічних підходів, зокрема визначенні, хто здійснюватиме сертифікацію і хто за неї платитиме. Однак роль держави в забезпеченні сертифікації послідовно відкидається країнами з розвинутою економікою, де вважають, що в

¹ Introducing of forest certification. DG — VIII Forest Certification Advisory Group (FCAG) // Forest Certification Briefing Note. — № 1. — 1998.

² Кравець П. В. Інструмент сталого управління. Практичні аспекти лісової сертифікації в Україні / П. В. Кравець // Деревообробник. — 2001. — № 20. — С. 40.

сертифікації зацікавлений насамперед лісокористувач, зокрема, що вона має бути добровільною. Цей варіант, можливо, є прийнятним для країн Західної Європи, США, Канади тощо, однак, що стосується України чи Росії, то тут впровадженням сертифікації повинні займатися насамперед національні урядові організації, що пояснюється як слабо розвинутим приватним сектором, так і недосконаліми ринковими інструментами, які існують у країні¹.

Українські лісгосподарські підприємства також не стоять осторонь світових тенденцій розвитку управління лісами на засадах сталого розвитку. Практична робота щодо лісової сертифікації за схемою FSC розпочалася в 1999 р. та завершилася сертифікацією лісів чотирьох державних лісгосподарських підприємств у серпні 2000 р.: Тетерівського ДВДЛГ (ДВДЛГ — дослідно-виробниче державне лісгосподарське підприємство), Барановського ДЛГ (ДЛГ — державне лісгосподарське підприємство), Білорівницького ДЛГ та Ємільчинського ДЛГ. Слід зазначити, що групова сертифікація розроблена власне для дрібних лісовласників, що не відповідає реаліям лісових відносин в Україні. Однак аргументами на користь групової сертифікації стали:

- 1) можливість тісної співпраці підприємств, що сертифікуються, в тому числі обмін досвідом;
- 2) формування єдиних підходів ведення лісового господарства;
- 3) значне зменшення витрат на проведення сертифікації, порівнянно з індивідуальною сертифікацією.

Таким чином, з метою досягнення групової сертифікації та підтримання сертифікованого статусу, було сформоване добровільне об'єднання чотирьох державних лісгосподарських підприємств та фірми Драгопласт ІМПОРТ-ЕКСПОРТ С. р. л., яке отримало назву Українська група сертифікації.

Важливим аспектом діяльності Групи є те, що підприємства мають право самостійно виходити на ринки сертифікованої продукції, не звертаючись до послуг іноземної фірми-партнера.

Українські лісгоспи були сертифіковані Інститутом екології ринку (Швейцарія) — міжнародною незалежною акредитованою FSC організацією².

¹ Ковалишин В. Р. Екологічна сертифікація лісів : світовий та вітчизняний досвід / В. Р. Ковалишин // Регіональна економіка. — 2002. — № 3. — С. 201.

² Кравець П. В. Інструмент сталого управління. Практичні аспекти лісової сертифікації в Україні / П. В. Кравець // Деревообробник. — 2001. — № 20. — С. 41.

Значним поштовхом до розвитку лісової сертифікації в Україні став вступ до Європейського Союзу в травні 2004 р. країн — традиційних імпортерів української лісової продукції, насамперед Польщі, Словаччини та Угорщини. Відповідно, у цих країнах значно зріс попит на сертифіковану лісопродукцію.

З метою розробки українських національних стандартів добровільної лісової сертифікації в 2004 р. було створено Національну робочу групу, якою розроблено проект українських стандартів лісової сертифікації, узгоджених із принципами та критеріями FSC (Лісової опікунської ради) та розпочато польове тестування цих стандартів¹.

Якщо ж говорити про сучасний стан сертифікації лісів в Україні, то станом на 1 травня 2018 р. за даними представленими організацією Forest Stewardship Council у своєму звіті «FSC Україна. Факти та Цифри» взагалом 4,13 млн. га лісів сертифіковано, зокрема видано 92 сертифікати FM/CoC. Приміром: площа лісових ділянок Вінницької області складає 127 933,6 га, видано 6 сертифікатів; Волинської — 586 389,0 га, видано 2 сертифікати; Івано-Франківської — 323 286,7 га, 9 сертифікатів; Київської — 91 578,1 га, 4 сертифікати; Кіровоградської — 75 224,9 га, 4 сертифікати; Львівської — 430 431,0 га, 1 сертифікат; Рівненської — 498 746,2 га, 1 сертифікат; Тернопільської — 143 853,3 га, 5 сертифікатів; Хмельницької — 185 957,3 га, 9 сертифікатів; Черкаської — 99 401,2 га, 3 сертифікати; Чернівецької — 143 853,0 га, 5 сертифікатів; Чернігівської — 341 436,8 га, 10 сертифікатів. Найбільше сертифікатів видано у Житомирській області (17 сертифікатів, площа лісових ділянок — 589 089,7 га) та у Закарпатській областях (16 сертифікатів, площа лісових ділянок — 495 473,3 га). В світі: 199,2 млн. га лісів сертифіковано в 84 країнах, видано 33 864 сертифікатів CoC².

Відповідно до наведених відомостей не FSC-сертифіковані ліси знаходяться в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Запорізькій, Дніпропетровській, Донецькій, Полтавській, Харківській, Луганській, Сумській областях та АР Крим.

Викладене дозволяє зробити висновок, що Україна знаходиться лише на початковому етапі реалізації програми лісової сертифікації,

¹ Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — С. 154.

² FSC Україна. Факти та Цифри [Електронний ресурс]. — Режим доступу : file:///D:/userdata/Downloads/Facts_and_Figures_FSC_Ukraine_01.05.18_ukr%2.pdf.

за якою їй належить ухвалити стратегічні рішення щодо співробітництва за міжнародними схемами з організацією національних органів сертифікації. Сертифікація лісів України є об'єктивною необхідністю. Вона сприяє поліпшенню лісокористування, сталому розвитку лісового господарства, зміцненню становища лісових підприємств на внутрішніх ринках продукції й проникненню на зовнішні.

Серед переваг, які ми отримуємо від сертифікації, є:

- 1) незалежна гарантія для клієнтів-покупців, посередників та інвесторів щодо контролю за якістю лісової продукції;
 - 2) розширений доступ на нові ринки збуту;
 - 3) демонстрація запровадження найкращої практики в управлінні лісовим господарством;
 - 4) здійснення управління лісами у єдиному законодавчому полі;
 - 5) високий ступінь довіри споживачів до сертифікованої продукції;
 - 6) налагоджене виробництво деревини;
 - 7) урахування, в цілому, проблем біорізноманіття;
 - 8) планування ведення лісового господарства і лісовпорядкування;
 - 9) тісне і довгострокове співробітництво з покупцями;
 - 10) контроль і моніторинг лісокористування.
- Водночас слід звернути увагу на такі проблеми:
- 1) додаткові фінансові затрати;
 - 2) відсутність державної політики і програм розвитку лісової сертифікації;
 - 3) недостатність знань з приводу лісової сертифікації;
 - 4) необхідність залучення широкого кола осіб¹.

Не менш важливим питанням є розробка ефективної системи фінансово-кредитного регулювання лісокористування. Зокрема, залучення коштів шляхом іноземних інвестицій, коштів міжнародних організацій для реалізації важливих проектів міжнародного значення. Важливе місце займає експортно-імпортна політика держави. Вона повинна формуватися на обмеженні сировинного експорту та низькоякісного імпорту. Експорт лісу, особливо необробленої дере-

¹ Заверюха М. М. Питання екологічної сертифікації лісів в Україні / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка. — К. : Видавничий центр НУБіП України, 2015. — С. 280–283.

вини, як відомо, є суперечливою акцією. З економічної точки зору, вона вкрай неефективна — це, по суті, вивіз робочих місць. Експорт необробленої деревини може мати місце тільки за умов кризової ситуації, яка в лісовому секторі економіки до цього часу ще не подолана. Вилучення рентного доходу з експорту деревини — процес надто ускладнений. Вивізне мито від такої операції не може компенсувати вигоди, які можна одержати від переробки деревини на місці, де також формуються значні рентні доходи. Крім того, Україна на експорті деревини, через паритет купівельних цін (місцевих і світових), зазнає значних збитків. Експортні ціни на необроблену деревину, за експертними оцінками, перевищують внутрішні в 3–6 разів. Утім, за офіційними даними, ціни на лісоматеріали при їх реалізації підвищуються лише на 25–30 %¹.

У європейських країнах облік «круглого лісу» (в лісівництві України — «ліквід») поставлено належним для ринкової економіки чином. У нас же питання обліку промислової продукції лісового сектора висвітлюється в межах аграрної системи економічного аналізу, і держава не подає відповідної інформації міжнародним інституціям. Те саме стосується й інших економічно важливих показників виробництва лісового сектора — дров, пиловника, плит, деревної маси, паперу, картону і макулатури².

Без вітчизняної сировини майже призупинила свою роботу велика кількість деревообробних та меблевих комбінатів, яких в Україні нараховується понад 6,5 тисячі. В основному це підприємства Державного агентства України з управління державними корпоративними правами та майном, Держлісагентства, частка продукції яких у загальному обсязі становить майже 70 %. Отже, зникають робочі місця, знижуються надходження до бюджету, іноземні товаровиробники завоюють вітчизняні ринки меблів.

Одночасно світовий експорт деревини та виробів з неї (будівельні матеріали, меблі, папір тощо) сьогодні становить близько 100\$ млрд на рік, у тому числі круглого лісу-сирцю — майже 10\$ млрд, або 120–130 млн м³ на рік. Тобто середня вартість 1 м³ деревини коштує всього 80–90\$, тоді як середньосвітова ціна обробленої деревини значно вища — близько 950\$ за умовний кубометр. Проте собівартість ку-

¹ Коваль Я. В. Як нам реорганізувати лісресурсну сферу України / Я. В. Коваль // Трибуна. — 2007. — № 5–6. — С. 22.

² Фурдичко О. Лісовий сектор економіки України : проблеми і перспективи розвитку / О. Фурдичко, О. Дребот // Економіка України. — 2012. — № 3. — С. 72.

бометра лісу як частини екосистеми становить приблизно 1,5—1,6\$ тисячі, адже ліс, окрім деревини, — це частина екосистеми¹.

Про актуальність даного питання свідчить і широка громадська зацікавленість. Зокрема, у засобах масової інформації постійно з'являються повідомлення від представників деревообробної галузі тих чи інших регіонів України, спеціалістів у галузі лісового господарства, звичайних громадян, яких турбує сьогодинний стан речей із цього питання. Усі вони наголошують на необхідності заборони вивозити необроблену деревину за межі України².

Наприклад, президент Асоціації меблевих і деревообробних підприємств України Сергій Сагаль зауважує: «Порівняно з одиницею деревини, проданої в круглому вигляді, ми отримуємо понад двадцять разів більше доданої вартості, якщо б ми її продали в меблях. Це просто колосально, це непорівнянні речі — зайнятість, робочі місця, видатки в різні бюджети, видатки в соціальні фонди і т.д. Це просто не може собі дозволити навіть така держава, як Росія, яка має вивізні мито і забороняє вивіз у необробленому вигляді деревини. У нас 33 відсотки деревини експортується»³.

ВРУ 9 квітня 2015 р. прийняла ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді» № 325-VIII. Законом встановлюється, що тимчасово, строком на 10 років, забороняється вивезення за межі митної території України в митному режимі експорту лісоматеріалів необроблених (код 4403 УКТЗЕД):

- деревних порід, крім сосни, — з 1 листопада 2015 р.;
- деревних порід сосни — з 1 січня 2017 р.⁴.

¹ Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» (щодо мораторію на експорт лісо- та пиломатеріалів у необробленому вигляді) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52828.

² Прикарпатські деревообробники вимагають повної заборони експорту лісу-кругляка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://styknews.info/novyny/ekonomika/2013/02/07/ prykarpatkiderevoobrobnyky>.

³ Деякі проблеми деревообробки в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lis.ck.ua/news/show/id/2539>.

⁴ Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необроблено-

му вигляді : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 325-VIII // Офіційний вісник України. — 2015. — № 55. — Ст. 1782.

Слід відмітити, що до цих пір не має єдиної думки, щодо необхідності дії мораторію на експорт лісо- та пиломатеріалів в необробленому вигляді. Зокрема, голова Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва назвав переваги введення в дію мораторію на експорт лісу кругляку, так, на його думку, це, по-перше, зростання деревообробної та меблевої промисловості, по-друге, збільшення експорту оброблених лісоматеріалів, по-третє, зростання податкових надходжень, сплачених до бюджету підприємствами деревообробних, паперових та меблевих галузей¹. На протидію даній заяві, в Міністерстві економічного розвитку та торгівлі назвали причини для скасування мораторію на експорт лісу. Це, зокрема, протиріччями між положеннями Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом, Угоди про СОТ і Меморандуму про взаєморозуміння між Україною як позичальником та Європейським Союзом².

В заяві Європейського представництва в Україні сказано, що ЄС виступає проти нинішньої заборони на експорт ділової деревини, бо вона є обмеженням вільної торгівлі та суперечить міжнародним зобов'язанням України. В ЄС наголошують, що попри заборону на експорт лісо- та пиломатеріалів в необробленому вигляді в Україні продовжується незаконна лісозаготівля та контрабанда деревини³.

Так, з 1 січня 2017 р. введена заборона на вивіз «кругляку» за межі України, проте в засобах масової інформації все частіше з'являється інформація про вивіз лісу-кругляку. Зокрема, говориться про випадки вивозу як ділової деревини, так і високоцінних порід дерев. З метою унеможливлення зловживань в даному напрямку 12 січня 2017 р. видано наказ Державного агентства лісових ресурсів України «Деякі питання експорту лісоматеріалів необроблених» № 12⁴, який буде

му вигляді : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 325-VIII // Офіційний вісник України. — 2015. — № 55. — Ст. 1782.

¹ Мораторій на експорт лісу-кругляка вигідний Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.obozrevatel.com/blogs/87962-moratorij-na-eksport-lisu-kruglyaka-vigidnij-ukraini.htm>.

² В МЕРТ назвали причини для скасування мораторію на експорт лісу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/11/23/611981>.

³ Все, що потрібно знати про позицію ЄС стосовно мораторію на експорт лісу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.facebook.com/EUDelegationUkraine/photos/a.145962402115063.26057.126879227356714/1322552404456051/?type=3&theater>.

⁴ Деякі питання експорту лісоматеріалів необроблених : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 12 січня 2017 р. № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=175822&cat_id=65319.

зобов'язувати керівників державних підприємств, які належать до сфери управління Держлісагентства, під час поставок за межі митної території України паливних дров обмежити їх довжину двома метрами. У разі, якщо дані вантажу не будуть зазначені в електронному реєстрі та не будуть мати сертифіката походження, цей вантаж не зможе перетнути кордон. Окрім того, було наголошено, що про введення в дію зазначених норм будуть поінформовані і органи митного контролю, і в разі вчинення правопорушення у даному напрямку будуть ухвалюватися кадрові рішення, а матеріали передаватимуться до відповідних правоохоронних органів.

На нашу думку, дане рішення має низку недоліків, зокрема, як відомо, Державному агентству лісових ресурсів України належить 73 % лісових масивів, Міністерству оборони України, Міністерству екології та природних ресурсів та обласним радам — 27 % лісових масивів. Так дане рішення буде стосуватися не всіх лісових угідь, а лише тих, які перебувають у підпорядкуванні Держлісагентства, тому це питання повинно регулюватися на законодавчому рівні. Також слід підвищувати міри відповідальності за незаконне переміщення лісо- та пиломатеріалів в необробленому вигляді за межі України. Окрім цього, на етапі удосконалення ведення лісового господарства, на перше місце потрібно ставити питання не економічного, а екологічного значення лісів. Ліси виконують не тільки економічну функцію, забезпечують населення деревиною та іншими продуктами лісу, а виконують також водоохоронні, водорегулюючі, рекреаційні, естетичні, виховні, санітарно-гігієнічні та інші функції. Ліс — місце поселення звірів, птахів, заготівлі лікарської сировини, грибів і ягід, тобто джерело величезної кількості матеріальних цінностей. У більшості випадків для них немає замінників¹.

На наше переконання, Україні для збільшення конкурентоспроможності на зовнішньому ринку потрібно розширювати спектр асортименту, це стосується як виробництва целюлозно-паперових товарів, так і виробництва меблів, слід вивозити не тільки сировинний матеріал, круглу деревину, але й продукцію кінцевої переробки. Це

¹ Заверюха М. М. Актуальні питання мораторію на експорт лісо- та пиломатеріалів у необробленому вигляді / М. М. Заверюха // Збірник матеріалів Міжнародного конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп.ред.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, Т. Є. Харитонova ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — Одеса : Юридична література, 2017. — 135–137.

дозволить розширити конкурентний потенціал української економіки, створить нові робочі місця, прискорить темпи економічного розвитку, сприятиме створенню асоціацій лісопромислових підприємств, підвищить якість життя українських громадян¹.

На сучасному етапі все більший розвиток має державно-приватне партнерство. Державно-приватне партнерство є одним із сучасних механізмів залучення інвестиційних коштів у розвиток галузей, які традиційно входять до державного сектору з частковою передачею права на операційне управління об'єктами інвестицій на обумовлений термін.

Відповідно до ЗУ «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р. № 2404-VI, «державно-приватне партнерство — співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним законом»².

У публікаціях ряду вітчизняних вчених в останні роки доволі активно піднімаються питання імплементації у сферу лісового господарства апробованих закордонною практикою форм та моделей державно-приватного партнерства як засобу нарощення інноваційно-інвестиційного потенціалу розширеного відтворення потужностей лісовідновлення та первинної переробки деревини. Тим більше що інституціональне підґрунтя створення таких форм партнерських відносин уже сформовано.

М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик та С. М. Демидюк переконані, що державно-приватне партнерство дасть можливість поєднати адмінресурс та приватну ініціативу підприємницьких структур. Це створить передумови для залучення інвестиційних ресурсів та передових високоефективних технологій. Більше того, проекти держав-

¹ Заверюха М. М. Перспективи розвитку експорту лісових ресурсів в Україні / М. М. Заверюха // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. — Одеса : Юридична література, 2015. — С. 651–653.

² Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 40. — Ст. 524.

но-приватного партнерства є привабливими як для держави, так і для підприємницьких структур, оскільки державні гарантії зменшують підприємницький ризик, а додаткові недержавні інвестиції сприяють розбудові інфраструктури поселень та примножують потенціал середовища проживання.

Ще вищий синергетичний ефект очікується при впровадженні інститутів державно-приватного партнерства у лісове господарство, де необхідною умовою ефективного розвитку є збереження і примноження лісоресурсного потенціалу, а достатньою — реалізація масштабних проектів з модернізації технологічної бази лісозаготівельного та деревообробного виробництва, а також впровадження додаткових потужностей поглибленої переробки деревини¹.

Г. А. Мішеніна стверджує, що поширення державно-приватного партнерства в лісоресурсній сфері є можливим і доцільним у формі оренди з переходом права власності, безстрокової оренди, лізингу, депозитарно-компенсаційної системи лісокористування та лісовідновлення, створення інтегрованих підприємницьких структур (кластерів) із залученням державних структур, концесії, контрактів на управління².

На думку М. С. Соколова, важливою складовою лісової політики має бути сприяння розвитку державно-приватного партнерства. Його твердження базується на тому, що реалізація її завдань повинна здійснюватися при одночасному використанні ресурсів держави і приватного бізнесу, залученні в країну інвестицій і нових технологій³.

Слід погодитися з думкою дослідника О. Ю. Піддубного, який зазначає, що сучасне розуміння ролі та завдань уряду держави зводиться до забезпечення того чи іншого рівня соціальних стандартів, якого вимагають від уряду різні соціальні групи, і поза увагою залишається те, що держава не повинна зосереджуватися лише на постійному знятті соціальної напруги, задоволенні поточних інтересів громадян,

¹ Хвесик М. А. Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування : інвестиційно-інноваційний аспект : монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик, С. М. Демидюк. — Луцьк : ПВД «Твердія», 2010. — С. 250.

² Мішеніна Г. А. Еколого-економічні засади розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Г. А. Мішеніна. — Суми, 2010. — С. 8.

³ Соколов М. С. Управление развитием межотраслевых комплексов (на примере лесного сектора) : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (теория управления экономическими системами)» / М. С. Соколов. — М., 2008. — С. 9.

держава повинна забезпечувати сталий розвиток суспільства, збереження його структур, у тому числі самої держави, інакше кажучи, всіма засобами забезпечувати перспективну державну безпеку, поєднуючи її з соціальною функцією¹.

Аналізуючи ЗУ «Про державно-приватне партнерство» від 1 липня 2010 р.², до переваг державно-приватного партнерства віднесемо:

- 1) забезпечення вищих техніко-економічних показників ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера;
- 2) довготривалість відносин (від 5 до 50 років);
- 3) передача приватному партнеру частини ризиків у процесі здійснення державно-приватного партнерства;
- 4) обов'язкова наявність конкурентного середовища при заключенні контракту або концесії;
- 5) розширення рівня фінансування у соціально значущі проекти;
- 6) більш якісне використання інвестиційних ресурсів;
- 7) підвищення ефективного використання державної власності та ін.

Відповідно до ст. 14 ЗУ «Про державно-приватне партнерство» визначення приватного партнера для укладання договору (договорів) у рамках державно-приватного партнерства здійснюється виключно на конкурсних засадах, крім випадків, передбачених законом.

Тобто можна визначити, що державно-приватне партнерство дозволить покращити розвиток лісового господарства. Зберігаючи лісові блага під державним патронатом, можна широко використовувати інвестиції приватних партнерів. Тому слід внести зміни до ЗУ «Про державно-приватне партнерство», де в п. 1 ст. 4 визначити, що до сфер застосування державно-приватного партнерства слід віднести і лісове господарство, задля покращення ведення лісового господарства, використання існуючих земель лісогосподарського призначення і залісення нових. Слід також доповнити ст. 14 ЗУ «Про державно-приватне партнерство» нормою про те, що приватним партнером у сфері лісового господарства може бути юридична особа або фізична особа-підприємець, яка має спеціальну правосуб'єктність, тобто

¹ Піддубний О. Ю. Правові засади державно-приватного партнерства з розвитку і використання біотехнологій в екологічній сфері / О. Ю. Піддубний // Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листопада 2013 р.). — К. : Принт Сервіс, 2013. — С. 123.

² Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 40. — Ст. 524.

основним видом діяльності якої є ведення лісового господарства, для недопущення нераціонального і неефективного здійснення лісогосподарської діяльності¹.

Не менш важливим питанням виступає і регулювання форм власності на ліси та землі лісогосподарського призначення. Так, перш за все, потрібно зрівняти конкурентоспроможність різних форм власності шляхом розширення прав і обов'язків приватних лісовласників. Суб'єкти права приватної власності на ліси повинні належним чином витримувати увесь тягар витрат, пов'язаних із підтриманням на відповідному рівні природних властивостей лісу, а також покладених на них лісовим законодавством обов'язків щодо його раціонального використання. Відповідно до ч. 3 ст. 56 ЗК України громадяни та юридичні особи в установленому законом порядку можуть набувати у власність земельні ділянки деградованих і малопродуктивних угідь для заліснення². Вважаємо, що дане положення законодавства є позитивним, адже це стимулює діяльність осіб із лісорозведення, особливо на деградованих та малопродуктивних земельних ділянках, що потребують заходів щодо відновлення їх корисних властивостей. Тому було би доцільно зафіксувати норми з державної підтримки і заохочення лісорозведення у вигляді пільгових кредитів, бюджетного фінансування та зменшення оподаткування. Так власники деградованих і малопродуктивних земельних ділянок, які мають намір зробити посадку лісу, повинні забезпечуватися можливістю придбання насіння, саджанців, іншого посадкового матеріалу за пільговою ціною. Цікавим є досвід Німеччини щодо оподаткування. У цій країні лісовласники, які володіють земельними ділянками площею до 0,3 га, не оподатковуються. У багатьох європейських країнах не оподатковують молоді лісові насадження (у Франції віком до 30 років, Польщі — до 40 років), тобто держава підтримує тих лісовласників, які володіють лісами, вікова структура яких не сприятлива для ведення промислової заготівлі лісу³.

¹ Заверюха М. М. Державно-приватне партнерство в лісовому господарстві / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.: у 2-х частинах. — Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. — Ч. 2. — С. 125–127.

² Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

³ Ульяновченко О. В. Конкурентний потенціал підприємств лісового господарства, стратегічні аспекти його формування / за ред. О. В. Ульяновченко, А. А. Суска, А. П. Бабич. — Харків : Щедра садиба плюс, 2014. — С. 58.

У ст. 205 ЗК України передбачаються заходи економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель. Нами пропонується п. 3 ч. 1 ст. 205 ЗК України доповнити положенням про звільнення від рентної плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії лісогосподарського освоєння, та викласти його у такій редакції: «звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського та лісогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами».

Слід також згадати про високу вартість виготовлення проектно-кошторисної документації для зміни цільового призначення земельних ділянок з іншого на лісогосподарське при залісненні малопродуктивних і деградованих земельних ділянок. Саме надання пільг на виготовлення проекту землеустрою і правовстановлюючих документів сприяло би лісорозведенню. Так при наданні пільг потрібно було би враховувати, саме з якого цільового призначення переводиться земельна ділянка і яким є вид цільового призначення після заліснення відповідно до Класифікації видів цільового призначення земель, затвердженої наказом Державного комітету України із земельних ресурсів від 23 липня 2010 р. № 548¹.

Вважаємо, що було б доцільно перейняти досвід європейських країн та надалі створювати сприятливі умови для ведення лісового господарства приватними суб'єктами, адже це сприяло би лісовідновленню, стабілізації екологічної рівноваги та створенню робочих місць для місцевого населення².

Чинне законодавство нині налічує чимало нормативних актів програмного змісту, які зобов'язують проводити заліснення нових земель. Зокрема, це ЗУ «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» від 21 вересня 2000 р. № 1989-III³, ЗУ «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від

¹ Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель : наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23 липня 2010 р. № 548 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 85. — Ст. 3006.

² Заверюха М. М. Перспективи розвитку приватної форми власності на землі лісогосподарського призначення в Україні / М. М. Заверюха // Право і суспільство. ВІПЗ «Дніпропетровський гуманітарний університет». — 2015. — № 5. — С. 111–116.

³ Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України від 21 вересня 2000 р. № 1989-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 47. — Ст. 405.

21 грудня 2010 р. № 2818-VI¹, державна цільова програма «Ліси України на 2010–2015 роки», затверджена постановою КМУ від 16 вересня 2009 р. № 977², указ Президента України «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень» від 4 листопада 2008 р. № 995/2008³ тощо.

У ст. 123 ЗК України⁴ встановлений єдиний порядок надання земельних ділянок державної та комунальної власності у користування всім юридичним та фізичним особам. Разом із тим заліснення нових земель та збільшення площі лісів у зазначених вище нормативно-правових актах визнано державним пріоритетом. Аналізуючи норми ЗК України з приводу надання земельних ділянок державної та комунальної власності у користування (в тому числі й для лісгосподарських потреб), можна визначити, що він є достатньо складним і довготривалим, адже є необхідність розробки проектної документації. Тому було би доцільно забезпечити механізми полегшеного оформлення відведення земель для лісорозведення та виконання державних програм.

Проблемним питанням виступає і сама законодавча база, яка регулює порядок використання лісових ресурсів та земель лісгосподарського призначення, адже стан і якість вітчизняного лісового законодавства прямо впливає на якість і ефективність ведення лісового господарства в Україні. Так норми лісового законодавства містяться у великому масиві підзаконних нормативно-правових актів, що часто призводить до різноманітного правозастосування та неузгодженості.

Наприклад, п. 40 «Порядку спеціального використання лісових ресурсів», затвердженого постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761, визначає, що «виділення лісових ділянок для заготівлі деревини та проведення їх оцінки здійснюється відповідно до Ін-

струкції з відведення і таксації лісосік у лісах, що затверджується в установленому порядку Мінагрополітики за поданням Держлісагентства, погодженим з Мінприроди»¹. Проте згадана Інструкція досі не розроблена, а замість неї діє наказ Держлісагентства «Про затвердження Методичних вказівок з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Державного агентства лісових ресурсів України» від 21 січня 2013 р. № 9², який обов'язковий лише для лісових господарств Держлісагентства. В п. 65 даного нормативно-правового акта також згадано і про правила огляду місць використання лісових ресурсів, які затверджує Мінагрополітики за поданням Держлісагентства, погодженим з Мінприроди, і відповідно до яких здійснюється огляд. Проте дані правила не затверджені.

Відповідно до п. 17 Порядку видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затвердженого постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761, визначено, що «правила обліку, зберігання, заповнення, видачі бланків лісорубного або лісового квитка затверджує Мінагрополітики за поданням Держлісагентства, погодженим з Мінприроди та Мінфіном». Дані правила не прийняті й досі.

Інший приклад, у п. 5 Правил поліпшення якісного складу лісів, затверджених постановою КМУ від 12 травня 2007 р. № 724, зазначено, що «особливості проведення рубок формування і оздоровлення лісів залежно від їх цільового призначення, породного складу насаджень, а також лісорослинних умов визначаються в інструкції з проведення рубок формування і оздоровлення лісів, що затверджується Мінагрополітики за поданням Держлісагентства, погодженим з Мінприроди»³. Проте дана інструкція досі не затверджена.

Слід згадати і про застарілість окремих нормативів, так, наприклад, досі діє постанова КМУ «Про затвердження Порядку заготівлі

¹ Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 26. — Ст. 218.

² Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 72. — Ст. 2475.

³ Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень : указ Президента України від 4 листопада 2008 р. № 995/2008 // Офіційний вісник Президента України. — 2008. — № 45. — Ст. 1279.

⁴ Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.

¹ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

² Про затвердження Методичних вказівок з відведення і таксації лісосік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Державного агентства лісових ресурсів України : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 21 січня 2013 р. № 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/16549>.

³ Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 37. — Ст. 1478.

другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» від 23 квітня 1996 р. № 449¹, постанова КМУ «Про затвердження Правил заготівлі живиці в лісах України» від 8 лютого 1996 р. № 185². Дані підзаконні нормативно-правові акти були прийняті на виконання положень попередньої редакції ЛК України 1994 р., тому їх положення не завжди узгоджуються з чинними редакціями ЛК та ЗК України та з окремими положеннями постанови КМУ «Про врегулювання питання щодо спеціального використання лісових ресурсів» від 23 травня 2007 р. № 761³. Зокрема, відповідно до ст. 72 ЛК України та п. 22 постанови КМУ «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» заготівля деревинних соків відноситься до другорядних лісових матеріалів. А відповідно до п. 28–32 постанови КМУ «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» заготівля деревинних соків відноситься до побічних лісових користувань.

Застарілість, неузгодженість та відсутність перелічених нормативно-правових актів у системі законодавства мають значний вплив на ведення лісового господарства. Тому слід переглянути деякі застарілі нормативно-правові акти на відповідність їх сьогоденню та доповнити систему законодавства нормативними актами, які заявлені, але не прийняті⁴.

Наразі діє наказ Державного комітету лісового господарства України «Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини» від 19 лютого 2007 р. № 42⁵, відповідно до нього затверджено

¹ Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/449-96-p>.

² Про затвердження Правил заготівлі живиці в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1996 р. № 185 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/185-96-p>.

³ Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.

⁴ Заверюха М. М. До питання правового регулювання використання земель лісогосподарського призначення в Україні / М. М. Заверюха // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія» : збірник наукових статей. — Чернівці, 2015. — № 3. — С. 108–123.

⁵ Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини : наказ Державного комітету лісового господарства України від 19 лютого 2007 р. № 42 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 15. — Ст. 573.

Положення про організацію та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини.

Так, наприклад, на біржові аукціонні торги з продажу необробленої деревини заготівлі 1–3 кварталів 2014 р. лісогосподарськими підприємствами було виставлено 5729 тис. м³ лісопродукції, в тому числі на загальні аукціони — 3293 тис. м³, виявили бажання придбати 2346 тис. м³, що становить 71 % виставлених обсягів, фактично викуплено 1925 тис. м³, або 58 %. На спеціалізовані торги було виставлено 2436 тис. м³, реалізовано 1168 тис. м³ деревини, або 48 % виставлених обсягів, фактично вибрано — 960,3 тис. м³, або 39 %¹.

Не реалізована на товарних біржах необроблена деревина реалізується підприємствами — постійними лісокористувачами по прямих договорах за цінами, не нижчими від тих, які склалися на останньому аукціоні.

Проте дане Положення містить низку недоліків:

- 1) не врегульовано альтернативні методи реалізації необробленої деревини на внутрішньому ринку. До таких методів слід віднести: інтернет-аукціони, короткострокові контракти, середньострокові та довгострокові контракти;
 - 2) відсутня прозора методика формування стартової ціни на деревину;
 - 3) не визначено умови, на яких продаються лоти;
 - 4) не врегульовано процедуру повернення гарантійного внеску;
 - 5) не встановлено процедуру визначення величини комісійної винагороди біржі;
 - 6) учасниками аукціонів є «перекупники», які купують круглий ліс для подальшого його перепродажу;
 - 7) Положення не передбачає жодних штрафних санкцій за невиконання своїх обов'язків по аукціону як продавцями, так і покупцями;
 - 8) біржі не здійснюють контролю за виконанням біржових контрактів і жодних заходів щодо їх дотримання не приймають.
- Наведемо методи реалізації деревини в деяких країнах Європейського Союзу в порівнянні з Україною² (таблиця 2.3.).

¹ Позиція Держлісагентства щодо проведення біржових торгів з продажу необробленої деревини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://derevoobrobnyk.com/yakemajbutnye-nashixlisiv-vidpovid-derzhlisagentstva>.

² Аналіз потенціалу лісового сектора України та виявлення факторів, що гальмують його інноваційний розвиток. Деревообробний сегмент [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/docs/213>.

Таблиця 2.3

Методи реалізації деревини в країнах Європейського Союзу і України

Методи	Країни						
	Словаччина	Румунія	Польща	Великобританія	Німеччина	Австрія	Україна
Аукціони	так	так	ні	так	так	ні	так
Інтернет-аукціони	ні	ні	так	так	ні	так	ні
Короткострокові контракти (до 1 року)	ні	так	так	ні	так	так	ні
Середньострокові контракти (1–3 роки)	так	так	так	так	так	так	ні
Довгострокові контракти (3–10 років)	так	так	так	так	так	так	ні

Назріла гостра необхідність зміни порядку регулювання продажу необробленої деревини. Групою з питань регулювання ринку деревини Платформи реформування лісового господарства розроблено Положення про порядок реалізації необробленої деревини. Новий документ презентували 27 квітня 2015 р. на засіданні Координаційної ради в Держлісагентстві¹. У даному Положенні регулюється порядок організації та проведення аукціону і порядок заключення довгострокових договорів на продаж необробленої деревини. Так право на отримання необробленої деревини на умовах довгострокових договорів отримали суб'єкти господарювання, які переробляють понад 10 тис. кубометрів деревини у рік. У Положенні враховано всі пропозиції фахівців та зацікавлених сторін².

Слід також згадати і про лісосічні відходи, які складають 18 % при використанні лісових ресурсів. Як правило, використовується тільки ліквідна частина дерева — ділова деревина і дрова. Інше — суччя, вершини, короткомірні відрізки — спалюється. Цій же процедурі під-

даються сухостійні дерева, вітролом, уламки гілок. Майже не використовуються пні, коріння (за винятком соснового пневного смола), дрібнотоварна деревина. На збирання й утилізацію цих відходів потрібне залучення додаткових трудових і фінансових ресурсів.

Простий розрахунок показує, що при об'ємах лісозаготівель у межах 8 млн м³ утворюється близько 30 % відходів у вигляді вершин, суччя і гілок, що складає 2,6 млн м³ відходів, які не використовуються. Велика кількість деревних відходів утворюється на лісосіці в процесі проведення рубок головного і проміжного користування і включає уламки стовбурів, крону дерев, тонкомір'я та ін. До відходів деревообробки відносяться ошурки, стружка, обрізи дошок, обалок, дрова, кора. На теперішній час при переробці круглого лісу і в будівництві утворюється велика кількість відходів, відсоток яких складає в середньому на лісопилці 35, шпалопеліні — 30, у фанерному виробництві — 55, у сірниково-вому виробництві — 60, у меблевому і тарному виробництві — 60–80.

Багаторічною практикою лісозаготівель і лісового господарювання доведено, що найраціональніший спосіб утилізації відходів у вигляді суччя і вершин — це виробництво органічних добрив на вирубаних площах. Цього висновку дійшли лісозаготівельники Англії, Німеччини, США, Канади, Фінляндії.

Усі перераховані види деревних відходів можуть бути використані для технологічних (для отримання продукції) та паливних потреб. Поза сумнівом, перспективними є енергохімічне використання відходів, виробництво арболіта, деревноволокнистих, деревностружкових, деревинних плит і тарного картону. Досвід показує, використання тільки половини відходів, що утворюються на лісосічних роботах, на виробництво плит дозволило б у цілому по країні заощадити 10–12 млн кубометрів ділової деревини в рік¹.

Відповідно до ЗУ «Про відходи» від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР, «відходи — будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворилися у процесі виробництва чи споживання, а також товари (продукція), що повністю або частково втратили свої споживчі властивості і не мають подальшого використання за місцем їх утворення чи виявлення і від яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися шляхом утилізації чи видалення»².

¹ Ладика В. І. Біоенергетичний потенціал лісостепової і поліської зон України та перспективи його використання / В. І. Ладика. — Суми : Унів. кн., 2009. — С. 17.

² Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 36. — Ст. 242.

З вищевикладеного можна визначити, що деревні відходи слід розглядати не як відходи, а як сировину для отримання теплової й електричної енергії та як сировину для виробництва продукції. Тому є необхідним замінити поняття «деревні відходи» на поняття «вторинні лісові ресурси»¹.

Окрім того, тенденції розвитку лісової галузі такі, що внаслідок міжнародних угод про протидію зміні клімату очікується підвищення конкурентоспроможності деревини як джерела енергії. Це може примусити виробників енергії ширше використовувати біологічні види палива, засновані на деревині. І на цій основі вже зараз спостерігається розвиток сектора деревного пального. Ліси України щорічно дають значний приріст деревини, використання якої як біопалива стає перспективним.

Потрібно відзначити, що сьогодні у світі більше половини заготовленої деревини використовується як паливо, ці технології знаходять своє відображення і в Україні. Так, на офіційному сайті Державного агентства лісових ресурсів України опублікована інформація про запуск виробництва технологічної тріски, яка в подальшому може бути використана як альтернативний вид палива. Зокрема, в Чорноліському лісгоспі, що на Кіровоградщині, проаналізували ситуацію із значним зниженням обсягів лісозаготівель, пов'язаним із скороченням рубок, і прийняли рішення переходити на новітні світові технології та безвідходне виробництво. Першим кроком на цьому шляху стали придбання рубальної машини і запуск виробництва технологічної тріски.

Використовувати рубальну машину можна в будь-якому лісовому масиві, оскільки вона мобільна, навісна і працює на базі колісного трактора. Нині обладнання працює в тестовому режимі, проводяться хронометражні роботи. А тим часом підприємство вже уклало перші угоди на постачання тріски технологічної, якою опалюватимуть установи та організації відповідного району².

Відповідно до Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату основним заходами

щодо кількісних обмежень і скорочень викидів є заходи з обмеження та/або скорочення викидів парникових газів¹. Саме деревне паливо, як енергетичний ресурс, має великий потенціал в даному напрямі, адже даний вид палива являється, по-перше, поновлювальним, по-друге, економічно вигідним, по-третє, при спалюванні деревини в 90 % утворюється нешкідливий газ, який не загрожує як життю і здоров'ю людини, так і навколишньому природному середовищу вцілому².

Потрібно удосконалювати систему ринкового регулювання екологізації лісокористування. Велику увагу екологізації лісокористування було приділено на XIX конгресі лісових наукових дослідницьких організацій (ІЮФРО). У ряді доповідей зазначалося, що за останні 30 років суспільство в країнах Європейського економічного співтовариства почало усвідомлювати, що провідними функціями лісів стали водоохоронні, водорегулюючі, захисні та санітарно-гігієнічні. У цілому в найближчому майбутньому лісова політика європейських держав повинна здійснюватися у напрямку екологізації лісокористування і переведення його з використання деревини в комплексне використання усіх лісових ресурсів³.

Серед основних причин виникнення проблем у лісоресурсній сфері можна назвати відсутність правових та економічних механізмів стимулювання запровадження природозберігаючих технологій або їх елементів, охорони, захисту, відновлення лісів. Екологізація лісокористування повинна в себе включати:

- 1) визначення пріоритетних завдань національної лісової політики та конкретні шляхи їх реалізації;
- 2) оцінку впливу забруднюючих речовин техногенного характеру на ліси та землі лісогосподарського призначення;
- 3) збереження біорізноманіття (виділення лісів, призначених для збереження біорізноманіття, збереження біорізноманіття у період проведення лісогосподарських заходів);

¹ Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/995_801.

² Заверюха М. М. Лісові ресурси як альтернативний вид палива / М. М. Заверюха // Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції : матеріали «круглого столу» (Харків, 8 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. — Харків : Право, 2017. — С. 142–144.

³ Екологія і лісокористування [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://leshozka.ru/224-ekologiya-i-lesopolzovanie.html>.

4) впровадження екологобезпечних і ощадливих технологій при проведенні лісогосподарських заходів;

5) оптимізацію природного і штучного лісовідновлення (ефективність лісовідновлення і підвищення продуктивності нового покоління лісу тісно пов'язані зі створенням лісонасінневої бази, розвитком насінництва на селекційних засадах, забезпеченням лісокультурних робіт сортовим насінням і посадковим матеріалом з поліпшеною спадковою якістю)¹.

До проблем лісокористування варто віднести використання лісозаготівельної техніки на лісосічних роботах. Одна з основних проблем лісозаготівель в Україні — це відсутність сучасних багатоопераційних лісозаготівельних машин. Сьогодні придбати таку техніку спроможні лише великі лісозаготівельні підприємства, які зможуть забезпечити її кваліфіковану експлуатацію та обслуговування.

Розробка нової, екологічно безпечної техніки — найважливіше завдання лісового машинобудування. Застосування лісової техніки як на лісосічних роботах, так і на лісовідновленні безпосередньо пов'язане з технологією проведення лісогосподарських заходів, причому технологія повинна бути пов'язана з особливостями виростання насаджень та їх цільовим призначенням.

У сучасних умовах ринкової економіки для лісових підприємств невеликої потужності використання дорогої та дуже потужної спеціалізованої техніки є економічно не вигідним. За останні роки на лісозаготівлі України з відносно маломасштабними лісосічними роботами ефективно застосовуються колісні трактори сільськогосподарського і загальнопромислового призначення, на які навішують різні спеціалізоване технологічне обладнання, що легко встановлюється і знімається (за потребою), для виконання в першу чергу первинного транспортного освоєння розроблюваних лісосік. Такі машини здатні виконувати трелювання деревини волоком, канатне трелювання (підтрелювання), зрізання гілок, розкрюжування, перевезення деревини з використанням, наприклад, причіпного або навісного технологічного обладнання та інші роботи².

¹ Заверюха М. М. Шляхи екологізації лісокористування в Україні / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнарод. наук.-практ. конф. (Житомир, 14 травня 2015 р.) / Мін-во освіти і науки України ; Жит. нац. агроекологічний ун-т. — Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. — С. 435—438.

² Ковальчук Н. П. Аналіз проблем лісозаготівель в Україні / Н. П. Ковальчук // Сільськогосподарські машини. — 2013. — № 25. — С. 61.

Широко застосовуються валочно-пакетувальні машини, важкі неповороткі гусеничні трактори, які завдають істотні пошкодження ґрунту, ламають підріст, пошкоджують кореневу систему. У лісгоспах використовуються агрегатні лісозаготівельні машини: звалювально-пакетувальні ЛП-19А, звалювально-трелювальні ЛП-49, гідрорізальні ЛП-30Б і ЛП-33, трелювальні ЛТ-157, ЛТ-171 та інші. Технічний прогрес знову загострив питання про вибір лісозберігаючих способів і технологій рубок. Як правило, в держлісгоспах, незалежно від породи і лісорослинних умов, ведуться суцільнолісосічні рубки з наступним штучним залісненням вирубок. Поступові та вибіркові рубки, які рекомендуються діючими нормативними документами, проводяться лише в дослідному плані. Успішність несучільних рубок пов'язується із можливістю використання самосіву і підросту головних лісоутворюючих порід, стан якого часто визначає кількісні та якісні показники нового покоління лісу впродовж усього його життя¹.

При рубках головного користування часто порушується структура ґрунту, і в результаті ерозійних процесів знищується найбільш родючий гумусовий горизонт, і наступне покоління лісу вже не буде цілком забезпечене поживними речовинами. Тому, щоб не порушити верхній шар ґрунту, доречним є використання канатно-підвісних доріг, що, на жаль, через недостатнє фінансування є поки що неможливим.

Відтак, ми приєднуємося до позиції І. О. Костяшкіна, який зазначає, що, реалізуючи право власності на землю, кожен суб'єкт такого права має спрямовувати свою діяльність як на недопущення погіршення екологічної ситуації, так і одночасно на покращення стану ґрунтів².

Назріла необхідність впроваджувати нову лісозаготівельну техніку — безчокерні трелювальні машини, щелепні навантажувачі, автопоїзди, канатні установки, агрегати для автоматизованого розкрюжування лісу та ін. Особливо це є актуальним у гірських лісах Українських Карпат, адже продуктивність умов на лісосічних роботах у гірських умовах є в 2—3 рази нижчою, ніж продуктивність аналогічних машин у рівнинній місцевості. Гірські ліси Українських Карпат характеризуються великою різноманітністю умов рельєфу, таксацій-

¹ Ткачук В. І. Ліси Житомирщини : Іст.-екоп. нарис / за ред. В. І. Ткачук, В. А. Івашенко та ін. — Житомир : КП «Журфонд», 1997. — С. 93.

² Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні : монографія / І. О. Костяшкін. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. — С. 124.

них показників кожної лісосіки і мають недостатньо розвинуту мережу доріг.

Можна навести приклад лісозаготівельної машини Timberjack, виконаної компанією Plustech, що являє собою майбутнє лісової техніки. Машина пересувається за рахунок шести опор, оснащених шарнір, автоматично пристосовується до поверхні ґрунту, обходить і переступає перешкоди і навіть може розвертатися на місці. «Ця нова концепція машини запроектована для тестування можливостей застосування технологій крокуючих машин при механізованих лісозаготівлях», — говорить Ерккі Каре, директор-розпорядник компанії Plustech. Машина призначена для роботи на нерівному і складному ґрунті. Машина проходить тестування в Німеччині, Фінляндії та Австрії¹.

Лісозаготівельні машини повинні мати високу продуктивність, виконувати роботи якісно з невеликим рівнем витрат на одиницю продукції. Дані машини повинні працювати ефективно і з мінімальною шкодою для навколишнього природного середовища. Тому слід впроваджувати нові технології через економічне стимулювання заходів щодо раціонального використання земель лісгосподарського призначення для власників лісів та лісокористувачів шляхом закупівлі лісозаготівельної техніки. Нами пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 99 ЛК України та викласти її у такій редакції: «Держава здійснює економічне стимулювання заходів щодо розширеного відтворення лісів, зокрема шляхом компенсації витрат власникам лісів і лісокористувачам при впровадженні ними заходів щодо розширеного відтворення лісів та впровадженні нових технологій при використанні лісових ресурсів»².

За сучасних умов розвитку України потрібно заощадливо, бережливо і раціонально використовувати лісові ресурси. Також необхідно здійснювати заходи щодо усунення марнотратства у використанні деревини, особливо в районах багато забезпечених лісом.

Задля того щоб використання лісових ресурсів було більш екобезпечним, ефективним і ресурсоощадливим, потрібно впроваджувати

як економіко-фінансові, так і організаційно-виховні інструменти стимулювання.

Так до економіко-фінансових інструментів ми відносимо:

- 1) зменшення оподаткування відповідних видів діяльності;
- 2) збільшення державної підтримки приватних лісокористувачів;
- 3) створення сприятливих кредитних умов для приватних лісокористувачів;
- 4) збільшення державного і місцевого фінансування державних і комунальних лісгосподарських підприємств;
- 5) виділення коштів із державного і місцевих бюджетів для збільшення заліснення, покращення стану земель лісгосподарського призначення.

Організаційно-виховними інструментами ми вважаємо:

- 1) посилення рівня екологічної освіти молоді шляхом введення додаткових уроків і проведення практичних занять на природі;
- 2) поширення інформації про стан лісів через засоби масової інформації, зокрема через телебачення, радіо, газети, журнали;
- 3) поширення інформації щодо правил поведінки в лісах, зокрема щодо пожежних і санітарних правил;
- 4) встановлення більш жорсткої міри відповідальності для власників лісів і лісокористувачів у разі порушення ними правил ведення рубок та погіршення стану лісів.

¹ Лісозаготівельні машини стають сучаснішими [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.promwood.com/ua/derevoobrabotka/liszh/lesozahotovitel'naja_tehnyka.html.

² Заверюха М. М. Використання лісозаготівельної техніки на землях лісгосподарського призначення / М. М. Заверюха // Сучасна цивілістика : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2015 р., м. Одеса) / відпов. за вип. Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубева, О. П. Подцерковний, І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2015. — С. 470–473.

Висновки

Результатом наукового дослідження є сформульовані автором висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення правового регулювання використання й охорони лісів в Україні.

1. Ліс, як самостійний природний ресурс, має складну структуру, й окремі елементи можуть набувати самостійного значення і ставати самостійними об'єктами еколого-правового регулювання та об'єктами права власності. Встановлено, що юридичне поняття «ліс» охоплює ґрунти як складову частину цього природного комплексу, не згадуючи при цьому земель.

2. Удосконалено наукове і законодавче визначення поняття «землі лісогосподарського призначення», під яким слід розуміти землі, вкриті лісовою рослинністю, на яких розташовані лісові ділянки, землі, що не вкриті лісовою рослинністю, але відносяться до «лісових земель», та «нелісові землі», зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які використовуються для потреб лісового господарства та надані в порядку, встановленому земельним законодавством.

3. Лісові ресурси поділяються на такі види: економічні ресурси лісів (лісові ресурси деревинного походження (деревина, кора, пні, луб, деревна зелень, живиця, деревні соки), лісові ресурси недеревинного походження (дикорослі плоди, горіхи, гриби, ягоди, лікарські рослини, лісова підстилка, очерет тощо)); екологічні ресурси лісів (корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його тощо)).

4. Враховуючи загальновизнану класифікацію етапів еволюції держави і права на території України, можна виділити такі історичні етапи становлення законодавства у сфері використання та охорони лісів: 1) період Київської Русі (IX–XI ст.); 2) Литовсько-Польська доба (XIV–XVII ст.); 3) Козацько-гетьманська держава (XVII–XVIII ст.); 4) період Російської держави (кінець XVIII–початок XX ст.); 5) період Союзу РСР (1917–1991 рр.); 6) Період державної незалежності України (1991 р. — теперішній час). Встановлено, що процес становлення законодавства щодо використання та охорони лісів був дуже

складний. Правові та організаційні засади використання та охорони лісів знайшли віддзеркалення в нормах «Руської Правди», Статутах Великого князівства Литовського. Період козацької держави характеризувався виданням з питань охорони лісів окремих універсалів, ордерів, інструкцій, листівок, грамот, що ще раз підкреслює значимість і винятковість лісу. Суворе регламентація лісокористування простежується і в період Російської держави. У свою чергу, радянський досвід ведення лісового господарства є проявом одержавлення лісів та земель лісогосподарського призначення із усіма наслідками, які випливали з даного процесу.

5. У результаті дослідження встановлено, що на основі норм лісового та земельного законодавства можна визначити основні принципи використання лісів: невиснажливості лісокористування; дотримання екологічної рівноваги; комплексного використання лісів; використання лісів для різних цілей, загальне та спеціальне використання лісів; безоплатності загального та платності спеціального лісокористування; збереження біологічної різноманітності лісу; участі громадськості у сфері прийняття рішень стосовно використання лісів і земель лісогосподарського призначення; застосування світового досвіду використання лісів та земель лісогосподарського призначення; врахування українських традицій лісокористування.

6. Полезахисні лісосмуги є важливим ресурсом, тому їх потрібно належним чином утримувати й охороняти. Встановлена доцільність проведення інвентаризації полезахисних насаджень на всій території держави та внесення змін до лісового і земельного законодавства щодо правового статусу полезахисних лісосмуг, порядку управління ними та здійснення контролю за їх використанням.

7. З огляду на положення ЛК України, не виключається можливість встановлення на лісових земельних ділянках і земельних сервітутів. Статтею 99 ЗК України визначено перелік земельних сервітутів, встановлення яких можуть вимагати власники або землекористувачі земельних ділянок; переважна більшість з них можуть встановлюватися як лісові сервітутути. ЛК України відкриває достатньо широкі можливості для встановлення лісових сервітутів залежно від потреб практики з безумовним врахуванням положень ЦК та ЗК України.

8. Встановлено характерні відмінності та спільні риси між поняттями «лісова ділянка» і «земельна лісова ділянка». Спільними рисами визначено такі: є ділянками лісового фонду України; мають визначені межі; основною ціллю їх виділення є ведення лісового господарства

та використання лісових ресурсів. Головними відмінностями є те, що лісова ділянка виділяється виключно відповідно до вимог ЛК України, а надання земельних лісових ділянок регулюється нормами ЗК України; лісова ділянка виділяється не тільки для ведення лісового господарства, а й для використання лісових ресурсів, а цільове призначення земельної лісової ділянки лише опосередковано пов'язане з використанням лісових ресурсів, що розташовані на ній; лісова ділянка не вилучається у землекористувача або власника землі, а земельна лісова ділянка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки відповідно до ЗК України.

9. Запропоновано наукове визначення поняття «право використання земель лісогосподарського призначення». Так право використання земель лісогосподарського призначення можна розглядати в об'єктивному та суб'єктивному значенні. В об'єктивному значенні — це сукупність правових норм, які встановлюють умови і порядок господарської експлуатації земель лісогосподарського призначення, у суб'єктивному — це встановлена об'єктивним правом можливість юридичних і фізичних осіб здійснювати реалізацію прав та обов'язків щодо використання земель лісогосподарського призначення. Отже, право використання земель лісогосподарського призначення — це гарантована законом можливість господарської експлуатації земель, вкритих лісовою рослинністю, в порядку загального та спеціального використання лісових ресурсів із метою задоволення потреб та господарської експлуатації земель, не вкритих лісовою рослинністю, нелісових земель, зайнятих сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

10. Удосконалено наукове визначення поняття «охорона лісів», під яким розуміється система правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання лісових ресурсів, збереження лісів від пожеж, незаконних рубок, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб, які здійснюються компетентними органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськістю, лісокористувачами і власниками лісів відповідно до лісового та земельного законодавства.

11. Основними заходами з охорони лісів є: збереження та раціональне використання лісів; дотримання нормативів гранично допус-

тимих рівнів екологічного навантаження на ліси; формування екологічної мережі та розвиток природно-заповідного фонду; визначення порядку використання лісів та земель лісогосподарського призначення залежно від категорії, до якої відноситься ліс, та функцій, які виконує; покращення діяльності з лісорозведення та лісовідновлення; проведення організаційно-просвітницьких заходів щодо збереження лісів та земель лісогосподарського призначення; удосконалення екологічної освіти та виховання.

12. Було встановлено окремі недоліки та переваги єдиної державної системи електронного обліку деревини. До недоліків віднесено: незабезпечення належного порядку правозастосування та відсутність сприятливого інституційного середовища; вартісність процесу ведення електронного обліку деревини; можливість підміни або ж підмішування деревини незаконного походження; неспроможність системи електронного обліку деревини в існуючому вигляді визначати законність призначення у рубку насаджень, їх правильність та обґрунтованість. Серед основних переваг ЄДСЕОД виділено: посилення контролю за обліком деревини, що заготовляється, та її транспортуванням, а також за роботою матеріально-відповідальних осіб; боротьба з тіньовим ринком та зменшення кількості незаконних вирубок; збільшення рентабельності державних і комунальних лісогосподарських підприємств; оперативне реагування на виявлені правопорушення; підвищення конкурентоспроможності вітчизняної лісопродукції; підвищення ефективності боротьби з контрабандою, організованою злочинністю, корупцією у сфері торгівлі деревиною; збільшення обсягів виробництва.

13. Встановлено, що існуюча система управління лісами та землями лісогосподарського призначення характеризується, по-перше, дублюванням функцій органів управління різних рівнів, по-друге, розмитістю меж відповідальності між різними державними структурами, по-третє, поєднанням функцій державного управління, охорони, контролю, організації праці та лісокористування. Вважаємо доцільним існування спеціалізованого державного органу в галузі лісового господарства водночас із існуванням органу загальної компетенції у сфері природних ресурсів. Проте слід розмежувати повноваження щодо використання лісових ресурсів та земель лісогосподарського призначення у промислових цілях від повноважень щодо охорони та контролю за використанням лісів і земель лісогосподарського призначення, організації відпочинку людей.

14. Роль громадських організацій має великий вплив щодо здійснення захисту, використання та відтворення лісів. Уряд має розробити спеціальні механізми, за допомогою яких громадські організації могли б ефективно здійснювати свої повноваження. Слід сприяти тому, щоб громадські природоохоронні організації зайняли належне їм місце, а також поширенню серед населення інформації щодо ролі таких організацій у суспільстві.

15. Визначено, що існують суперечності між лісовим і земельним законодавством, які ускладнюють практичну реалізацію положень ЛК України та ЗК України, й усунення таких суперечностей потребує внесення відповідних змін до законодавства. Запропоновано доповнити ЗК України положенням про виключення з суб'єктів права власності на землі лісогосподарського призначення іноземців, осіб без громадянства, іноземних юридичних осіб. Відповідно, ч. 2 та ч. 4 ст. 81 ЗК України слід викласти у такій редакції: «Іноземці та особи без громадянства можуть набувати права власності на земельні ділянки несільськогосподарського та нелісогосподарського призначення в межах населених пунктів, а також на земельні ділянки несільськогосподарського та нелісогосподарського призначення за межами населених пунктів, на яких розташовані об'єкти нерухомого майна, що належать їм на праві приватної власності», «Землі сільськогосподарського та лісогосподарського призначення, прийняті у спадщину іноземцями, а також особами без громадянства, протягом року підлягають відчуженню». Відповідні зміни слід також внести до ч. 2, ч. 3 та ч. 4 ст. 82 ЗК України щодо виключення з прав власності іноземних юридичних осіб права власності на землі лісогосподарського призначення.

16. У результаті аналізу складу лісопорушення встановлено, що його змістом є певні дії або бездіяльність, що суперечить вимогам норм лісового та земельного законодавства. Воно за своєю природою є суспільно шкідливим і виступає у формі винних дій або бездіяльності. Суб'єктами лісопорушень у галузі лісового та земельного законодавства можуть бути як постійні та тимчасові лісокористувачі — підприємства, установи, організації та громадяни, які ведуть лісове господарство, заготовляють деревину, живицю і здійснюють інші лісові користування, так і фізичні та юридичні особи, які здійснюють використання лісових ресурсів у порядку загального і спеціального використання, державні органи, які незаконно розпоряджаються землями лісогосподарського призначення або допускають інші по-

рушення норм права. Об'єктами лісових порушень є порушення права державної, комунальної та приватної власності на ліси і землі лісогосподарського призначення, порушення права користування й охорони лісів, порушення прав та інтересів окремих громадян, підприємств, установ і організацій. Об'єктивна сторона лісового порушення — це конкретні діяння правопорушника, які посягають на інтереси учасників лісових відносин. Суб'єктивна сторона — це психічне ставлення суб'єкта до вчиненого ним протиправного діяння. Встановлено основні недоліки застосування відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері лісових відносин, зокрема: застаріла термінологія норм, яка залишилася з радянського лісового права; низький розмір штрафів за правопорушення, більшість санкцій статей у лісовій галузі не переглядалися з 1997 р. і на сьогодні, з урахуванням інфляції, не відповідають економічним реаліям.

17. Юридична відповідальність за правопорушення у сфері використання та охорони лісів повинна носити переважно компенсаційно-відновлювальний, матеріальний (а не каральний) характер, спрямовуватися на створення умов сталого соціально-економічного розвитку та гарантувати оптимальний для суспільного розвитку екологічний правопорядок.

18. Зроблено висновок, що Україна знаходиться лише на початковому етапі реалізації програми лісової сертифікації, за якою їй належить ухвалити стратегічні рішення щодо співробітництва за міжнародними схемами з організацією національних органів сертифікації. Сертифікація лісів України є об'єктивною необхідністю. Перевагами сертифікації є: незалежна гарантія для клієнтів-покупців, посередників та інвесторів щодо контролю за якістю лісової продукції; розширений доступ на нові ринки збуту; демонстрація запровадження найкращої практики в управлінні лісовим господарством; управління лісами у єдиному законодавчому полі; високий ступінь довіри споживачів до сертифікованої продукції; налагоджене виробництво деревини; врахування проблем біорізноманіття; планування ведення лісового господарства і лісовпорядкування; тісне і довгострокове співробітництво з покупцями. Водночас слід звернути увагу на такі проблеми: додаткові фінансові затрати; відсутність державної політики і програм розвитку лісової сертифікації; недостатність знань щодо лісової сертифікації; необхідність залучення широкого кола осіб.

19. Доцільним є доповнення п. 1 ст. 4 ЗУ «Про державно-приватне партнерство» нормою щодо застосування механізму державно-при-

ватного партнерства у сфері лісового господарства. Слід також доповнити ст. 14 ЗУ «Про державно-приватне партнерство» нормою про те, що приватним партнером у сфері лісового господарства може бути юридична особа або фізична особа-підприємець, який має спеціальну правосуб'єктність, тобто основним видом діяльності якого є ведення лісового господарства.

20. Обґрунтовано доцільність зрівняння конкурентоспроможності різних форм власності шляхом розширення прав і обов'язків приватних лісовласників. Доцільно зафіксувати норми з державної підтримки і заохочення лісорозведення у вигляді пільгових кредитів, бюджетного фінансування та зменшення оподаткування. Пропонується п. 3 ч. 1 ст. 205 ЗК України доповнити положенням про звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії лісогосподарського освоєння, та викласти у такій редакції: «звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського та лісогосподарського освоєння, або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами». Слід упроваджувати нові технології через економічне стимулювання заходів щодо раціонального використання земель лісогосподарського призначення для власників лісів та лісокористувачів шляхом закупівлі лісозаготівельної техніки. Нами пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 99 ЛК України та викласти її у такій редакції: «Держава здійснює економічне стимулювання заходів щодо розширеного відтворення лісів, зокрема шляхом компенсації витрат власникам лісів і лісокористувачам при впровадженні ними заходів щодо розширеного відтворення лісів та впровадженні нових технологій при використанні лісових ресурсів». Встановлено необхідність забезпечення механізму полегшеного оформлення відведення земель для лісорозведення та виконання державних цільових програм.

21. Проблемний характер має і законодавча база, яка регулює порядок використання лісових ресурсів та земель лісогосподарського призначення. Зокрема, в проаналізованих нормах встановлено їх взаємну неузгодженість, встановлено, що не всі нормативно-правові акти, необхідність прийняття яких передбачена діючим законодавством, були розроблені та затверджені. Доведено, що окремі положення діючих нормативно-правових актів не відповідають існуючим лісовим відносинам та потребують удосконалення, зокрема положення постанов КМУ «Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів» від 23 травня 2007 р. № 761, «Про за-

твердження Правил поліпшення якісного складу лісів» від 12 травня 2007 р. № 724, «Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України» від 23 квітня 1996 р. № 449, «Про затвердження Правил заготівлі живиці в лісах України» від 8 лютого 1996 р. № 185 тощо.

22. Встановлено необхідність розвитку та вдосконалення основних положень наказу Державного комітету лісового господарства України «Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини» від 19 лютого 2007 р. № 42. Зокрема, в даному наказі: не врегульовано альтернативні методи реалізації необробленої деревини на внутрішньому ринку, до таких методів слід віднести інтернет-аукціони, короткострокові контракти, середньострокові та довгострокові контракти; відсутня прозора методика формування стартової ціни на деревину; не визначено умови, на яких продаються лоти; не врегульовано процедуру повернення гарантійного внеску; не визначено процедуру визначення величини комісійної винагороди біржі; учасниками аукціонів є «перекупники», які купують круглий ліс для подальшого його перепродажу. Положення також не передбачає штрафних санкцій за невиконання своїх обов'язків як продавцями аукціону, так і покупцями; біржі не здійснюють контроль за виконанням біржових контрактів і жодних заходів щодо їх дотримання не приймають.

23. Не обґрунтованим є використання в еколого-правовій доктрині терміна «деревні відходи». Деревні відходи слід розглядати не як відходи, а як сировину для отримання теплової й електричної енергії та як сировину для виробництва продукції. Тому є необхідним замінити в еколого-правовій доктрині поняття «деревні відходи» на поняття «вторинні лісові ресурси».

24. Серед основних причин виникнення проблем у лісоресурсній сфері є відсутність правових та економічних механізмів стимулювання запровадження природозберігаючих технологій або елементів охорони, захисту, відновлення лісів. Екологізація лісокористування повинна в себе включати: визначення пріоритетних завдань національної лісової політики та конкретні шляхи їх реалізації; оцінку впливу забруднюючих речовин техногенного характеру на ліси та землі лісогосподарського призначення; збереження біорізноманіття (виділення лісів, призначених для збереження біорізноманіття, збереження біорізноманіття у період проведення лісогосподарських заходів); упровадження екологобезпечних і ощадливих технологій при

проведенні лісогосподарських заходів; оптимізація природного і штучного лісовідновлення.

25. Забезпечення екобезпеки, ефективності й ресурсоощадливості використання лісових ресурсів потребує упровадження економіко-фінансових та організаційно-виховних інструментів стимулювання.

До економіко-фінансових інструментів віднесено: зменшення оподаткування відповідних видів діяльності; збільшення державної підтримки приватних лісокористувачів; створення сприятливих кредитних умов для приватних лісокористувачів; збільшення державного і місцевого фінансування державних і комунальних лісогосподарських підприємств; виділення коштів з державного і місцевих бюджетів для збільшення заліснення, покращення стану земель лісогосподарського призначення. Організаційно-виховними інструментами визначено: посилення рівня екологічної освіти молоді шляхом введення додаткових уроків і проведення практичних занять на природі; поширення інформації про стан лісів через засоби масової інформації, зокрема через телебачення, радіо, газети, журнали; поширення інформації щодо правил поведінки в лісах, зокрема щодо пожежних і санітарних правил; встановлення більш жорсткої міри відповідальності для власників лісів та лісокористувачів у разі порушення ними правил ведення рубок та погіршення стану лісів.

Список використаних джерел

1. Аналіз потенціалу лісового сектора України та виявлення факторів, що гальмують його інноваційний розвиток. Деревообробний сегмент [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/docs/213>.
2. Аналітичний звіт : огляд законодавства з питань системи контролю руху лісопродукції в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://sfmu.org.ua/files/Kravets_analit1.pdf.
3. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практич. посіб. / за ред. В. І. Андрейцев. — К. : Знання-Прес, 2002. — 332 с.
4. Балюк Г. І. Науково-практичний коментар Лісового кодексу України / за ред. Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, Т. Г. Ковальчук. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 368 с.
5. Березовская Э. Б. Правовой режим лесов : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Э. Б. Березовская. — Ленинград, 1951. — 15 с.
6. Бехта П. В. Вживана деревина — надійний резерв деревини / П. В. Бехта // Деревообробник. — 2000. — № 2 (17.04. — 3.05.). — С. 32—40.
7. Боголюбов С. А. Комментарий к Лесному кодексу Российской Федерации (постатейный) / за ред. С. А. Боголюбова, М. И. Васильева, Ю. Г. Жарикова. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. — 400 с.
8. Большая советская энциклопедия. — Т. 1 : Лесная энциклопедия. — М., 1985. — 536 с.
9. Бондарчук Н. В. Актуальні питання правового режиму лісів України / Н. В. Бондарчук // Часопис Київського університету права. — 2012. — № 4. — С. 276—279.
10. Борейко В. Е. История охраны природы Украины : X век / под ред. В. Е. Борейко. — К., 2001. — 544 с.
11. Быковский В. К. Использование лесов в Российской Федерации : правовое регулирование / за ред. В. К. Быковского. — М. : Волтерс Клувер, 2009. — 232 с.
12. В МЕРТ назвали причины для скасування мораторію на експорт лісу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/news/2016/11/23/611981>.
13. В Україні шокуючими темпами знищуються пожезахисні лісові смуги // Землепорядний вісник. — 2016. — № 7. — С. 16—18.
14. Вайз Ч. Розбудова конституційної держави / Ч. Вайз // Розподіл повноважень між гілками влади в умовах суспільно-економічної кризи. — К., 1997. — 191 с.

15. Вакулюк В. Г. Нариси з історії лісів України / за ред. В. Г. Вакулюк. — Ф. : Поліфаст, 2000. — 624 с.
16. Ведмідь М. У жодній природній зоні та гірських регіонах на сьогодні немає оптимальної лісистості / М. Ведмідь // Землевпорядний вісник. — 2010. — № 3. — С. 23–24.
17. Верховна Рада України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58802.
18. Виклики ХХІ сторіччя // Лісовий і мисливський журнал. — 2011. — № 3. — С. 10–15.
19. Вирок Ізяславського районного суду Хмельницької області від 22 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13152993>.
20. Все, що потрібно знати про позицію ЄС стосовно мораторію на експорт лісу [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.facebook.com/EUDelegationUkraine/photos/a.145962402115063.26057.126879227356714/1322552404456051/?type=3&theater>.
21. Гавриш Н. С. Використання, відтворення та охорона ґрунтів в Україні : теоретико-правові аспекти : монографія / Н. С. Гавриш. — Одеса : Юридична література, 2016. — 396 с.
22. Гарварт Г. А. Організаційно-правові засади ведення державного лісового кадастру, обліку та впорядкування лісового фонду України / Г. А. Гарварт // Підприємництво, господарство і право. — 2013. — № 2. — С. 97–102.
23. Генсирук С. А. Історія лісництва в Україні / С. А. Генсарук, О. І. Фурдиченко, В. С. Бондар. — Л. : Світ, 1995. — 422 с.
24. Генсирук С. А. Ліси України / С. А. Генсирук. — Л. : Наукове товариство ім. Т. Г. Шевченка, 2002. — 496 с.
25. Гетьман А. П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища / А. П. Гетьман // Проблеми законності : зб. наук. праць. — 2014. — Вип. 125. — С. 119–128.
26. Гладун Г. Б. Захисні лісові насадження : проектування, вирощування, впорядкування / за ред. Г. Б. Гладун, М. Є. Трофименко, М. А. Лохматов. — Х. : Нове слово, 2005. — 388 с.
27. Глотова О. В. Правовий режим земель лісогосподарського призначення / О. В. Глотова, Г. М. Беженар // Земельне право України : підручник / За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Істина, 2009. — 600 с.
28. Гончаренко Г. А. Організаційно-правові засади управління лісовим фондом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г. А. Гончаренко. — Х., 2015. — 20 с.
29. Горбовой В. Ф. Лесное право : конспект лекций / В. Ф. Горбовой. — Свердловск, 1977. — 43 с.
30. Горбовой В. Ф. Правовой режим городских лесов : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / В. Ф. Горбовой. — Свердловск, 1972. — 19 с.
31. Грушевський М. С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / М. С. Грушевський. — К., 1991. — 560 с.
32. Гулак О. В. Забезпечення пожежної безпеки лісових масивів на сучасному етапі розвитку нашої держави / О. В. Гулак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. — 2013. — Вип. 182 (2). — С. 190–194.
33. Гулак О. В. Ризики та загрози від лісових пожеж : вітчизняні виміри / О. В. Гулак // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. — 2015. — Вип. 218. — С. 179–183.
34. Гусев Р. К. Правовая охрана лесов в СССР / Р. К. Гусев. — М. : Знание, 1974. — 64 с.
35. Гусев Р. К. Правовые проблемы управления государственным лесным фондом СССР : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Р. К. Гусев. — М., 1971. — 18 с.
36. Декларація Організації Об'єднаних Націй щодо навколишнього середовища і розвитку від 3–14 червня 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.
37. Декларація про збереження флори, фауни та середовища їх проживання від 1 січня 1988 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_400.
38. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй від 8 вересня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_621.
39. Державне агентство лісових ресурсів України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=157223&cat_id=157220.
40. Деякі питання експорту лісоматеріалів необроблених : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 12 січня 2017 р. № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=175822&cat_id=65319.
41. Деякі проблеми деревообробки в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://lis.ck.ua/news/show/id/2539>.
42. Джалилов И. Д. Правовые вопросы охраны природы в СССР / И. Д. Джалилов. — Ташкент : ФАН, 1980. — 190 с.
43. Динаміка незаконних рубок в лісах Державного агентства лісових ресурсів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118945&cat_id=118944.
44. Екологія і лісokористування [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://leshozka.ru/224-ekologiya-i-lesopolzovanie.html>.

45. Електронний облік деревини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ulk.gov.ua/index.php/features-whats-inside/hot-joomla-carousel>.
46. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. // Офіційний вісник України. — 1998. — № 13. — Ст. 270.
47. Єрмоленко В. М. До питання колишніх «колгоспних лісів» / В. М. Єрмоленко // Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі : матеріали «круглого столу», м. Харків, 13 червня 2014 р. : зб. тез наук. доп. / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. — Х. : Оберіг, 2014. — С. 17–19.
48. Завгородня В. М. Майнова відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. М. Завгородня. — К., 2003. — 20 с.
49. Завгородня В. М. Правове регулювання майнової відповідальності за лісопорушення в законодавстві країн СНД / В. М. Завгородня // Держава і право : Юридичні і політичні науки. — 2002. — Вип. 15. — С. 257–260.
50. Заверюха М. М. До питання адміністративної відповідальності у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів / М. М. Заверюха // Реалізація норм екологічного, земельного та аграрного права в умовах реформування правової системи України : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди відзначення 25-річчя навчально-наукового Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ, 8–10 вересня 2017 р.) / відп. ред. Н. Р. Кобецька, Н. О. Багай, Г. В. Мороз. — Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2017. — С. 55–57.
51. Заверюха М. М. До питання охорони природних лісів, пралісів та квазіпралісів в законодавстві України / М. М. Заверюха // Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції : матер. Міжнар. наук.-практич. конф., присвяч. 90-річчю професора І. М. Сироти (м. Одеса, 31 жовтня 2017 р.). — Одеса : Фенікс, 2017. — С. 172–175.
52. Заверюха М. М. Лісові ресурси як альтернативний вид палива / М. М. Заверюха // Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції : матеріали «круглого столу» (Харків, 8 груд. 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. — Харків : Право, 2017. — С. 142–144.
53. Заверюха М. М. Актуальні питання мораторію на експорт лісо- та пило-матеріалів у необробленому вигляді / М. М. Заверюха // Збірник матеріалів Міжнародного конгресу «Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції», присвяченого 20-річчю Національного університету «Одеська юридична академія», м. Одеса, 2–4 червня 2017 р. / відп.ред.: Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Т. Є. Харитонова ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». — Одеса : Юридична література, 2017. — 135–137.
54. Заверюха М. М. Історичні етапи розвитку законодавства в галузі використання та охорони лісів / М. М. Заверюха // Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове фахове видання [Електронний ресурс]. — Вип. 4. — 2017. — Режим доступу: http://lsej.org.ua/4_2017/14.pdf.
55. Заверюха М. М. Міжнародно-правове регулювання лісокористування в Україні / М. М. Заверюха // Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції, 26 травня 2017 р., м. Київ / Укладачі: В. В. Носік та ін.; Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. — Чернівці : Кондратьєв А. В., 2017. — 330–334.
56. Заверюха М. М. Правовий режим земель лісогосподарського призначення / М. М. Заверюха, О. В. Степська // Земельне право України : навчальний посібник / [І. І. Каракаш, В. Д. Сидор, Т. Є. Харитонова та ін.]; за ред. І. І. Каракаша і Т. Є. Харитонов. — Вид. 2-ге, переробл. і допов. — Одеса : Юридична література, 2017. — С. 409–433.
57. Заверюха М. М. Види використання лісових ресурсів в Україні. Поняття та значення деревних відходів / М. М. Заверюха // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті : матеріали міжнародної наукової конференції, м. Кошице (Словацька Республіка), 27–28 лютого 2015 р. — Кошице : Університет Павла Йозефа Шафарика, 2015. — С. 112–114.
58. Заверюха М. М. Використання лісозаготівельної техніки на землях лісогосподарського призначення / М. М. Заверюха // Сучасна цивілістика : матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 квітня 2015 р., м. Одеса) / відпов. за вип. Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубева, О. П. Подцерковний, І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2015. — С. 470–473.
59. Заверюха М. М. Державно-приватне партнерство в лісовому господарстві / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.: у 2 частинах. — Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. — Ч. 2. — С. 125–127.
60. Заверюха М. М. До питання правового регулювання використання земель лісогосподарського призначення в Україні / М. М. Заверюха // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія» : збірник наукових статей. — Чернівці, 2015. — № 3. — С. 108–123.
61. Заверюха М. М. Інвентаризація лісів в Україні : проблеми та перспективи / М. М. Заверюха // Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства : матеріали II міжнар. наук.- практ. Інтернет-конф. 19–20 березня 2015 р. — Тернопіль : Крок, 2015. — С. 67–68.

62. Заверюха М. М. Організаційно-правове забезпечення державного управління лісовим господарством України / М. М. Заверюха // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. — 2014. — Вип. 9. — С. 70–72.
63. Заверюха М. М. Переваги та недоліки ведення електронного обліку деревини в Україні / М. М. Заверюха // Природоресурсне право в системі права України : історія, сьогодення, перспективи : зб. матеріалів круглого столу, 30–31 жовтня 2015 р. / за заг. ред. М. В. Шульги. — Х. : Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. — С. 67–69.
64. Заверюха М. М. Перспективи розвитку експорту лісових ресурсів в Україні / М. М. Заверюха // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2015 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1. / відп. ред. М. В. Афанасьєва. — Одеса : Юридична література, 2015. — С. 651–653.
65. Заверюха М. М. Перспективи розвитку приватної форми власності на землі лісгосподарського призначення в Україні / М. М. Заверюха // Право і суспільство. ВНПЗ «Дніпропетровський гуманітарний університет». — 2015. — № 5. — С. 111–116.
66. Заверюха М. М. Питання екологічної сертифікації лісів в Україні / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка. — К. : Видавничий центр НУБіП України, 2015. — С. 280–283.
67. Заверюха М. М. Поняття охорони лісів, земель лісгосподарського призначення та основні заходи її здійснення / М. М. Заверюха // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. — 2014. — Вип. 29. — С. 237–240.
68. Заверюха М. М. Правове регулювання лісового сервітуту за лісовим та земельним законодавством України / М. М. Заверюха // Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України : збірник матеріалів (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 р.) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 109–111.
69. Заверюха М. М. Правове регулювання основних видів спеціального використання лісових ресурсів в Україні / М. М. Заверюха // *Evropské politické a právní diskurz*. — 2015. — № 1. — Р. 339–346.
70. Заверюха М. М. Роль громадських природоохоронних організацій у сфері лісових відносин / М. М. Заверюха // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С. В. Ківалова (16–17 травня 2014 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 2. / відп. ред. В. М. Дрьомін. — Одеса : Юридична література, 2014. — С. 526–528.
71. Заверюха М. М. Співвідношення земельного і лісового законодавства та подолання суперечностей між ними / М. М. Заверюха // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. — 2014. — Вип. 3. — Том 2. — С. 105–110.
72. Заверюха М. М. Шляхи екологізації лісокористування в Україні / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнарод. наук.-практ. конф. (Житомир, 14 травня 2015 р.) / Мін-во освіти і науки України ; Жит. нац. агроекологічний ун-т. — Житомир : Вид. Євенок О. О., 2015. — С. 435–438.
73. Заверюха М. М. Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини в Україні / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі : зб. наук. ст. за матеріалами IV Міжнарод. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 травня 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України ; Житомир. нац. агроекол. ун-т. — Житомир : ЖНАЕУ, 2016. — С. 306–308.
74. Заверюха М. М. Щодо визначення поняття «використання земель лісгосподарського призначення» / М. М. Заверюха // Актуальні проблеми держави і права. — 2014. — Вип. 72. — С. 268–273.
75. Заверюха М. М. Щодо використання земель лісгосподарського призначення / М. М. Заверюха // Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 3–4 жовтня 2014 р. / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. — Запоріжжя : ЗНУ, 2014. — С. 139–141.
76. Заверюха М. М. Щодо застосування адміністративної відповідальності за порушення лісового законодавства / М. М. Заверюха // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави і права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 562–564.
77. Заверюха М. М. Щодо питання приватної власності на ліси в Україні / М. М. Заверюха // Сучасні тенденції розвитку національного законодавства : збірник наукових матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 15-річчя юридичного факультету (4–5 листопада 2016 р., м. Київ, Україна). — К. : Видавничий центр НУБіП України, 2016. — С. 110–111.
78. Заверюха М. М. Щодо співвідношення понять «лісова ділянка» та «земельна лісова ділянка» / М. М. Заверюха // Сучасна цивілістика : матеріали IX Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (28 березня 2014 р.). — Одеса : Юридична література, 2014. — С. 426–428.

79. Заверюха М. М. Окремі питання правової охорони лісів в Україні / М. М. Заверюха // Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. — Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. — С. 652–654.
80. Заверюха М. М. Правове регулювання загального використання лісових ресурсів в Україні та зарубіжних країнах / М. М. Заверюха // Підприємство, господарство і право. — Київ, 2017. — № 6. — С. 96–99.
81. Запрошуємо до громадського обговорення проекту Концепції Державної цільової програми розвитку лісового господарства України на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/fores t/control/uk/publish/article?art_id=113516&cat_id=82872.
82. Заславская Л. А. Законодательство о колхозных лесах / Л. А. Заславская. — М. : Юрид. лит., 1974. — 357 с.
83. Захист лісу від шкідників та хвороб [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=118935&cat_id=118934.
84. Земельний кодекс України від 18 грудня 1990 р. № 561-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 10. — Ст. 98. (втратив чинність)
85. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.
86. Земельний кодекс УРСР від 8 липня 1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1970. — № 29. — Ст. 205. (Втратив чинність).
87. Зменшення площі лісів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://leshozka.ru/253-umenshenie-ploschadi-lesov.html>.
88. Зуєв В. А. Організаційно-правові проблеми забезпечення реалізації громадської та виробничої екологічної політики у сфері поводження з відходами / В. А. Зуєв // Проблеми законності. — Харків, 2014. — Вип. 125. — С. 138–144.
89. Зуєв В. А. Термінологія екологічного права : значення і перспективи існування окремих понять / В. А. Зуєв // Вісник Університету внутрішніх справ. — 2000. — Спецвипуск. — С. 271–274.
90. Іваницький Б. Г. Ліси й лісове господарство на Україні / Б. Г. Іваницький // Праці Українського наукового інституту. — 1934. — 123 с.
91. Каракаш І. І. Право власності на природні об'єкти та їх ресурси в Україні : монографія / І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2017. — 438 с.
92. Каракаш І. І. Право власності та користування на землях лісгосподарського призначення / І. І. Каракаш // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — 2012. — Т. 12. — С. 219–228.
93. Карпук А. І. Напрями вдосконалення системи ринкового регулювання лісокористування / А. І. Карпук // Економіка АПК. — 2011. — № 11. — С. 9–14.
94. Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 29 січня 2000 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_935.
95. Кіндюк Б. В. Відповідальність за порушення норм з охорони лісів за «Руською правдою» / Б. В. Кіндюк // Актуальні проблеми держави і права. — Одеса, 2009. — Вип. 48. — С. 101–106.
96. Кіндюк Б. В. Доктрини українського лісового права та їх відображення в нормативно-правових актах / Б. В. Кіндюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 11. — С. 35–41.
97. Кіровоградщина: Чорноліський лісгосп запускає виробництво технологічної тріски [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=185838&cat_id=32888.
98. Кіндюк Б. В. Історична динаміка джерел українського лісового права / Б. В. Кіндюк // Право України. — 2011. — № 10. — С. 286–291.
99. Кіндюк Б. В. Історія українського лісового законодавства : Часи тоталітаризму та незалежної України 1929–2011 рр. / Б. В. Кіндюк. — Маріуполь; О. : Фенікс, 2011. — 345 с.
100. Кіндюк Б. В. Правове регулювання діяльності організаційних структур з управління лісовою галуззю України за доби непу / Б. В. Кіндюк // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ : ІДП НАНУ, 2011. — Вип. 52. — С. 27–32.
101. Кіндюк Б. В. Правові засади охорони українських лісів в часи революції та громадянської війни / Б. В. Кіндюк, Д. А. Апотовський // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ : ІДП НАНУ, 2009. — Вип. 44. — С. 82–87.
102. Кіндюк Б. В. Правові засади охорони українських лісів у дореволюційний період / Б. В. Кіндюк, К. Кіндюк // Південноукраїнський правничий часопис. — 2009. — № 1. — С. 232–237.
103. Кіндюк Б. В. Правові та організаційні засади використання та охорони лісів на українських землях з Х по початок ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Б. В. Кіндюк. — Х., 2010. — 19 с.
104. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_801.
105. Кобецька Н. Р. Дозвільне і договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні : питання теорії і практики : [монографія] / Н. Р. Кобецька. — Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2016. — 271 с.
106. Ковалишин В. Р. Екологічна сертифікація лісів : світовий та вітчизняний досвід / В. Р. Ковалишин // Регіональна економіка. — 2002. — № 3. — С. 201–205.

107. Коваль Я. В. Як нам реорганізувати лісоресурсну сферу України / Я. В. Коваль // Трибуна. — 2007. — № 5–6. — С. 22–26.
108. Ковальчук Н. П. Аналіз проблем лісозаготівель в Україні / Н. П. Ковальчук // Сільськогосподарські машини. — 2013. — № 25. — С. 61–65.
109. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — № 50.
110. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1984. — № 51. — Ст. 1122.
111. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 89. — Ст. 3589.
112. Козан Н. Н. Шляхи рекреаційного використання лісів Волині / Н. Н. Козан // Велика Волинь : Минуле і сучасне : матеріали міжнар. науково-красн. конф. — Х., 1994. — С. 40–43.
113. Колбасов О. С. Советское законодательство об охране природы за 40 лет / О. С. Колбасов // Правоведение. — 1958. — № 1. — С. 39–44.
114. Колбасов О. С. Экология : политика — право. Правовая охрана природы в СССР / О. С. Колбасов. — М. : Наука, 1976. — 230 с.
115. Колотинская Е. Н. Правовые основы природноресурсовых кадастров в СССР / Е. Н. Колотинская. — М., 1986. — 250 с.
116. Конвенція ООН про транскордонне забруднення повітря на великі відстані від 13 листопада 1979 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_223.
117. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25 червня 1998 р. // Офіційний вісник України. — 2010. — № 33. — Ст. 1191.
118. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 5 червня 1992 р. // Офіційний вісник України. — 2007. — № 22. — Ст. 932.
119. Конституция СССР от 7 октября 1977 года // Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. — М. : Изд-во «Известия Советов народных депутатов СССР», 1977. — 48 с. (Втратила чинність).
120. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
121. Конституція УРСР від 20 квітня 1978 р. // Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки. — К. : Політвидав України, 1978. — 54 с. (втратила чинність)
122. Концепція розбудови національної інвентаризації та моніторингу лісів України (проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.uriffm.org.ua/files/project_concept20131009_0.pdf.
123. Коростелев С. В. Земельное и лесное право : учебное пособие / С. В. Коростелев. — С.-Петербург, 1998. — 544 с.
124. Костицький В. В. Економіко-правові проблеми охорони і використання лісів Українських Карпат / В. В. Костицький. — Івано-Франківськ, 1993. — 44 с.
125. Костяшкін І. О. Правове забезпечення соціальної функції права власності на землю в Україні : монографія / І. О. Костяшкін. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2016. — 429 с.
126. Кравець П. В. Інструмент сталого управління. Практичні аспекти лісової сертифікації в Україні / П. В. Кравець // Деревообробник. — 2001. — № 20. — С. 40–43.
127. Краснов Н. И. Актуальные проблемы земельного, горного, водного, лесного законодательства / Н. И. Краснов // Вопросы теории советского земельного права и методики преподавания аграрно-правовых дисциплин. — М., 1976. — С. 5–29.
128. Краснов Н. И. Новое советское лесное законодательство / Н. И. Краснов // Советское государство и право. — 1978. — № 7. — С. 96–102.
129. Краснова М. В. Науково-правові питання екологічного управління / М. В. Краснова // Перше зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України : збірник матеріалів (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 р.) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 36–41.
130. Крассов О. И. Земельное право : учебник / О. И. Крассов. — М. : Юрист, 2000. — 623 с.
131. Крассов О. И. Право лесопользования в СССР / О. И. Крассов. — М., 1990. — 238 с.
132. Крассов О. И. Право лесохозяйственного землепользования / О. И. Крассов // Советское государство и право. — 1980. — № 7. — С. 327–331.
133. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25. — Ст. 131.
134. Кулинич П. Ф. Права на лісові земельні ділянки за новим Лісовим кодексом України / П. Ф. Кулинич // Земельне право України : теорія і практика. — 2006. — № 6. — С. 25–30.
135. Курило В. І. До проблеми конституційності повноважень органів адміністративної юрисдикції з накладення штрафу // Адвокат. — 2005. — № 2. — С. 3–6.
136. Курило В. І. Повноваження органів адміністративної юрисдикції у галузі лісового законодавства / В. І. Курило, Н. В. Марфіна // Підприємництво, господарство і право. — 2007. — № 2. — С. 56–60.

137. Лади́ка В. І. Біоенергетичний потенціал лісостепо́вої і поліської зон України та перспективи його використання / В. І. Лади́ки. — Суми : Унів. кн., 2009. — 303 с.
138. Лазаренко Я. М. Становлення законодавчих систем в Україні. Розвиток лісового законодавства України / Я. М. Лазаренко // Право України. — 2003. — № 2. — С. 131–136.
139. Лісовий кодекс Республіки Білорусь від 14 липня 2000 р. № 420-3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://kodeksy.by/lesnoy-kodeks>.
140. Лісовий кодекс Республіки Молдова від 21 червня 1996 р. № 887-XIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30400307#pos=0;0.
141. Лісовий кодекс Російської Федерації від 4 грудня 2006 р. № 200-ФЗ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_64299/.
142. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 17. — Ст. 99.
143. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.
144. Лісовий кодекс Української РСР від 13 грудня 1979 р. № 5432-IX // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1979. — Додаток до № 52. — Ст. 673. (втратив чинність)
145. Лісозаготівельні машини стають сучаснішими [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.promwood.com/ua/derevoobrabotka/lisazah/lesozahotovytelnaja_tehnika.html.
146. Логвиненко О. І. Лісове господарство в Україні у XVIII сторіччі / О. І. Логвиненко // Право України. — 2002. — № 12. — С. 140–144.
147. Логвиненко О. І. Охорона лісів у Київській Русі та Литовсько-Руському князівстві / О. І. Логвиненко // Вісник Університету внутрішніх справ. — 2001. — Вип. 13. — С. 189–192.
148. Малишева Н. Р. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень, доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища / Н. Р. Малишева, Т. В. Тимочко // Екологічний вісник. — 2009. — № 4. — С. 4.
149. Марфіна Н. В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н. В. Марфіна. — К., 2007. — 30 с.
150. Мельник Н. В. Проблеми правової охорони лісів Карпатського регіону України / Н. В. Мельник. — Івано-Франківськ, 2003. — 158 с.
151. Мендик Л. В. Поняття та особливості правової охорони лісів / Л. В. Мендик // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. праць. — Київ, ІДП НАНУ, 2009. — Вип. 44. — С. 449–455.
152. Мендик Л. В. Принципи юридичної відповідальності за порушення вимог лісового законодавства України : поняття і види / Л. В. Мендик // Держава і право : Юридичні і політичні науки. — Київ, ІДП НАНУ, 2009. — Вип. 46. — С. 428–433.
153. Михайлов Л. Е. Сборник нормативных материалов по лесному хозяйству / Л. Е. Михайлов, А. Б. Бронина. — М. : Лесн. промышленность, 1984. — 317 с.
154. Міністерство екології та природних ресурсів України заборонило санітарні рубки в природних заповідниках та заповідних зонах [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248077708.
155. Мірошніченко А. М. Розмежування складових та приналежностей земельної ділянки / А. М. Мірошніченко // Земельне право України : теорія і практика. — 2007. — № 1. — С. 28–34.
156. Мірошніченко А. М. Земельне право України : підручник / А. М. Мірошніченко. — 3-тє вид., доп. і перероб. — К. : Алерта, 2013. — 512 с.
157. Мішеніна Г. А. Еколого-економічні засади розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / Г. А. Мішеніна. — Суми, 2010. — 20 с.
158. Моніторинг лісів в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=62971&cat_id=3280.
159. Мораторій на експорт лісу-кругляка вигідний Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.obozrevatel.com/blogs/87962-moratorij-na-eksport-lisu-kruglyaka-vigidnij-ukraini.htm>.
160. Морозов Г. Ф. К открытию Всероссийского Делегатского Съезда Лесоводов / Г. Ф. Морозов // Лесной журнал. — 1917. — Вип. 9–10. — С. 611–613.
161. Мунтян В. Л. Правова охорона лісів Української РСР / В. Л. Мунтян. — К. : АН УРСР, 1964. — 85 с.
162. Мунтян В. Л. Правова охорона природи УРСР / В. Л. Мунтян. — К. : Вища шк., 1979. — 230 с.
163. Немировский Е. И. Правовая охрана лесов в СССР : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Е. И. Немировский. — М., 1960. — 25 с.
164. Непийвода В. П. Правове регулювання в галузі лісів. Доба утвердження підтриманого розвитку / В. П. Непийвода. — К. : НДІ приват. права і підприємництва, 2004. — 339 с.
165. Непийвода В. П. Правове регулювання суспільних відносин щодо лісів у контексті сталого розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступе-

- ня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / В. П. Непийвода. — К., 2006. — 19 с.
166. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу : монографія / В. В. Носік. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 544 с.
 167. Осипов Н. Т. Проблемы правовой охраны окружающей среды в СССР / под ред. Н. Т. Осипова, Г. Е. Быстров, О. А. Кичатова, Г. П. Левченко. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1979. — 196 с.
 168. Печуляк Ю. П. Державне управління лісовим господарством України : проблеми та перспективи розвитку / Ю. П. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 10. — С. 37–42.
 169. Печуляк В. П. Лісове право : проблемні питання місця та ролі у системі права України / В. П. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 11. — С. 74–79.
 170. Печуляк В. П. Сертифікація як форма адміністративно-правового регулювання лісового господарства в Україні : проблемні питання запровадження / В. П. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. — 2011. — № 12. — С. 123–128.
 171. Писаренко А. И. О необходимости коррекции реформ лесного хозяйства России / А. И. Писаренко, В. В. Страхов // Лесное хозяйство. — 2010. — № 1. — С. 5–8.
 172. Піддубний О. Ю. Правові засади державно-приватного партнерства з розвитку і використання біотехнологій в екологічній сфері / О. Ю. Піддубний // Актуальні правові проблеми публічно-приватного партнерства у сфері аграрних, земельних, екологічних та космічних відносин : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листопада 2013 р.). — К. : Прінт Сервіс, 2013. — С. 122–125.
 173. Піддубний О. Ю. Принципи природокористування в умовах сучасного технологічного укладу / О. Ю. Піддубний // Біоресурси планети і біобезпека навколишнього середовища : проблеми і перспективи : зб. матер. міжнар. наук. конф. (м. Київ, 5–6 листопада 2013 р.) / За ред. Д. С. Добряка, В. І. Курила. — К. : МВЦ «Медінформ», 2013. — С. 76–79.
 174. Погрібний С. О. Юридична відповідальність за порушення земельного законодавства / С. О. Погрібний, І. І. Каракаш // Земельне право України : підручник / За ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : Істина, 2009. — 600 с.
 175. Позиція Держлісагентства щодо проведення біржових торгів з продажу необробленої деревини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://derevoobrobnyk.com/yakemajbutnye-nashixlisiv-vidpovid-derzhlisagentstva>.
 176. Поліщук О. П. Охорона лісів від пожеж : навч. посіб. / О. П. Поліщук. — Боярка : Рута, 2012. — 101 с.
 177. Полякова Л. Порівняльний аналіз лісових законів європейських країн / Л. Полякова, В. Сторожук, М. Попков, С. Кирилук // Лісовий і мисливський журнал. — 2003. — № 4. — С. 10–11.
 178. Полянская Г. Н. Актуальные вопросы лесного законодательства / Г. Н. Полянская. — М. : Юридическая литература, 1985. — 135 с.
 179. Полянская Г. Н. Еще раз о понятии единого государственного лесного фонда / Г. Н. Полянская, Л. А. Заславская // Вопросы теории советского земельного права и методики преподавания аграрно-правовых дисциплин. — М., 1976. — С. 29–40.
 180. Попков М. О ключевых понятиях лесного законодательства Украины / М. Попков, В. Сторожук, Л. Полякова и др. // Wood Business. — 2002. — № 1. — С. 18–22.
 181. Попов В. К. Екологічне право України : підручник / за заг. ред. В. К. Попова, А. П. Гетьмана. — Х. : Право, 2001. — 479 с.
 182. Постанова Верховного Суду України від 27 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42886574>.
 183. Постанова Овруцького районного суду Житомирської області від 16 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39330955>.
 184. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 21 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/4257642>.
 185. Пояснювальна записка до Проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» (щодо мораторію на експорт лісо- та пиломатеріалів у необробленому вигляді) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52828.
 186. Прикарпатські деревообробники вимагають повної заборони експорту лісу-кругляка [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://styknews.info/novyny/ekonomika/2013/02/07/prykarpatskiderevoobrobnykuvymagaiut-povnoi-zaborony-eksportu-lisu-kru>.
 187. «Принципи лісництва» прийняті Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку від 14 червня 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_345.
 188. Про благоустрій населених пунктів : Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2807-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 49. — Ст. 517.
 189. Про відходи : Закон України від 5 березня 1998 р. № 187/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 36. — Ст. 242.
 190. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації європейських екологічних норм про охорону середовища рідкісних

- видів тварин і рослин : Закон України від 7 лютого 2017 р. № 1829-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2017. — № 11. — Ст. 99.
191. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 23 травня 2017 р. № 2063-VIII // Офіційний вісник України. — 2017. — № 72. — Ст. 2198.
 192. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру : Закон України від 9 квітня 2014 р. № 1193-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 36. — Ст. 954.
 193. Про внесення змін до Закону України «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів підприємницької діяльності, пов'язаної з реалізацією та експортом лісоматеріалів» щодо тимчасової заборони експорту лісоматеріалів у необробленому вигляді : Закон України від 9 квітня 2015 р. № 325-VIII // Офіційний вісник України. — 2015. — № 55. — Ст. 1782.
 194. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 31 березня 2016 р. № 1067-VIII // Урядовий кур'єр. — 2016. — № 87.
 195. Про внесення змін до Лісового кодексу України : Закон України від 8 лютого 2006 р. № 3404-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.
 196. Про врегулювання питань щодо спеціального використання лісових ресурсів : постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 761 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 39. — Ст. 1550.
 197. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5475-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 92. — Ст. 3729.
 198. Про державний земельний кадастр : Закон України від 07 липня 2011 р. № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 8. — Ст. 61.
 199. Про державний контроль за використанням та охороною земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 963-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 350.
 200. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 40. — Ст. 524.
 201. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру : постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2015 р. № 15 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 7. — Ст. 164.
 202. Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень : указ Президента України від 4 листопада 2008 р. № 995/2008 // Офіційний вісник Президента України. — 2008. — № 45. — Ст. 1279.
 203. Про додаткові заходи по посиленню охорони природи і поліпшенню використання природних ресурсів : постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 1 грудня 1978 року // ЗП СРСР. — 1979. — № 2. — Ст. 6. (Втратила чинність).
 204. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки : Закон України від 21 вересня 2000 р. № 1989-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 47. — Ст. 405.
 205. Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 72. — Ст. 2475.
 206. Про затвердження Інструкції про порядок ведення державного лісового кадастру і первинного обліку лісів : наказ Державного комітету лісового господарства України від 1 жовтня 2010 р. № 298 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 100. — Ст. 3581.
 207. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель : наказ Державного комітету України із земельних ресурсів від 23 липня 2010 р. № 548 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 85. — Ст. 3006.
 208. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу : постанова Кабінету Міністрів України від 25 липня 2007 р. № 963 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 55. — Ст. 2221.
 209. Про затвердження Методичних вказівок з відведення і таксації лісо-сік, видачі лісорубних квитків та огляду місць заготівлі деревини в лісах Державного агентства лісових ресурсів України : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 21 січня 2013 р. № 9 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/16549>.
 210. Про затвердження основ земельного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 13 грудня 1968 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1968. — № 51. — Ст. 485. (Втратив чинність).
 211. Про затвердження основ лісового законодавства Союзу РСР і союзних республік від 17 червня 1977 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1977. — № 25. — Ст. 388. (Втратив чинність).
 212. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 листопада 2009 р. № 1408-р // Урядовий кур'єр. — 2009. — № 229.
 213. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля : наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 27 лютого 2002 р. № 88 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 12. — Ст. 631.

214. Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 521 // Офіційний вісник України. — 2014. — № 82. — Ст. 2333.
215. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275 // Офіційний вісник України. — 2017. — № 36. — Ст. 1131.
216. Про затвердження Положення про державну лісову охорону : постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 976 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 71. — Ст. 2447.
217. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 19. — Ст. 91.
218. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. № 3748-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 6. — Ст. 30.
219. Про затвердження Положення про Зелену книгу України : постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. № 1286 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 36. — Ст. 1692.
220. Про затвердження Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 2. — Ст. 68.
221. Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів України від 21 січня 2015 р. № 32 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 10. — Ст. 266.
222. Про затвердження Положення про обласні управління лісового та мисливського господарства Державного агентства лісових ресурсів України : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 21 березня 2012 р. № 134 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 37. — Ст. 1408.
223. Про затвердження Положення про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 22 червня 2009 р. № 330 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 57. — Ст. 1997.
224. Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18 грудня 2003 р. № 168 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 6. — Ст. 357.
225. Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 20 червня 2007 р. № 848 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 46. — Ст. 1885.
226. Про затвердження Порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів і здійснення побічних лісових користувань в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 1996 р. № 449 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/449-96-п>.
227. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок : постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. № 733 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 7. — Ст. 59.
228. Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 14 серпня 2012 р. № 502 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 69. — Ст. 2834.
229. Про затвердження Правил заготівлі живиці в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1996 р. № 185 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/185-96-п>.
230. Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України : наказ Державного комітету лісового господарства України від 27 грудня 2004 р. № 278 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 13. — Ст. 680.
231. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 30 грудня 2014 р. № 1417 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 26. — Ст. 767.
232. Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2007 р. № 724 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 37. — Ст. 1478.
233. Про затвердження Правил рубок головного користування : наказ Державного комітету лісового господарства України від 23 грудня 2009 р. № 364 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 6. — Ст. 276.
234. Про затвердження Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат : постанова Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2008 р. № 929 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 81. — Ст. 2735.
235. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 10 квітня 2006 р. № 105 // Офіційний вісник України. — 2006. — № 31. — Ст. 415.
236. Про затвердження Примірного договору довгострокового тимчасового користування лісами : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 7 вересня 2012 р. № 551 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=102674&cat_id=985.
237. Про затвердження Санітарних правил в лісах України : постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 555 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/555-95-п>.

238. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу : постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 665 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 56. — Ст.1868.
239. Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд : постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 541 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 63. — Ст. 2286.
240. Про затвердження Тимчасової інструкції з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 27 червня 2012 р. № 202 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.lisportal.org.ua/19683/>
241. Про заходи по подальшому поліпшенню охорони природи і раціональному використанню природних ресурсів : постанова Верховної Ради СРСР від 20 вересня 1972 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. — 1972. — № 39. — Ст. 346. (втратила чинність)
242. Про звернення громадян : Закон України від 2 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 47. — Ст. 256.
243. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 20. — Ст. 619.
244. Про контроль за відведенням в рубку дерев для отримання фансировани : наказ Державного агентства лісових ресурсів України від 4 лютого 2013 р. № 22 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article=65319>.
245. Про ліси : декрет від 27 травня 1918 р. // Об охране окружающей среды : сборник документов партии и правительства 1917–1985 гг. — М. : Политиздат, 1986. — 190 с. (втратив чинність)
246. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 18. — Ст. 132.
247. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 50. — Ст. 540.
248. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року : Закон України від 21 грудня 2010 р. № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 26. — Ст. 218.
249. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 р. № 877-V // Офіційний вісник України. — 2007. — № 44. — Ст. 1771.
250. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 38. — Ст. 248.
251. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15 травня 2003 р. № 742-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 29. — Ст. 232.
252. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 р. № 962-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 349.
253. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
254. Про охорону природи УРСР : Закон УРСР від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1960. — № 23. — Ст. 175. (Втратив чинність).
255. Про підтвердження відповідності : Закон України від 17 травня 2001 р. № 2406-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 32. — Ст. 169. (Втратив чинність).
256. Про погодження максимальних норм безоплатного збору дикорослих трав'яних рослин, квітів, ягід, горіхів, грибів тощо : рішення Рівненської обласної ради від 23 березня 2007 р. № 255 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://oblrada.rv.ua/docs/null?SECTION_ID=36&ELEMENT_ID=2381.
257. Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів : постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1972 р. // ЗП СРСР. — 1973. — № 21. — Ст. 6. (Втратив чинність).
258. Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів : постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 8 травня 1973 р. // ЗП УРСР. — 1973. — № 5. — Ст. 35. (Втратив чинність).
259. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27 лютого 1991 р. № 791a-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16. — Ст. 198.
260. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 502.
261. Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання) : постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 85. — Ст. 3466.
262. Про рослинний світ : Закон України від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 22. — Ст. 198.

263. Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля : постанова Пленуму Верховного Суду України від 10 грудня 2004 р. № 17 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04>.
264. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2006 р. № 208-р // Офіційний вісник України. — 2006. — № 16. — Ст. 1207.
265. Про схвалення Концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 1090-р // Офіційний вісник України. — 2009. — № 73. — Ст. 2509.
266. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 14. — Ст. 97.
267. Про утворення територіальних органів Державного агентства лісових ресурсів та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1364 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 1, т. 2. — Ст. 21.
268. Про фермерське господарство : Закон України від 19 червня 2003 р. № 973-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 45. — Ст. 363.
269. Про Червону книгу України : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3055-III // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 30. — Ст. 201.
270. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо удосконалення відповідальності за порушення лісового законодавства та встановлення правових засад обліку та реалізації лісоматеріалів)» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://drive.google.com/file/d/0B9CGEXC5v0a9a1hEVmJOWWZKWVE/view>.
271. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про реалізацію пілотного проекту щодо запровадження єдиної державної системи електронного обліку деревини» (доопрацьований) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=176575&cat_id=104547.
272. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 9 травня 1992 р. // Офіційний вісник України. — 2012. — № 83. — Ст. 3381.
273. Редько Г. І., Шлапак В. П. Корабельні ліси України / Г. І. Редько, В. П. Шлапак. — К., 1995. — 333 с.
274. Рішення Господарського суду Донецької області від 1 листопада 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12051641>.
275. Рішення Господарського суду Закарпатської області від 6 червня 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31698969>.
276. Рішення Летичівського районного суду Хмельницької області від 9 грудня 2013 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36353054>.
277. Рішення Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 7 травня 2014 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38587170>.
278. Розроблено нове Положення про порядок реалізації необробленої деревини [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.lesovod.org.ua/node/24429>.
279. Рябець К. А. Екологічне право : історичні засади формування до періоду одержання Україною незалежності / К. А. Рябець // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2009. — № 2. — С. 340–344.
280. Сакаль О. В. Ефективне управління землями лісгосподарського призначення / О. В. Сакаль // НАН України, Держ. установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». — К. : Ін-т екон. природокористування та сталого розвитку НАН України, 2012. — 173 с.
281. Сертифікація лісів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=138413&cat_id=36096.
282. Сидор В. Д. Право власності на землю : проблеми реформування / В. Д. Сидор // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». — 2015. — Вип. 2. — С. 97–106.
283. Синякевич І. М. Національна політика в лісовому господарстві у контексті глобальних екологічних загроз / І. М. Синякевич // Економіка України: політико-економічний журнал. — 2012. — № 1. — С. 63–68.
284. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О. Ф. Скакун. — Х. : Еспада, 2006. — 776 с.
285. Соколов М. С. Управление развитием межотраслевых комплексов (на примере лесного сектора) : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (теория управления экономическими системами)» / М. С. Соколов. — М., 2008. — 20 с.
286. Стайнов П. Правовые вопросы защиты природы / П. Стайнов. — М., 1974. — 86 с.
287. Статистичний збірник «Україна в цифрах 2015» / за ред. І. М. Жук. — К., 2016. — 239 с.
288. Статистичний щорічник України за 2013 р. / за ред. О. О. Григоровича. — К., 2014. — 551 с.
289. Степська О. В. Ліс як об'єкт правового регулювання в лісовому та земельному законодавстві України / О. В. Степська, М. М. Заверюха // Часопис Київського університету права. — Київ, 2016. — № 2. — С. 281–285.

290. Степська О. В. Правовий режим використання та охорони лісів і лісових ресурсів / О. В. Степська // Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / За ред. І. І. Каракаша. — Одеса : Фенікс, 2012. — С. 421–438.
291. Сторожук В. Ф. Порівняльний аналіз лісового законодавства України та пов'язаних з ним правових актів на відповідність до законодавчої бази Європейського Союзу з питань сталого управління лісами / В. Ф. Сторожук. — Київ : IFL, 2010. — 156 с.
292. Сторчоус О. Адміністративна відповідальність за лісопорушення : практика застосування державною лісовою охороною України / О. Сторчоус, О. Коваленко, Т. Саворона. — К. : ТОВ «Версо-04», 2011. — 347 с.
293. Титова Н. І. Відповідальність за порушення законодавства про охорону природи / Н. І. Титова. — Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1973. — 314 с.
294. Тихомирова Л. В. Земельное право : учеб.-практ. пособ. / Под ред. Л. В. Тихомирова, О. М. Оглоблина, М. Ю. Тихомиров. — М. : Изд. Тихомирова М. Ю., 2009. — 604 с.
295. Ткачук В. І. Ліси Житомирщини : Іст.-екоп. нарис / за ред. В. І. Ткачук, В. А. Іващенко та ін. — Житомир : КП «Журфонд», 1997. — 126 с.
296. Товариство лісників України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tlu.kiev.ua>.
297. Угода країн СНД про взаємодію в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища від 8 лютого 1992 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_059.
298. Угода країн СНД про інформаційне співробітництво в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища від 11 вересня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_309.
299. Угода країн СНД про співробітництво в галузі лісопромислового комплексу та лісового господарства від 11 вересня 1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1/rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_394.
300. Удосконалення організаційно-правового забезпечення контролю в лісовому господарстві [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/docs/498>.
301. Українська енциклопедія лісівництва / за ред. С. А. Генсірука // Національна академія наук України; Наукове товариство ім. Шевченка; Державний комітет лісового господарства України. — Львів, 1999. — 464 с.
302. Ульяновченко О. В. Конкурентний потенціал підприємств лісового господарства, стратегічні аспекти його формування / за ред. О. В. Ульяновченко, А. А. Суска, А. П. Бабич. — Харків : Щедра садиба плюс, 2014. — 207 с.
303. Уркевич В. Ю. Проблеми теорії аграрних правовідносин : монографія / В. Ю. Уркевич. — Х. : Харків юридичний, 2007. — 496 с.
304. УСЕ. Універсальний словник-енциклопедія / за ред. ради М. Попович. — 3-тє вид., перероб., і доп. — К. : Всеуито, Новий друк, 2003. — 1414 с.
305. Фурдичко О. Лісовий сектор економіки України : проблеми і перспективи розвитку / О. Фурдичко, О. Дребот // Економіка України. — 2012. — № 3. — С. 72–77.
306. Харитоновна Т. Є. Здійснення прав на чужі земельні ділянки в Україні : проблеми теорії та практики : монографія / Т. Є. Харитоновна. — Одеса : Юридична література, 2016. — 424 с.
307. Хвесик М. А. Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування : інвестиційно-інноваційний аспект : монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик, С. М. Демидюк. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. — 483 с.
308. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. — Х. : Право, 2002. — 432 с.
309. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
310. Челпан Р. В. Правові та організаційні засади охорони українських лісів від пожеж : історико-правове дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Р. В. Челпан. — Маріуполь, 2012. — 16 с.
311. Чопик О. П. Поняття лісу як об'єкта правового регулювання / О. П. Чопик // Вісник Львівського університету. Серія : Юридична. — 2010. — Вип. 50. — С. 225–230.
312. Чопик О. П. Поняття права користування лісами / О. П. Чопик // Государство и право в условиях глобализации : реалии и перспективы : матер. 2-й междунар. науч.-практ. конф. (г. Симферополь, 16–17 апреля 2010 г.) : сб. науч. тр., 2010. — С. 325–328.
313. Чопик О. П. Правові заходи охорони земель лісогосподарського призначення / О. П. Чопик // Юридична Україна. — 2011. — № 2. — С. 70–74.
314. Чопик О. П. Правові форми використання земель лісогосподарського призначення / О. П. Чопик // Науковий вісник. — Львів, 2010. — Вип. 4. — С. 204–209.
315. Шемшученко Ю. С. Государственное управление охраной окружающей среды : автореф. дис. на соискание учёной степени д-ра юрид. наук : спец. 12.00.07 / Ю. С. Шемшученко. — К., 1978. — 35 с.
316. Шемшученко Ю. С. Екологічне право України. Академічний курс : підручник / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. — 720 с.
317. Шершун С. М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук :

- спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / С. М. Шершун. — К., 2005. — 20 с.
318. Школик А. М. Адміністративно-правове забезпечення управлінської діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. М. Школик. — К., 2000. — 19 с.
319. Шульга Є. В. Правове розмежування понять «раціональне природо-користування» та «використання природних ресурсів» на прикладі лісового фонду / Є. В. Шульга // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. — 2014. — Вип. 197. — Ч. 3. — С. 149–154.
320. Шульга М. В. Земельне право : підручник / М. В. Шульга, Н. О. Багай, В. І. Гордєєв. — Х. : Право, 2014. — 520 с.
321. Щодо вдосконалення механізмів продажу необробленої деревини : наказ Державного комітету лісового господарства України від 19 лютого 2007 р. № 42 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 15. — Ст. 573.
322. Юрчишин Н. Г. Поняття права приватної власності на ліси в Україні : теоретичний та практичний аспект / Н. Г. Юрчишин // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — Одеса, 2011. — Вип. 60. — С. 529–535.
323. Як підлікувати лісову галузь : ідея, що може «вистрілити» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/konkurs-2015/959>.
324. Forest Resources of Europe, CIS, North America, Australia and New Zealand // United Nations Economic Commission for Europe. Timber Sections. — New York and Geneva: United Nations, 2000. — P. 386–387.
325. Introducing of forest certification. DG — VIII Forest Certification Advisory Group (FCAG) // Forest Certification Briefing Note. — № 1. — 1998.
326. UNEP. 2011. Forests : Investing in natural capital // Towards a Green Economy : Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. — 2011. — P. 210.
327. Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19911010444>.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 13,02.
Тираж 300 прим. Зам. № 66 (11).

Видавництво і друкарня «Юридична література»
65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 7
Тел.: (048) 777-48-79

Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 482 від 23.03.2012 р.